

Årsbok 2010

Föreningen Svedala-Barabygden

Bild på bokens framsida:

Praktpokal tillverkad av August Liljeqvist på Svedala Lerkärls- och Kakelugnsfabrik. Dess höjd är 30 cm och märkt i botten ”A L Svedala 1909” samt inristat namnet ”Sigrid” vilket var namnet på en av August Liljeqvists döttrar. Kanske har han gjort den som en present till henne.

Läs mer om Svedala Lerkärls- och Kakelugnsfabrik på sid 6.

Bilder på bokens baksida:

Överst Baras och Svedalas gamla kommunvapen före sammanslagningen 1977 och därunder Svedalas nuvarande kommunvapen.

© 2010 Föreningen Svedala-Barabygden

Redaktionskommitté:

Kjell Bergman, Jan A Johansson, JanAnders Persson och Mats Olsson.

Bildbearbetning och grafisk formgivning: Mats Olsson.

Tryckeri:

Grahns Tryckeri AB, Lund.

ISSN 1653-0454

ISBN 978-91-975638-8-8

INNEHÅLL

Kakelugnar och keramik från Svedala

av Christina Lindvall - Nordin..... 6

En sommardag

av Inga Lundgren/Holmström..... 21

Yddingesjöns södra strand.

av Per Blomberg..... 23

Källgårdens litterära svikt

Om författaren Ola Hanssons tid på Källgården i Aggarp under 1880-talet.

av Kjell Berman..... 30

I tukt och herrans förmaning

av Lennart Börnfors..... 46

Hilding Bernhard Hylander

”Ett Svedalaoriginal”

av Alva Dahlskog och Jan Anders Persson..... 53

Gamla dokument berättar...

av Marianne Mårtensson..... 65

Elis Sandberg

En organisations och föreningsmäniska

av Hans Sandberg 71

I tidningen för 50 år sedan - 1960

av Kjell Bergman..... 103

Bilder från arkiven

av Mats Olsson..... 116

FÖRORD

Några gånger har vi fått kommentaren: ”Nu finns det väl inte mer att skriva om Svedala”.

Utvecklingen har blivit den rakt motsatta. Det ser ut som om att ju mer som skrivs, desto fler blir ämnena och uppslagen. De hågade författarna blir också fler och fler, vilket gläder oss. Det börjar bli ”trångt i porten” av olika bidrag, varav flera har fått vänta till nästa år.

Svedalas förflutna kan beskrivas ur de mest skilda perspektiv och från mer eller mindre avlägsna tidsperioder, vilket illustreras väl i denna årsbok. Här finns kombinationen av personhistoria och företagshistoria i berättelsen om ”Lerpottan”, åtföljd av ett personligt minne kring detta företag, och i skildringen av Elis Sandberg, legendarisk verkstadschef på ”gjuteriet”, tillika SIF-ordförande.

En legendarisk personlighet av annat slag i Svedalas historia var ”Niklas från Skrällebo”, för många känd som en färgstark lantbrevbärare. Att han också var känd för sina dikter är kanske inte lika välkänt för dagens svedalabor. Kanske är det lika okänt för många svedalabor att den nationellt, och internationellt, kände diktaren Ola Hansson under ett par år på 1880-talet bodde i Aggarp. Dessa båda diktare tjänar här som bidrag till ”Svedalas litteraturhistoria”, var och en på sitt sätt.

Med hjälp av arkivmaterial från en mera avlägsen tidsperiod bidrar Marianne Mårtensson och Lennart Börnfors till Börringes lokalhistoria, vilket visar hur ett till synes litet material kan ge en rik bild av det förflutna. Dessa båda artiklar kan också uppmuntra andra att rota bland sina ”gamla papper”.

Vår alltid lika kunnige och uppskattade Per Blomberg har även i år bidragit med en naturskildring. Tillsammans med hans artiklar från tidigare år är Svedala på väg att få sin egen naturhistoria.

Även i enlighet med tidigare årsböcker bjuder vi läsarna på en tillbakablick på Svedala för 50 år sedan och kanske hissnar våra läsare över hur mycket som kan förändras över endast ett halvt sekel.

Mats Olsson avslutar lika sedvanligt med intressanta bilder ur Svedalas förflutna och har även i år satt samman boken till ett angenämt utseende.

Vi framför vårt stora Tack till författarna och önskar våra läsare en trevlig läsning.

För Föreningen Svedala-Barabygden
Kjell Bergman
ordförande

KAKELUGNAR OCH KERAMIK FRÅN SVEDALA

av Christina Lindvall-Nordin

Hantverksutbildningar började förr i världen med att en ung gosse sattes i lära hos en mästare. Ofta skrevs ett kontrakt där det kunde stå att gossen si och så lämnades i mästarens händer under 5 ½ års tid för att lära yrket. Mästaren förband sig att stå för mat och husrum, visst antal meter tyg till skjorta och ett par byxor om året. Sålunda sattes August Magnusson i Jönköping i lära redan som 13-åring. Han blev faderlös redan som sexåring och hans mor var oförmögen att försörja honom. August fick arbeta som en hel karl hos kakelugnsmakaren Fredrich Wilhelm Bruggeman vid "Stora Limugnen" nära Munksjön i Jönköping. När August var 21 år flyttade han från Jönköping till Göteborg 1867. Samma år fick han sitt gesällbrev i kakelugnsmakeri och i samband med gesällutnämningen tog han sig namnet Liljeqvist.

August Magnusson/Liljeqvist
född 1846 i Jönköping

Emma Laura Nescher
född 1850 i Stockholm.

Tiden på Elinedals gård

År 1868 slog nyblivne kakelugnsmakargesällen August Liljeqvist (f 1846- d 1914) sig ner i Elinedal, ca fyra kilometer sydost Svedala, där han startade kruk- och kakelugnsmakeri i en av uthuslängorna. Efter några år i Elinedal träffade han sin blivande hustru, Emma Laura Elisabeth Nescher och de gifte sig 1877. De hade redan då en fem månaders gammal dotter, Ebba Anna Elisabeth. Barnaskaran utökades och efter några år var det fyra små munnar att mätta.

I sin verkstad på Elinedals gård började han att tillverka kakel till ”pottugnar”, kakelugnar. I välbärgade hem hade det då blivit modernt att sätta in kakelugnar i såväl matrum som salonger, sällskapsrum och sovrum. Även på kontor, väntsalar vid Statens

Järnvägar, banker och regementen installerades kakelugnar eftersom dessa kunde hålla värmen i flera timmar och inte slukade lika mycket ved som de gamla järnspisarna. Kakelugnen är ju en svensk uppfinning från 1700-talets andra hälft som kom till tack vare Vetenskapsakademiens önskan efter en bränslesnål värmekälla. Ingenjören Carl Johan Cronstedt och amiralen Fabian Wredes experiment blev epokgörande och revolutionerade svenska bostäder och hus. Det skulle emellertid dröja till 1800-talets slut innan deras uppfinning blev vanlig i var mans hem. August skaffade formar och ramar för att tillverka både rump och bladkakel. Rumpen är det ramverk som fästs med slicker på baksidan

På Elinedals gård finns tre kakelugnar. De är sannolikt kvar sedan huset byggdes 1876. Då Liljeqvist vid denna tid hade sin verkstad på gården sedan åtta år tillbaka är det ännu mer sannolikt att de är tillverkade av Liljeqvist. Fortfarande kan man elda i den vita kolonnugnen.

Delar av kakelugnar hittades vid gården på 1940-talet och vittnar om den tidigare verksamheten. Bilden ovan med en delförstoring av stämpelmärkningen.

Kakelugnen till höger finns även den på Elinedal. Den har eldats genom en järnkamin- spis som ställts på golvet framför ugnen. Röken har då letts ut genom ett spisrör som gått in genom hålet på kakelugnens framsida, näst nedersta skiftet. (Hålet igenmurat och syns som en cirkelrund gul fläck)

av de ”släta” kakelbladen för att de ska fästa ordentligt i murverket. Redan tidigt hade August Liljeqvist insett att för att kunna tillfredsställa sin kundkrets var han tvungen att anställa några duktiga ”mannar” i sitt kakelugnsmakeri. Från Malmö, Lund, Trelleborg

och Jönköping kom utlärdade kakelugnsmästare, gesäller och lärlingar. Mellan 1873 -1875 var Jöns Svensson gesäll hos Liljeqvist och 1876 arbetade Carl Magnus Holmgren där, men året därpå flyttade han till Grönby. Under två års tid arbetade kakelugnsmakaren Olof Jönsson i Elinedalsverkstaden. Samtidigt fanns under ett års tid gesällen Jöns Peter Lundgren vid Augusts sida vid de stora arbetsborden. Lundgren lämnade därefter Liljeqvist under några korta perioder för att praktisera på andra verkstäder på Söderslätt. Han återkom dock till Liljeqvist och var Svedalafabriken trogen hela sitt yrkesverksamma liv. Mera om detta har hans dotterdotter Inga Holmström berättat i en minnesanteckning. Denna publiceras i särskild artikel i denna bok.

Under tiden på Elinedal tillverkade troligen Liljeqvist även s.k. hushållsgods, krus fat, skålar m.m. Sådant stämplades oftast inte. Denna mugg är det enda kända hushållsföremål som stämplats Elinedal.

Höjd = 12 cm.

Svedalatiden

August Liljeqvist gjorde sig en rejäl förtjänst och kundkretsen blev allt större. Därför började han 1883 bygga en ny och modern fabriksbyggnad inne i Svedala på Spånggatan intill järnvägsövergången och 1885 flyttade han verksamheten hit. I dag motsvaras Spånggatan av Södergatan.

Kakelugnar

Närheten till järnvägen kunde inte nog överskattas och de tunga transporter av ugnar förenklades väsentligt. Både inköpen av färdiga ugnar och distributionen av de egentillverkade kakelugnarna blev nu mycket enklare.

Först år 1885 flyttade hela familjen efter in till själva Svedala. I och med att personalstyrkan utökades så kom Emma Liljeqvist att få fullt upp med hushållet. Inte bara de fyra barnen utan även lärlingar och gesäller hade mat och husrum hos familjen. Det var vanligt bland alla hantverkare att arbetande personal, läropågar och gesäller, skulle både bo och äta hos mästaren eller ägaren, deras tvätt skulle skötas och deras sängar bäddas. Under några år hade hon hjälp i hushållet av kakelugnsmakare Jöns Sonessons syster. Själv arbetade Sonesson i verkstaden fram till omkring 1889.

Från 1885 arbetade krukmakaren Lars Larsson i den nya verkstaden som fick namnet ”Svedala Lerkärls- och Kakelugnsfabrik”. Om Lars Larsson bara drejade krukor och skålar kan man inte utläsa av arkivalierna. Hur som helst var han väl förtrogen med

På hörnet av nuvarande Södergatan och Kyrkogatan byggdes den nya fabriken. Bostaden fanns i den vänstra byggnaden och fabriken i den högra och i en vinkelbyggnad bakom. En butik fanns utåt Kyrkogatan. Vid förstoring kan man läsa "Aug Liljeqvist" på rullgardinen i fönstret. Fotot bedöms vara från 1910-talet.

preparering av leror och glasyrer och kunde säkert rycka in var som helst. Några av de som anställdes i fabriken var kakelugnsmakaren Carl Fredrik Nyberg som stannade ett års tid. En annan, Nils Jakobsson, lärdes upp till krukmakare och enligt husförhörlängderna bodde han hos sin chef ända fram till 1894.

I slutet av 1800-talet ökade efterfrågan på mer avancerade kakelugnar och Liljeqvist började, liksom många av hans kollegor runt om i landet, att köpa dessa från de verkligt

S **vedala Lerkärls- &** **Kakelugnsfabrik**

uppsätter och tillverkar **Kakelugnar** uti flera mönster af den välkända **Bergsbrunna-leran**. Kakeln sprickfri. Kulörer: hvita, bruna och gröna.

Tillhandahåller **Kakelugnsbeslag, Eldfast Sten och Lera** samt **Gips. Blomsterkrukor** på lager.

Prisuppgift på begäran. — Telefon finnes. Aug. Liljeqvist.

stora tillverkarna i Karlskrona, Kalmar, Jönköping, Norrköping och Stockholm. En bevarad räkning från verkstaden från omkring 1910 till garvaren Karl Pettersson visar bland annat att till hans nybyggnation av Villa Fridhill på Almgatan 7 levererade Liljeqvist kakelugnar. I huset står än idag tre ursprungliga kakelugnar. Två runda och en ståtlig praktkakelugn som troligen inte Liljeqvist har tillverkat utan bara varit återförsäljare för från någon av de stora tillverkarna i landet. Möjligen avser räkningen ännu några ugnar, summan 680 kronor tyder på det. Normalt kostade en ugn omkring 45 -75 kronor och

På Villa Fridhill på Almgatan 7 finns dessa två kakelugnar och ytterligare en. Den högra med många färger och gulddetaljer var för avancerad att tillverka själv varför Liljeqvist troligen köpte den från något av de stora tillverkarna i landet och såde den vidare till byggherren. Den vänstra däremot är sannolikt tillverkad hos Liljeqvist.

Den helt vita kakelugnen var den vanligast förekommande. Denna kakelugn finns på Hantverkaregatan 4, byggt 1911. Då den ommurades 2009 upptäcktes att den vara märkt med Liljeqvists stämpel.

järnvägen kom bidrog till att alla typer av tillverkningsindustrier i Svedala och kunde utvecklas i positiv riktning.

Hushållsföremål

Parallellt med tillverkningen av kakelugnar drejades mängder av krus, skålar, tallrikar och tillbringare på drejskivorna. Vanligt hushållsgods, krukor för inläggningar av allt

uppsättning 25 - 35 kronor, enligt andra verkstäder i Skåne.

Till de extravaganta ornamenten, lister s.k. simser, av olika slag och ugnarnas krön köptes färdiga gipsformar. Dessa ”köpeornament” med klassiska äggstavar, gustavianska bandstavar, palmetter, bladfestonger underlättade arbetet i verkstaden. Gesällerna fick som regel olika mycket betalt för de olika bestandsdelarna till en ugn, friser, fotsimser, bekröningar, övergesimser osv. Det var nödvändigt att köpa färdiga formar till de omåttligt populära nyrenässansugnarna med intrikata, bandliknande slingor i lågre relief. Medaljonger och detaljrika krönfigurer fanns också att köpa gipsformar till. Därför ser nästan alla kakelugnar från 1800-talets slut och 1900-talets början likadana ut var man än kommer i landet. Vid den här tiden fanns det omkring fyrtio svenska tillverkare av kakelugnar. Bestandsdelarna till ugnarna fraktades på tåg och järnvägen som stod klar 1874 mellan Ystad och Malmö gjorde att Svedala Stationssamhälle kom till. Att

från rödbetor, lingonsylt, ägg, till gurkor och fläsk följde traditionella, uråldriga former. Krukor, pottor och burkar glaserades med bly inuti och en bit ner på kärlets ytersida. Oftast blandades mangan i glasyren som gav den det karakteristiska svarta färgen på godset. Innan föremålen hade torkat helt och hållet på sina desbrädor stämplades de eller så ristade han helt sonika in sitt namn i botten på de kärl som lämnade hans verkstad. Funktionen gav som så ofta inom de gamla hantverken produkternas form. August Liljeqvist köpte lera till ugnarna från täkterna i Bergsbrunna nära Uppsala. Till krukor, krus, burkar och kryntor (tillbringare) använde man däremot lera som man själv grävde upp på byggarbetsplatser i trakten runt omkring. När man hade stakat ut en tomt och schaktat bort de översta jordlagren låg den fina leran fullt synlig. Då skickade Liljeqvist dit några av sina ”mannar” och på en kärra lastades leran och kördes hem för att ”stackas”. Senare köpte man lera från en täkt utanför Svedala. Vid tiden kring sekelskiftet och en bra bit in på 1900-talet var tillverkning av prydnadskrukor stor inte bara i Svedala utan även på andra håll i de skånska krukmakerstäderna. Trädgårdsmästerier och slottsförvaltningar på

Olika stämplat som August Liljeqvists verkstad använde för att märka sina alster, antingen i botten eller på sidan. Fat kan ibland vara märkta på kanten.

De vanligast förekommande hushållsföremålen i keramik var krus, burkar, skålar och fat som fanns i alla tänkbara storlekar. Det största kruset är 24 cm och det minsta 16 cm högt.

Till vänster: Krynta (Hänkeln på sidan) H 13 cm, burk med lock H12 cm och bringare H 17 cm.

Nedan: Vattenkanna som tillhört en tvättservis som även omfattades av tvättfat tvålköpp och rakknivsbricka. Höjd 27 cm.

slätten behövd dessutom tusentals vanliga lerkrukor varje år. Bevarade räkningar från Liljeqvists verkstad visar att t ex doktorinnan Ottosson år 1895 köpte fem blomkrukor, fat och skålar bl a en "norsk bunke". Tre år tidigare på sommaren och tidiga hösten fick hon krukor och fat på "krita" och maken betalade räkningen på självaste nyårsafton. Det var lång kredit! Det har berättats att han fick beställningar från Skabersjö slott på små minnesskålar, grötskålar med olika tänkespråk. I samband med den stora höstjakten skulle då jägarna ha fått var sin lilla grötskål att äta soppa på och att ta med hem som minne. Dessa är av förklarliga skäl omtyckta samlarobjekt i dag.

Förutom det traditionella hushållsgodset tillverkades en mängd blomstervaser, prydnadskrukor och prydnadstallrikar. Vaserna har omisskännlig Jugendkaraktär både var galler

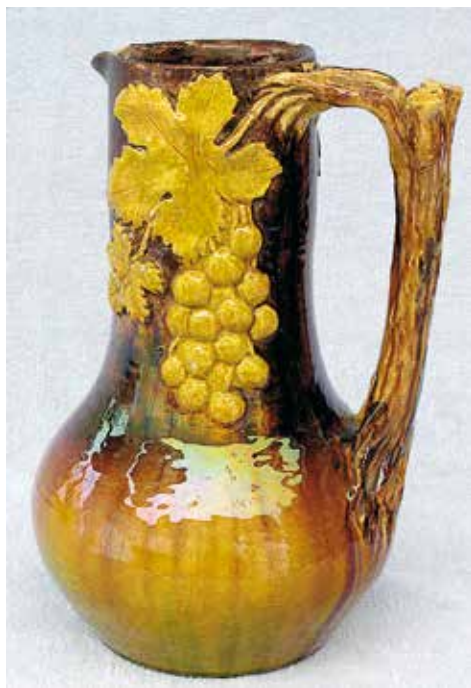
"Grötskålar" med olika tänkespråk. Höjd 7 cm och diameter ca 12 cm.

dekor och färg. Flera stiliserade växtdekorer, prickar och sgrafittomönster (ristade mönster) pryder mynningar och liv. Färgerna är intensiva, gärna koboltblått och koppargrönt. Metalloxider, främst järn, gav svartglänsande effekter på godset. Många är de vaser som dekoreras med hjälp av rinnande stråk i glänsande gråsvart.

Denna bringare stod på Lindvalls café i Svedala, ofta fylld med ett fång blommor. Höjd 19 cm.

Ett så kallat Gyckelkrus med texten "Then ther tricka vill så passa på ej spill Anno 1700". Det är dock märkt i botten med Svedala 1910. Man fick vara finurlig för att kunna dricka ur ett sådant. Endast genom att suga upp innehållet genom dolda kanaler fick man i sig det utan att spilla. Höjd 23 cm.

Vinkanna i jugendstil med en vinstock som hänkel och vinrankan slingrande runt kannan. Höjd 24 cm.

Collage av vaser med olika storlek och glasyrer. Alla är tillverkade av August Liljeqvists verkstad mellan 1909 och 1912. De är märkta i botten med Svedala och året, många även med signatur. Det kan stå August Liljeqvist, Aug. Liljeqvist eller bara AL. Höjden är mellan 7 och 30 cm.

Prydnadsfaten försågs gärna med marmorerad dekor i olika pastellfärger, mera delikata och nyanserade i färgtonen än det marmorerade godset från Höganäs under samma tid.

Spottkoppar formades och utsirades med stram dekor enligt storböndernas önskan gärna med gårdens namn och ägare inristat i leran. August Liljeqvist och hans krukmakare var sina egna designers, som så många andra landsbygdskrukmakare - jämför till exempel med Axel och Albert Elfstrand i Sjöbo. Man sneglade på de stora svenska keramikfabrikernas modeller och fick på så sätt inspiration till både former och dekorer.

Marknadsföring

Liljeqvist var en av de första i Svedala som skaffade telefon, han hade nummer 3. Han annonserade flitigt i ortstidningen och deltog i flera stora hantverksutställningar i Malmö och Lund. Liljeqvist fick medaljer för sitt fina hantverk och fick således många nya kunder som lockades av alla utmärkelser för bra produkter. På Lundautställningen 1907 visade han "sprickfria" vita och kulörta kakelugnar.

Höganäs inspirerade troligen Liljeqvist att tillverka detta marmorerade fat från 1910. Det finns fat med 21, 27 och 35 cm:s diameter.

Spottkopp att ställas på golvet med pålagda ornament och små fötter i hörnen.

Ola Nilsson Fridhem Gislöf 1898 står inristat i botten.

L 29 cm, B 18 cm och H 9 cm.

På ett vykort från Lundautställningen 1907 sitter August Liljeqvist mitt bland sina utställda alster. En skylt på kakelugnen längst till höger berättar att han fått bronsmedalj för denna på utställningen.

På bilden från hans monter ser man dels vita kolonnugnar dels bruna och pampiga, gröna nyrenässansugnar med heltäckande reliefmönster. Han tillhandahöll allt som behövdes, beslag, luckor, eldfast sten och den speciallera som användes vid uppsättningen.

På Baltiska Utställningen i Malmö 1914 var Liljeqvist givetvis representerad med både ugnar och prydnadsgods. Han visade sina kärl i bruna och svart järnoxidmättade glasyrer i Malmöhus Läns Hemslöjdsavdelning. I Svenska Dagbladets Riksnummers artikel om Baltiska utställningen fick han en eloge för sina ”djupblåa glasyrer och enkelt formade vaser”.

Slutet

På hösten 1914, samma år som Baltiska utställningen ägde rum, avled August Liljeqvist 68 år gammal, denne duktige hantverkare som hade börjat med de tommaste av alla händer.

Hans hustru drev verkstaden vidare fram till 1917 då hon insåg att hon inte orkade längre. Hon sålde den till Firma Norrman & Hellbom som dessvärre inte kunde få ordentlig lönsamhet under krigsåren. Förutsättningarna hade ändrats ordentligt och kakelugnarna utkonkurrerades av andra värmekällor. Efter bara några få år bytte verkstaden ännu en gång ägare. Det var Nordiska Slipvarufabriken som 1920 köpte fastigheten för att tillverka smärgelskivor. En Fredrik Jönsson hyrde samtidigt delar av fastigheten och tillverkningen fortsatte av handdrejat lergods ytterligare några år. Han moderniserade tillverkningen av enkla blomkrukor genom inköp av krukpressar. Under denna period, närmare bestämt 1921-22 arbetade den namnkunnige, sedermera en av landets skickligaste keramiker och glasyrexperter Bernt Friberg i Svedalaverkstaden under ett års tid. När sedan drejskivorna stannade för gott har ej gått att fastställa.

År 1932 köptes fabriken av Charles Hansson som under några år enbart tillverkade blomkrukor. 1938 övertog AB Svensk Kakelindustri lokalerna för att koncentrera sig på tillverkning av vägglattor. När denna tillverkning upphörde är ej känt.

Vasen tillverkad i Svedala av den sedermera berömde keramikern Bernt Friberg.
Höjd 32 cm

Vasen är signerad i botten:
B. Friberg
Svedala
1922

EN SOMMARDAG

av Inga Lundgren/Holmström

En postum berättelse ur Svedala Pensionärsförenings skrift
”Hembygden” från 1973-74

”Idag ska du gå till sambället och hämta vann till mig”, sa farmor. ”Vanned” var en sifon med vichyvatten, och den skulle hämtas hos Sandströms läskedrycksbryggeri varannan vecka. Det var ett hedersuppdrag, ansåg farmor, men för mig, som var 7 år, var dagen förstörd. Jag ville mycket, mycket hellre leka med bästa vännen i sommarvärmen. ”É de tvunged”? frågade jag. ”Hör nu va ja sier, skynga di nu iväg, så du e himma ti Lundgren kommer him”. På den tiden, i början av 20-talet, sa man efternamnet på sin man, och Lundgren var min farfar, pottemagare hos Liljeqvist. Jöns Petter Lundgren hette han.

När jag var 8 månader dog min mor och jag kom till mina farföräldrar, Elna och J P Lundgren, där jag blev bortskämd och omhuldad, som ett barn blir som mist sin mor. Fyra år senare dog även min far, Alfred Lundgren, och kvar var ”en liden gräbba”, som älskade sång och musik mer än något annat. Min far var känd för sin vackra sångröst och han spelade också fiol. Även farfar sjöng, varje kväll sjöng han för mig.

Nu traskade jag iväg i den varma sommardagen – uppför Jöns Pers backe – förbi Elna Per Jepps, där hunden Mante som vanligt rusade ut, vilt storskällande på alla som gick förbi – nerför Länsmansbacken och vidare mot ån, Sege å. Där dröjde jag mig kvar en lång stund. En å var spännande. Den ledde ut i vida världen någonstans. Där sorlade vattnet, där hördes fågelsången. Vassen grönskade och vajade. Av vass kunde man göra så roliga saker. Solen gassade och fantasin frodades. Pinnen, som jag kastade i, följde jag länge med blicken.

Men så till slut masade jag mig iväg och kom så småningom till Sandströms bryggeri på Bankgatan. Där nere i källaren var det svalt och dunkelt. Där doftade det annorlunda. Sandström, en lång man i mustascher och förkläde runt magen, bytte ut den tomma sifonen mot en påfylld, och tänk – vad som sedan hände – jag fick en lemonad, en mörkgrön flaska med kork och ståltråd. Jag neg och neg, alldeles överväldigad. När jag kom upp på gatan igen greps jag av övermod och gjorde något jag absolut inte fick - jag gick och hälsade på farfar. Liljeqvists ”pottemageri” låg vid järnvägsövergången och där kom precis Lund-Trelleborg-tåget ångande, bara det var en upplevelse.

När jag traskade över gården hörde jag dunket av drejskivorna. Jag gick in i farstun och den välbekanta lukten av ”bränt ler” slog emot mig. Först mötte jag Sven Jönsson, och

han sa: ”Jaså, kommer du och ska se om farfar – ja, gå mans ing”. Försiktigt sköt jag upp dörren till verkstan, där farfar och Nils Jacobsson satt. ”Jakop”, som farfar kallade honom, satt närmast dörren, och längst bort satt farfar. ”Nämen, va e de for en liden pia, som kommer här”, sa farfar. ”De e bara ja, – o ja skulle sjynge mi him sa farmor.” ”Jamen, du får ju fust komma ing, ingan du kan gå”, sa farfar. Under farfars skickliga händer formade sig kukan och blev större och större. Farfars toffla sparkade med jämna mellanrum på den nedersta skivan, som gick runt, runt. På den översta lilla skivan stod nu kukan, ren och vacker i linjerna. Det luktade våt lera. Överallt låg det ett rött fint stoft. Från golv till tak stod det krukor, fat, vaser och ”kruntor” på bräder och väntade på bränningen. Även på loftet var det fullt.

Ibland gick jag in till Sven Jönsson vid ugnarna, men då ville jag hålla honom i handen. – ”Du e väl ante rädd, gräbba, ja e ju här”. Sen gick jag in till farfar igen, och så fick jag en klump våt lera. ”Stoppa ,den i lomman”, sa farfar, ”och så får du sjynge di hima ellers bler farmor galen”. ”Ska vi sjunga ikväll”? frågade jag. ”Jamen, ska vi så, men fust ska vi eda – gå nu him me di”.

Farten blev betydligt högre än på ditvägen, men vid ån stannade jag ändå. Den var alltför lockande. Jag satte mig vid kanten och fick se en trollslända som svävade över vattnet. Helt betagen satt jag där och drömde, men så hördes det plötsligt en hästavagn. Det var Nils Bertilsson som kom körande. – ”Ska du aga him”? frågade han. – ”Nä, jag ska ing till Österbergs först”, ljög jag. För ”Bärtel” tyckte jag inte om. Han kivade alltid med mig och även om jag gav svar på tal så var han ”en frammad man”.

Så körde han förbi och jag satte fart upp för Länsmannabacken – förbi Österbergs – nerför Jöns Persa-backen och hem. Farmor stod på trappan. ”Var ble du å, gräbba, Lundgren kommer ju strajs – var e vanned – sätt de ing i spiskammaren – var har du vadd hela ettermiddan – e du sulten – här får du en hanningamad.”

Jag satte mig på trappan och åt min ”mad”. Borta i Aggarpslund sjöng trasten rent, klart och jublande. Det led mot kväll och jag väntade på farfar, som skulle sjunga för mig. Hans visor minns jag och jag sjunger dem ännu idag för mina barnbarn.

Inga på promenad i Aggarp med farfar, J.P. Lundgren.

YDDINGESJÖNS SÖDRA STRAND

av Per Blomberg

Yddingesjöns södra strand

Ett av Svedala Barabygdens finaste naturområden är södra sidan av Yddingesjön mellan gårdarna Bökeberg och Roslätt. Yddingesjön är en grund och näringsrik slättsjö med täta vassar längs den södra stranden. Här finns också omfattande alsumpskog och kärr som tillsammans med vassarna gör denna del av området svårtillgängligt och ostört vilket gynnar ett rikt däggdjurs- och fågelliv. Söder om sjön finns omfattande betesmarker bevarade med en rik flora. Mest imponerande är ekhagarna vid badplatsen samt kring Roslätt och Bökeberg. Tillsammans utgör dessa miljöer ett närmare 10 kvadratkilometer stort naturområde utan större ingrepp från bebyggelse, vägar, samt modernt skogs- och jordbruk. Tack vare vägen mellan Roslätt och Bökeberg med parkering vid badplatsen är det många Svedalabor som besöker området cyklandes eller med bil. Skåneleden passerar också området på sträckan Svedala-Torup.

NATURA 2000 område

Sydväst om Yddingesjön finns det tio hektar av alsumpskogen som är utpekad som NATURA 2000 område. NATURA 2000 är ett nätverk av skyddsvärda naturområden i Europa som medlemsländerna har förbundit sig att bevara. Anledningen till områdets europeiska betydelse är bland annat förekomsten av större grynsnäck (Vertigo moulinsiana) som här har en av de få förekomsterna i Skandinavien. Snäckan är bara några millimeter lång och har ett äggformigt skal som är högervridet med hjärtformig mynning. Arten trivs i våta miljöer med högvuxna örter och gräs. Vid Yddingesjön finns den framför allt i gläntor i alsumpskogen med bladvass, hampflockel och gul svärdsilja. Under många år var Yddingelokalen den enda kända i landet men 2007 upptäcktes arten på ytterligare en lokal vid Börringesjön. Eftersom den är så pass liten kan den vara förbisedd och finnas på fler lokaler. Snäckan lever av små svampar som sitter på vegetationen och tillbringar vintern nere i det översta markskiktet.

Biotopskyddsområde

Direkt öster om stigen som leder ner till badplatsen vid Yddingesjön finns ett biotopskyddsområde som inrättats av skogsstyrelsen i samverkan med markägaren 2004. Det skyddade området är på 4,9 hektar och består av alsumpskog. Under höst, vinter och vår när vattenståndet är högt står skogen under vatten med alarnas stora socklar som en skärgård i våtmarken. Sommartid torkar sumpskogen ofta ut och man kan röra

sig mer fritt i området. Tack vare alarnas socklar med många stammar skapas olika växtbetingelser för örter och gräs från toppen av socklarna till de djupaste partierna av kärret. Många äldre alstammar är ihåliga eller delvis döda och skapar därmed livsmiljöer åt många insekter och fåglar. Den mindre hackspetten trivs särskilt väl i alsumpskogen. Genom biotopskyddet skall området lämnas för fri utveckling så att naturvärdena kan bevaras.

Ett fågelparadis

Yddingesjöns södra strand är tack vare sin variation på miljöer och ostördhet en av backlandskapetets artrikaste platser för fågelfaunan. Själva sjön är viktig under hela året för rastande fåglar. Vår och höst kan här vara flockar på tusentals änder och gäss. Sommartid häckar många av slättsjöarnas typiska fågelarter som skäggdopping, sothöna, gräsand, vigg, grågås, knölsvan, brun kärrhök, sävsångare och rörsångare längs stränderna och på öarna. Framför allt häckar de i de södra delarnas mer skyddade vassar. Vissa år under de senaste decennierna har den sällsynta svarttärnan häckat i en mindre koloni och

ses årligen söka föda i sjön. En annan sällsynt häckfågel är pungmesen som påträffas med sitt typiska bobygge dold i buskage och sumpskog. En av våra mest exotiska fågelarter är sommargyllingen med sin klagula färg och säregna sång. Landets första säkra häckning skedde vid Yddingesjön i början av 1900-talet.

I strandskogarna och alsumpskogarna finns många döda och döende träd som attraherar hålhäckande fåglar och hackspettar. Den sällsynta mindre hackspetten har här en av sina viktigaste förekomster i sydvästra skåne med 2-3 par. Den större hackspetten är vanlig och det finns även möjlighet att träffa på gröngöling och göktyta.

Alsumpskog vid Yddingesjön.

Myllrande småkryp

På 1990-talet gjordes en skalbaggsinventering i området av Malmöentomologen Tord Hägg som påträffade ett enastående stort antal sällsynta och hotade arter. Enligt den så kallade "rödlistan", där för landet sällsynta och hotade arter anges av naturvårdsverket, fanns närmare 50 arter i området. Detta är fullt i klass med nordeuropas mest värdefulla skalbaggslokaler och ger området ytterligare internationell betydelse. Bland de mer kända skalbaggar i området kan nämnas bokblombeck (*Anoplodera scutellata*), Skeppsvarvsflugan (*Lymexylon navale*), ekoxen (*Lucanus cervus*), läderbagge (*Osmoderma eremita*) och flera knäppare som Kardinalfärgad rödbeck (*Ampedus cardinalis*), Bokskogsrödbeck (*Ampedus rufipennis*), Barkrödbeck (*Ampedus cinnabarinus*) och Orange rödbeck (*Ampedus nigroflavus*). Denna stora rikedom på skalbaggar beror främst på en kontinuerlig förekomst av

Gammal bok vid Roslätt.

gamla träd och död ved i området samt på en stor rikedom på örter och blommande buskar som är viktig som födokälla för många arter.

Blomsterängar och lundar

Floran i området har studerats sedan slutet av 1800-talet då många botanister från Lund började besöka området. Med järnvägen till Bökeberg blev det lättare att ta sig hit och många kurser med studenter gjorde utflykter. Två stora regionala inventeringar i slutet av 1900-talet har sedan visat på de förändringar som skett i området. För 100 år sedan slogs fortfarande stora delar av de fuktiga stränderna och kärren med lie för vinterfoder åt djuren. Alsumpskogarna hade då inte lika stor utbredning utan landskapet var mer öppet framför allt i de fuktiga delarna. Många av de arter som försvunnit är

Hålnunneört med rödlila och gulvit färgvariant på blommor.

slåttergynnade eller växte i öppna fuktängar. Idag förekommer inte slätter i området men betesdriften på gamla slätterängar har gjort att många ängsarter har kunnat överleva. Det finaste fuktängsområdet finns söder om Tällinganäbben där man fortfarande kan se stora mängder majviva och orkidéer på våren och försommaren. De träd- och buskrika ängsmarkerna har vuxit igen och blivit lundar med en mer skuggtålig flora. Fina lundmiljöer finns vid halvön Byttan i öster, intill badplatsen och längs vägen i väster vid Roslätt. Intressanta arter i lundarna är bland annat hålnunneörten, vätteros, vårärt och ramslök. I den första skåneomfattande florainventeringen på 1970-talet påträffades spjutskråp vid stranden intill Tällinganäbben men den arten har sedan försvunnit på grund av igenväxning.

Landskapshistoria

Trots igenväxningen har Yddingesjöns södra strand ett ålderdomligt landskap med många spår av äldre markanvändning och fornlämningar. De äldsta träden i området

Vägen från Roslätt mot Bökeberg.

är ekar, troligen närmare 500 år gamla och vittnar genom sina vida kronor om en lång hävdkontinuitet där träden stått relativt öppet. Många av skalbaggar och snäckor är svårspredda med mycket specifika krav på livsmiljön vilket också visar på kontinuitet i markanvändningen. De tydligaste indikatorerna på landskaps historiska utseende är annars florans som snabbt förändras då markanvändningen ändras. Många arter är även här svårspredda med specifika miljökrav. Ramslöken är t ex känslig för hårt betestryck och växer främst där det tidigare varit slåtteräng i lövskogslundar. Majviva är lågväxande och kalkföredragande och konkurreras snabbt ut om slåtter eller bete upphör. Förekomst av dessa och andra arter visar på landskapets vegetationshistoria och är ett viktigt komplement till äldre kartor och beskrivningar för att förstå landskapshistorien.

I området finns flera fornlämningar. Under jägarstenåldern var sjön större och vid den dåtida strandlinjen har ett flertal boplatser påträffats. Ute i åkern strax söder om vägen mellan Roslätt och Bökeberg ligger ett stort stenblock som kallas Ryggsten. Stenen har flera sägner knutna till sig och på stenen kan ses håligheter som eventuellt kan tolkas som skålgropar, dvs mänskligt skapade fördjupningar under förhistorisk tid. Landskapets äldre gränser i form av sockengränsen mellan Svedala socken och Hyby socken samt fastighetsgränser mellan Bökeberg, Roslätt samt Svedala by kan fortfarande avläsas.

Ryggesten.

Utflykter i området

Årets alla årstider bjuder på fina naturupplevelser vid Yddingesjöns södra strand. Speciellt vackert är vårfloran i slutet av april och början av maj på Byttan och vid badplatsen eller ekarnas lövsprickning i mitten av maj i ekhagarna. För fuktängarnas blomsterrikedom är det försommaren under juni som kan rekommenderas. Området skall främst besökas med cykel eller till fots och det är en trevlig cykeltur från Svedala upp till Roslätt och tillbaka via Bökeberg. Med bil finns parkering vid badplatsen och vid Bökeberg. För bussburna är närmaste hållplats i Bökeberg.

KÄLLGÅRDENS LITTERÄRA SVIKT

Om författaren Ola Hanssons tid på Källgården i Aggarp under 1880-talet.

av Kjell Berman

Ola Hansson gjorde ingen glad. Hans liv, och även hans diktning, har en vemodig, för att inte säga tragisk, underton. Som person och författare förde han ett rotlöst liv. Trots att han är okänd för många i vår egen tid har han i litteraturhistorien sedan länge varit erkänd som en av Sveriges stora författare. Han har fått sin givna plats och litterära betydelse vid sidan av sådana samtida som August Strindberg, Victoria Benedictsson, Albert Ulrik Bååth och Viktor Rydberg. I en berömd essä av Vilhelm Ekelund blir Ola Hansson utnämnd till ”den svenska lyrikens första märkespunkt efter Stagnelius”.

Orsakerna till Ola Hanssons tragiska livsöde har diskuterats en hel del i litteraturhistorien. Även om det i viss mån kan sägas ha varit självförvållat så bemöttes hans litterära nytänkande med hårda omdömen från det litterära etablissemanget. Det är först senare, efter hans död, som hans nyskapande och fritänkande har fått sitt stora erkännande i den svenska litteraturhistorien. Det tragiska var kanske just att han ifrågasatte den litterära överheten, samtidigt som han var en ömtålig och ytterst bräcklig personlighet. Under en stor del av sitt liv bar han på en oläblig bitterhet.

En kanske avgörande orsak till att han var - och fortfarande är – en så förhållandevis okänd författare i Sverige kan vara att han till följd av sina bittra erfarenheter redan i 30-årsåldern bröt upp från hemlandet för att dra runt i Europa som en hemlös, nervös och kringirrande själ. Till skillnad från andra svenska författare, till och med den store Strindberg, så slog sig Ola Hansson fram till en erkänd litterär ställning på kontinenten, framför allt inom de tyskspråkiga områdena. Han fick en litterär position i Berlin och hävdade sig som tysk litteraturkritiker och som framstående litterär nytänkare på kontinenten.

En annan anledning till att Ola Hansson föll i glömska i sitt hemland kan ha varit att han redan på 1890-talet inte längre fick sina böcker utgivna i Sverige. Han ansågs av många förläggare vara så apart, obskyr och osvensk att inget förlag ville befatta sig med honom. Vid sekelskiftet 1900 gavs dock flera av hans böcker ut i norsk upplaga, men det skulle dröja ända till 1919 innan Tidens förlag beslöt sig för att sätta i gång en utgivning av Ola Hanssons samlade skrifter, i vilka en stor del av hans produktion för första gången publicerades på svenska.

Skåningen Ola Hansson är således inte riktigt ”hemma” i den svenska litteraturen. Han räknas inte in bland sina samtida svenska klassiker på 1890-talet, som Heidenstam, Lagerlöf, Karlfeldt eller Fröding, trots att han blivit tillerkänd samma höga litterära

kvaliteter. Han var den kontinentale kosmopoliten som inte riktigt stod i samklang med det svensknationella folkmedvetandet, trots att många av hans bilder från Skånes landsbygd mycket väl skulle ha kunnat få sin självskrivna plats i detta. På den mångskiftande kontinenten var det just hans mångsidighet som blev hans tillgång. Hans författarskap stod inte i någon helgjuten samklang med hans nationalitet. Kanske var detta också ett utslag av skåningens egenart, att blicka lika mycket söderut som norrut.

Den poetiska bondsonen

Ola Hansson föddes 1860 i den lilla byn Hönsinge i Grönby socken, som yngste son till en lantbrukare på en gård med namnet Rustgården. I den korta romanen ”Rustgården” beskriver han Hönsinge som ”sammangyttrat i ett knäveck av den stora farvägen” mellan Malmö och Ystad. Detta ”knäveck” har senare blivit utträtat. Hösten 1874 skrevs bondsonen Ola in vid Katedralskolan i Lund, där han 1881 tog studenten. Han fortsatte vid universitetet och avlade sin filosofie kandidatexamen redan året därpå. Under hela tiden i Lund bodde han i en lya tillhörig den tio år äldre brodern Nils som blivit folkhögskolelärare. De båda bröderna hade övergivit fädernehemmet trots den jordbundne faderns tysta ogillande.

Ola från Hönsinge var en begåvad ung man, men knappast den robusta kraftkarl som kunde förväntas utifrån hans ursprung. Han var en känslig och skör natur med förfinade nerver och sinnen, en drömmare och romantiker, i en tid som hyllade realismen. Dock slöt han sig i Lund till andra ”bondestudenter”, samtidigt som han erfor en känsla av utanförskap gentemot den akademiska världen.

Ola Hansson drogs mot Köpenhamn, dåtidens centrum för moderna idéer och litterära riktningar i Skandinavien. Där tillbringade han hela våren 1884 och umgicks med, bland många andra, Herman Bang. Hans egentliga debutverk, med den enkla titeln ”Dikter”, utkom 1884 och är fyllt av realism och social indignation. Här går han i diktform till storms mot alla de bilder av fattigdom och sociala orättvisor som han burit med sig från uppväxten på slätten.

*Uppå spruckna furubordet
dagakarlens aftonmat:
bröd som hårdnat, mjölk som surnat,-
och ett litet tryckt plakat.*

*Värk som står i alla leder,
föda som är skämd och knapp,
iskall ugn och vägg som dryper
och en hampgul skattelapp.*

Dessa dystra ögonblicksbilder i diktform anknyter till de ”Slättbyhistorier” som han skrev vid olika tillfällen under åren 1881-1884. Dessa noveller från allmogelivet hade

1884, tack vare Herman Bang, intagits i den köpenhamnska Nationaltidende med titeln ”Fattigmandsliv”.

Samma år utgavs Ernst Ahlgrens ”Från Skåne” och Gustaf af Geijerstams ”Fattigt folk”, vilket gjorde att Ola Hanssons skildring i samma genre kom lite i skymundan för de svenska läsarna. Först långt senare, under hans sista levnadsår gavs dessa noveller ut av Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning under samlingsnamnet ”Slättbyhistorier”. Det genomgående intrycket av dessa skildringar från slätten är den dystra grundtonen. Detta är inga sommarfagra hyllningar till ett leende Skåne med förnöjsamma bönder. Detta är bilder av Skåne som vi ”året-runt-skåningar” är bekanta med i högsta grad. Här skildras höst-, vinter- och senvintermörker, med svarta åkrar, dimma, våta, nakna träd och kråkflockarnas kraxande. Detta är en bild av det fattiga Skåne under 1800-talet, med fuktdrypande klinehus, våta raggsockar, hunger och hopplöshet, som knappast gjorde läsaren glad.

Vid tiden för sin litterära debut började Ola Hansson skriva i Aftonbladet och under hösten 1884 och våren 1885 var han av samma tidning stationerad i Stockholm, en stad som blev honom förhatlig. Han led av hemlängtan och vantrivsel, så till den grad att endast en obetydlig tidningsnotis om Skåne i Stockholmpressen gav honom lyrisk inspiration.

Som en följd av denna hemlängtan tillkom i Stockholm det diktverk som kan anses ha varit hans lyriska genombrott – ”Notturmo” – det diktverk som ännu idag mest berör känsloträngarna hos oss sydsåningar. Här lyser den brutala socialrealismen med sin frånvaro och har ersatts av en skönhet vars drivkraft är vemod och längtan, en bild av den skånska slätten som egentligen inte är glädjefylld, men oerhört vacker. Dikterna får en lite sorgsam underton av hans vemodiga hemlängtan, som när August Strindberg skriver om livet på Hemsö i sin exil någonstans på kontinenten. Anders Österling skriver om ”Notturmo” att den ”behåller sin elitplats inte blott i Ola Hanssons diktning utan i den svenska lyrikens historia.” Denna diktsamling blev något av ett nationellt genombrott för Ola Hansson. Dikterna fick känslomässigt gensvar hos en bredare läsekrets.

*Bävande vemodsfull
jag hör
vysande sus
i vassens rör,
trampet av dansen
i skog och äng,
tonande tyst ur
stråke och sträng.*

*Enkla visor
om sven och mö
visor om vårsol
och vintersnö,
som i toner
gråta och le
folkets liv
i lycka och ve.*

*In genom fönstret
ångar len
doften av blommande
syren.
Runt uti natten
tyst det gror.
Slätten vilar
i månskensflor.*

Vantrivseln i Stockholm blev till slut så stark att Ola Hansson i början av år 1886 återvände till Skåne. Det påstås att han slutligen blev avskedad från Aftonbladet. Han beskrev senare Stockholm som ”staden vid Bottniska viken, den svenska idiotismens hufvudstad”.

Skandalen

Ola Hansson slog sig ner i Malmö för att hjälpa till med redigeringen av sin svågers tidning Nya Skåne. På våren 1886 företog han tillsammans med son bror Nils, folkhögskoleläraren, en resa under flera månader till Tyskland, Italien och Schweiz. För första gången upplevde han det kontinentala livet och dess mångfald. Under resan skrev han flera dikter, varav en röjer hans hemlängtan, redan under denna korta färd.

Hemkommen till Sverige tillbringade Ola Hansson sommaren vid Ringsjön, en trakt som han älskade. Där lärde han känna två kvinnliga författare, Ernst Ahlgren (Victoria Benedictsson) i Hörby och Stella Kleve i Vetteryd. För den senare fick han en nervslitande och oförlöst passion som skulle bli hans personliga bakgrund till hans mest kända, och kanske livsavgörande, novellsamling – ”Sensitiva Amorosa”.

Den känslomässigt spröde och ömtålige Ola Hansson hade redan tidigt, och senare också i ”Notturmo”, funderat över kärleken och könslivet. Till och med hans längtan till hembygden kunde få erotiska undertoner.

*Hembygd du är
som en älskande kvinna
ren och skär
som den jag vill vinna.
Ögonen sluter jag,
huvudet lutar jag,
mot dina knän. Att leva
mig lär!*

I novellsamlingen ”Sensitiva Amorosa”, som utgavs 1887, skriver han enligt sina egna ord ”om kärlekens metamorfoser, om det skenbart grundlösa i könsliga attraktioner och repulsioner, om det instinktliskas absoluta övervalde i dessa mänskliga mellanhavanden...”. Han skrev i öppna ordalag om allt som könsdriften kunde ställa till med. Det var varken hans formuleringar eller ordval som väckte sådan anstöt hos dåtidens kritiker, utan själva ämnesvalet och hans frispråkiga diskussion om det mänskliga könslivet. Språkbruket var städat och litterärt fulländat. Han var endast 27 år gammal och med ungdomlig glöd gick

han med små korta noveller till storms mot hyckleri och dubbelmoral.

Ola Hansson hade stora svårigheter med att få "Sensitiva Amorosa" tryckt. Ingen förläggare ville skandalisera sig med att utge en sådan bok. Hans gamle förläggare var till och med en av medlemmarna i "Nya bokförläggareföreningen" som bannlyst den nya, "osedliga", realistiska litteraturen, och ville av hänsyn till sedligheten inte ge ut boken. Till slut utgavs "det svenska åttiotalets egendomligaste verk" av den modige redaktören Hans Österling i Helsingborg, Anders Österlings far.

Det blev skandal, stor skandal!

Kritikerna kunde knappast överträffa varandra i sin totalt nedgörande kritik.

"Ett bland de skändligaste alster af en depraverad fantasi, som en på osedligheten ockrande förläggare framdragit i dagsljuset / ... / denna vämjeliga och fräcka självbekännelse synes vara afsedd till ett slags ästhetik för utöfrarne af vissa onaturliga laster."

(Aftonbladet, 9:e december, 1887)

"Något af det på en gång osundaste och mest fränstötande som ännu bjudits af en svensk penna / ... / för denna bok hade Gutenberg inte behöft göra sin uppfinning."

(Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, 16:e december, 1887)

"Ett af de alster som helst böra vara förseglade och aldrig böra ligga framme. Dess löjlighet är dock måhända större än dess osundhet."

(Post- och Inrikes Tidningar, 23:e januari, 1888)

Det kan diskuteras vem som gjorde boken så skandalomsusad. Var det författaren eller hans kritiker?

Ola Hansson fick dock stort stöd från andra författare, han kontaktades av sådana storheter som August Strindberg och Viktor Rydberg. Det är också nu som han börjar brevväxla med dessa och andra.

För Ola Hansson blev 1888 "det döda året -88". På sommaren samma år brann hans barndomshem, Rustgården i Hönsinge, ner till grunden, en händelse som just detta år fick en symbolisk innebörd. Han blev "husvill" i flera betydelser.

Men – det är under dessa intensiva och avgörande år i Ola Hanssons liv och författarskap som han blir intressant för oss svedalabor och vår lokalhistoria. Sedan han blivit "trött på världen" bodde han som hyresgäst på Källgården i Aggarp, hos sin bror Hans som då innehade och brukade "det vita bondeslottet" på höjden ovanför den gamla offerkällan.

”Det vita bondeslottet”. Källgårdens mangårdsbyggnad idag.

Det var här i Aggarp som Ola Hansson slutförde ”Sensitiva Amorosa” 1887 och genomled dess plågsamma följdverkningar året efter. Han hade längtat efter en undanflykt och det var under denna tid på Källgården som han skrev sin följande novellsamling, med det talande namnet ”Paria”, där han styvnackat hävdade sina litterära och filosofiska ställningstaganden. På Källgården påbörjade han också en samling prosadikter med namnet ”Ung Ofegs visor” som delvis slutfördes där, men utkom först 1892. Källgården i Aggarp införlivades i Sveriges litteraturhistoriska geografi.

”Resan hem”

I sin stora, självbiografiska roman ”Resan hem” skildrar Ola Hansson sina år på Källgården och det vardagliga livet i Aggarp och Svedala. Boken skrevs under åren 1890-1892, under hans rastlösa kringflackande i Europa och handlar egentligen om hemlöshet, att aldrig känna sig hemma någonstans, att längta ut i världen när man är hemma och att längta hem när man är ute i världen.

”Han längtade tillbaka hem, hem till Skåne. Blotta åsynen av en hemortlig poststämpel, av ett tidningsnummer från Malmö, med de kända person- och byanamnen på utsidornas annonser, satte hans väsen i den varma skälhning, vari hela hans människa levde upp och som resulterade i produktion.”

En hel del av sanningshalten i romanens skildringar kan ifrågasättas, framför allt då vad gäller personåtergivningarna och författarens personliga relationer. Men stämningarna

och vardagsbilderna får anses lika giltiga som andra skildringar av livet i Svedala för 120 år sedan.

Romanens huvudperson Truls är Ola Hanssons "alter ego" och används fortsättningsvis i skildringen av författarens upplevelser i Svedalatrakten.

Det är först i andra delen av "Resan hem" som Truls befinner sig på Källgården i Aggarp, trött på det stormiga student- och tidningsliv som skildrats i första delen. Det första kapitlet, med rubriken "Ensam" börjar med hur Truls, i träskor, "bondmössa och kläder av lantlig soliditet" sätter sig på en bänk mellan två av inkörsalléns kastanje-träd. Den numera så ståtliga kastanjeallén fanns således redan då. Men det var ingen vacker dag, vädret anknuter till Ola Hanssons tidigare skånestämningar: "Över nejden låg ett grått något, vilket varken var regn eller dimma /.../ och så det horisontlösa, monotona grå." Han samtalar kort med "byskolmästaren" som passerar, varvid de titulerar varandra "mäster" och "herr kandidat". När Truls återvänder in på gården stänger han bägge portarna efter sig, slår "järnhaken nedtill in i ringen", varefter han sköt för träbommen. Det fanns således vid denna tid en stor port in till Källgården. Inne på gården var det tomt och mörkt i skymningen, endast bandhunden i sin järnlänk hälsade honom.

Truls går genom "trälgången" ut i trädgården, en "lågedörr" i muren som ännu finns kvar. Han går genom ett hål i en körsbärshäck längs trädgårdens norrsida och sätter sig på en bänk som står ut mot åkern. Här fanns således en utsiktsplats mot det lilla stationssamhället Svedala som vid denna tid knappt förtjänade benämningen "samhälle". Där fanns ett stationshus och en liten samling hus, varav ett var en verkstadsbyggnad som byggts fem år tidigare av den inflyttade smeden Åbjörn Anderson.

När han sitter där hör Truls plötsligt ett mullrande ljud, som åska, långt borta. Bullret

Den ståtliga kastanjeallén upptill Källgården fanns redan då Ola Hansson bodde där.

kommer närmare och med ens ser han, borta vid horisonten, två stora, gula ljus som hastigt skjuter fram genom mörkret. Plötsligt hör han en gäll signal, ”ett dunder som om jorden inunder och omkring honom gäve eko, så åter tre gälla signaler”. Det är tåget, symbolen för den nya tiden, som slutligen stannar vid järnvägsstationen. Det blir tyst en liten stund, varefter samma skådespel upprepas, fast från motsatta hållet. Återigen blir

Öppningen för ”trälågan”
finns ännu kvar.

det tyst. Så skär plötsligt en ångvisslas ljud genom natten, i nästa ögonblick ännu en, och tågen ger sig iväg i var sin riktning. Truls följer dem med blicken tills det sista ljuset från lanternorna i tågens bakändar försvunnit, han lyssnar ”till det omärkligt händöende bullret...” Vi får här en samtida skildring, på första parkett, av hur den nya tiden i form av järnvägen kunde te sig för människorna som bodde på landsbygden, hur bullret, ljusen och ångvisslorna skar igenom landsbygdens tidigare så mörka och tysta nätter.

Vi får också detaljerade stämningsbilder inifrån Källgårdens mangårdsbyggnad. Den gamla ”folkastuan” tjänade nu endast som sängplats för hushållerskan. I den gamla ”kammaren” stod ett bord, några pinnstolar, den gamla sättugnen med en bild av en örn och en slagklocka med ”böle” av ek. Takbjälkarna löpte synliga och de fyrrutiga fönstren hade korta, tunna tvärgardiner – ”Slagklockan knäppte, högljutt i stillheten”. Truls sov i ett rum fullt av gamla skånska vävnader som med sina färger gav rummet en ”glad prägel /.../man kom att tänka på ett orientaliskt tält”. Ena långväggen upptogs av bokhyllor, vilket anger att det lästes en del på Källgården. Där fanns också en bred, platt kakelugn av ”grönskäckig” sten och en gammaldags pulpet ”varest farfar haft brännvinsflaskan och bitsockret stående.” I ena hörnet ”bakom en schäslong och inunder en Mater dolorosa av Guido Reni, sträckte en Nerium fram sina blekröda, finhylda, sött doftande blommor.”

Utsikten mot Svedala idag från Ola Hanssons meditationsplats. Det var här som han bl.a. såg när de två tågen möttes i vinternatten.

Truls, det vill säga Ola Hansson, tillbringade två vintrar på Källgården. I mitten av december den första vintern låg snön så tjock att "själva byarna försvunno nästan däri /.../ Endast uppe i norr kullrade sig vinterligt svartblå skogar." En snöstorm hade rasat i tre dygn, vägarna hade blivit ofarbara och Aggarps by hade varit helt avstängd från den övriga världen. Några tågssignaler hade inte hörts på länge. Truls gav sig iväg mot Svedala för att förhöra sig hur det gick med posten. Snön virvlade emellanåt, som om en ny storm var på väg, en barsk nordan bet i hans skinn och isade hans skägg. Han såg inga människor eller spår av människor, alla höll sig inomhus. Järnvägsstationen var som utdöd, skenorna låg begravda under snödrivorna. Endast ett kontorsbiträde satt och hängde över en gammal tidning inne i stationsbyggnaden. Alla postfacken var tomma. Posten väntades om ett par timmar, med häst och vagn från Malmö. Truls slank in på gästgivaregården, med vilken antagligen menas föregångaren till Järnvägshotellet. Där var tomt, förutom en man som satt med en rykande het toddy. De två började samtala, bland annat om den hårda vintern som mannen med toddyn påstod vara den hårdaste på 20 år och att kylan hade drivit raphönsen in mot bebyggelsen och halmstackarna. Efter en stund kom ett antal bullriga bönder in i pälsar och kragstövlar. Plötsligt hördes bjällror utanför, äntligen kom posten.

En bekant till Truls hade skickat honom en recension i Aftonbladet av hans nyutkomna bok. Det var en av de tidigare återgivna recensionerna av Ola Hanssons "Sensitiva Amorosa" – "En djup bedrövelse föll över honom" och han grubblade över dess formuleringar.

"- Estetik för utövarne av hemliga laster; estetik för utövarne av hemliga laster; estetik för utövarne av hemliga laster..."

Han böjde sig framåt och satte huvudet mot vinden och den yrande snön samt traskade vidare, hem till sin gård, hem att ruva i ensamheten över den fläck av smutsiga fingrar som man satt på hans hederliga namn.”

Ola Hansson påstås ha låst in sig på Källgården för att inte bli utsatt för sin omgivnings hånfulla blickar och kommentarer, som om han i total brist på realism inbillade sig att aggarpsbönderna läste stockholmspressens litteraturrecensioner. Han blev dock, som tidigare nämnts, kontaktad av den store August Strindberg som gav honom sitt mer eller mindre offentliga stöd. I handskriftsamlingen på universitetsbiblioteket i Lund finns en packe med korrespondensen mellan de båda, med breven från Ola Hansson daterade i Aggarp. Brevväxlingen innehåller dock endast diskussioner kring litteratur och filosofi. Deras vänskap blev livslång.

Kort före jul blev det töväder och Truls gav sig iväg på en ridtur söderut, och plötsligt öppnade sig slätten framför honom ”och tårarne stego upp i hans ögon /.../ oändlig ut i alla horisonter, bredde sig slätten, den riktiga äkta slätten, hans slätt...” Allt blir en enda lång hyllning till hembygden, till allt det han en gång övergivit. Att Ola Hanssons barndomshem brann ner under hans vistelse i Aggarp nämns inte i berättelsen om Truls, det viktiga för Ola Hansson är att tydliggöra hembygdens känslomässiga storhet. Truls återser alla sina nära och kära när han kommit fram till ”fädernebyn”.

Julen kom och det var full aktivitet på stationen i Svedala. Truls gick och väntade på tåget med posten. När tåget väl kommit blev hela stationsbyggnaden nästan bräddfylld av paket, men allt som fanns till Truls var en dagstidning. När han återkommit till Källgården hade mor Bengta dukat upp till ”heligafton” med lutfisk och risgröt. Truls satt ensam och åt. Mor Bengta hade också bakat klenor för julen och Truls bad henne göra honom sällskap till dessa och portvinet.

"Och månaderna gingo, och mars kom med den sista snöbyn och den första vårstormen, och april med de strida skurarne och de farande skyarne, med bleka dagrar och djupa skuggor, ilande hän över marker som börjat grönska, med vek, gromättad luft och blåa ångor, rykande ur en svart jord, ur vilken kälen går."

Som nämnts ovan gav han sig hän åt dessa naturstämningar när han på 1890-talet skrev om dessa någonstans på kontinenten. Han fortsätter med hänryckande vårstämningar, framför allt sin glädje över de första tulpanerna.

Truls etablerade ett allt ivrigare umgänge med en granne benämnd Per Mattsson. Av beskrivningen att döma bodde han på den gård som fortfarande ligger granne med Källgården på höjden ovanför byn. Detta hjälpte honom ur ensamheten, om än inte helt. Som den unge man han var gav Truls också akt på flickorna och kvinnorna i byn, dock utan att sätta sina mera erotiska tankar på pränt.

En dag passerade några aggarpsbor med häst och vagn och erbjöd Truls att följa med till Bökeberg där det skulle hållas folkhögskolefest och vi får en tidig skildring av livet på festplatsen.

"De flögo åstad norrut mot skogarne till." De lämnade ett dammoln efter sig i julihettan tills vägen med ens "förlorade sig inne i den gröndunkla bokskogen."

Vi får en målande bild av livet runt Bökebergs hållplats, där det var stimmigt och fullt med åkdon. Hästarna stod och åt ur vagnarna och viftade med svansarna mot flugorna, medan drängarna bar vatten till de törstiga djuren. Runt omkring hade olika grupper slagit sig ner under träden. Medan kvinnorna dukade upp ur korgarna korkade männen upp buteljerna. Truls och hans sällskap gick direkt mot restaurangen, varifrån de hörde sången från en manskör.

När de hunnit till järnvägsövergången upphörde plötsligt sången. Strax därefter hörde de att någon höll tal från en talarstol som var rest på sluttningen, uppåt höjden var det fullt med bänkar för åhörarna. Alla platserna var upptagna och bakom stod en kompakt massa av människor. Detta var folkhögskolefesten, med diverse honoratiores i form av en teologiprofessor från Lund och en annan professor i "djurläkarekonsten".

Sällskapet gick på måfå runt i skogen, det var kavlugnt och kvavt. En del människor drog sig ner mot Yddingen "med sina gröna holmar och strändernas hängande, speglade bokar." Truls tydde sig till en ung och tilltalande flicka. När sällskapet hade återvänt till samlingsplatsen pågick där en diskussion om kvinnans ställning i samhället. Korgarna letades fram och efterhand slogs "korglagen" samman.

Det intressanta i den lite lösliga beskrivningen av människorna i Bökeberg är den till synes otvungna sociala blandningen av såväl bönder och drängar som professorer och studenter från Lund. Mot kvällen samlades en del människor kring det långa

punschbordet utanför restaurangen i uppsluppet umgänge. Det blev kvavt och plötsligt utbröt ett hejdundrande åskoväder och alla skingrades åt olika håll. En del tog skydd i den överbyggda danspaviljongen, däribland Truls och flickan som han fattat tycke för. Ovädret upphörde lika snabbt som det börjat och det blev en vacker solnedgång, ”sval och stilla, med alla färger och dofter.” På dansbanan svängde ungdomen runt till ”byspelmännens, Vildtarnes, bevingande dansmusik.”

”Kvällen skred fram; det ena laget efter det andra bjöd godnatt och körde hem; och vagn på vagn sköt fram ur den mörka skogen ut på öppna ljusa slätten. Det blixtrade ännu svagt nere i söder över havet; det rök vitt ur alla ängar och sänkor; månen stod gul uppe på den dunstblå och stjärnlösa himlen; och runt omkring sken det gult av den mognande säden.”

”Stängda horisonter”

Det andra kapitlet har rubriken ”Stängda horisonter”, vilket antyder en förändring hos Truls, han börjar uppleva världen i Aggarp som alltför trång, att han börjar längta bort, ut i världen. Han börjar göra en del expeditioner till Lund, Malmö och Köpenhamn. När han sitter och väntar på posten i stationsbyggnaden känner han vantrivsel och när han sitter på sin nu invanda meditationsplats utanför trädgårdshäcken känner han att han kommit till ”bottensatsen i den minnenas dryck, som han tömt...”

”Men slut vore det; slut; han hörde icke mera hemma däri; det smakade som nattstånden bier; doften vore borta, den härliga stämningen. Slut; dit skulle han aldrig mer kunna återvända. Men varthän då gå? Någonstädes måste han väl ändå höra hemma, naturligt och med hela sin person, med sin människa som med sin ande.”

Här kommer allt det till uttryck som skildringen av tiden i Aggarp egentligen handlar om – ensamhet och hemlöshet. Truls dilemma är det som ofta drabbade dåtidens ”bondestudenter”, de kände sig inte hemma någonstans, varken i den bondemiljö de övergett eller i den akademiska värld som egentligen aldrig accepterat dem.

”Varför vore han ensam, ensam i sitt liv som i denna grå, skymmande höstkväll.”

Hela berättelsen om Truls genomsyras av detta tungsinne. Grannen Per Mattsson dyker plötsligt upp och föreslår: ”Kom in, så tar vi oss en tuting!” De går in till Mattsson för att dricka romtoddy och röka sjöskumspipa. Det blir fler kvällar med allt mer romtoddy och ”vintern led”.

Berättelsen blir allt dystrare när Truls ständigt grubblar över vad han skall ta sig till och vart han skall bege sig. Han kände sig som en ”vandringsman” som ser sig om utan att veta var han är och som endast ser oändliga horisonter framför sig. Han fortsätter dock med sina ridturer och finner fortfarande tröst i naturupplevelserna.

”Han stod på högsta toppen av åsen. I en öppning i den sig utför sidslutningen sträckande skogen framskyntade ett vackert och vidsträckt vinterpanorama, - södra viken av Börringesjön och Markiebageskogarna. Han kände sig lätt och glad i hågen som aldrig förr så långt han kunde minnas tillbaka.”

Naturen blir för Truls en tillflykt undan vinterkvällarnas ”melankoli utan gränser och utan botten”, samtidigt som han ändå trivs med att dricka toddy och spela ”trekarl” med Mattsson och ”Mäster”. Han kunde då förlora sig i illusionen att detta varma och ombonade hem vore hans, i motsats till ”alla dem, som hemlösa vanka kring i den svarta, oändliga natten.”

Så slutar kapitlet och så slutar Ola Hanssons berättelse om livet på Källgården. Här sker uppbrottet för ”vandringsmannen” Ola Hansson, en vandring som skulle vara hans liv ut, antingen han var ute i stora världen och längtade hem eller han var hemma och längtade ut i stora världen. Det är just därför som tiden på Källgården i Aggarp blev så avgörande för Ola Hanssons hela liv som person och författare, och kanske därmed även för Sveriges litteraturhistoria.

”Ut”

Ola Hanssons berättelse om livet på Källgården blir till slut en berättelse om själslig trångboddhet och monotoni, som ger den korta kapitelrubriken ”Ut” en desperat underton, som om den saknade ett utropstecken.

Under sin tid på Källgården besökte Ola Hansson under midsommaren 1888 författaren Georg Brandes i Köpenhamn. Här träffade han den tysk-baltiska författarinnan Laura Mohr, som senare tog efternamnet Marholm, en lite mondän, kosmopolitisk, stridslysten kvinna, sju år äldre än Ola Hansson. De blev ett par, gifte sig och slog sig i slutet av 1889 ner i Friedrichshagen utanför Berlin. De njöt av vidgade vyer och litterär självkänsla i ett Europa där skandinavisk litteratur just då var lite på modet. Laura Marholm var inte helt populär bland Ola Hanssons författarvänner, bland andra Strindberg fällde elaka omdömen om henne. Även i eftervärlden vilar en skugga över hennes inflytande på Ola Hansson. Detta stridslystna par skulle också under sina rastlösa färder på kontinenten bli kallade ett ”litterärt banditpar”.

Under sin tid i Berlin blev Ola Hansson en ofta känd gäst på den kända, eller ökända krogen ”Zum Schwarzen Ferkel” (”Svarta grisen”), en samlingspunkt för konstnärer och författare. På denna vilda och högljudda krog umgicks Ola Hansson med många av senare storheter, bland andra August Strindberg och Edvard Munch. Det var under denna tid som bondsonen från Hönsinge färdigställde ”Resan hem”. I sin fortsatta exil skrev han också andra berättelser från hembygden, som ”Rustgården” och alla de småstycken som senare samlades i ”Slättbyhistorier”. En av hans mera kända noveller hette ”Husvill”, om vilken han skrev till Strindberg:

”Jag skriver på en längre novell, som skall handla om ’bondestudentens’ tvedelthet. Vi bondsöner på den lärda banan äro icke hela; vi äro klufna i vår nedärfda menniska och vår fördärfvade menniska. Vi äro illa anpassade i ett samfundslag, der vi aldrig kunna känna oss som hemmastadda; och då vi vända tillbaka till det stånd, ur hvilket vi utträdt, känner man ej igen oss. Vi äro ingenstädes hemma, och jag skall kalla min berättelse Husvill.”

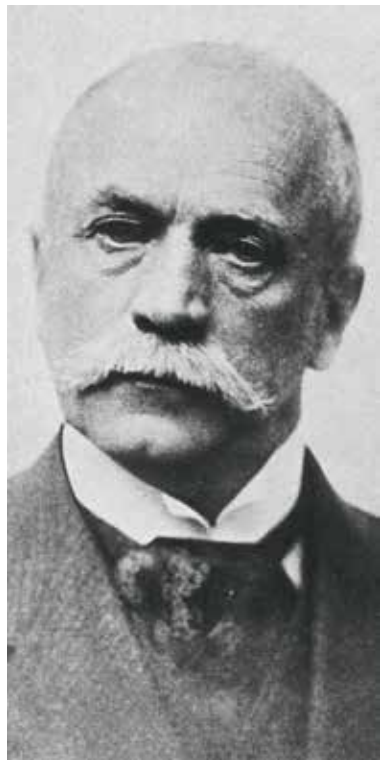
Han skrev i liknande ordalag till Viktor Rydberg i samband med sitt arbete på ”Resan hem”.

Vid de kortvariga besöken i hemlandet efter uppbrottet påstod han dock att han höll på att kvävas.

Ola Hansson blev en i huvudsak tyskspråkig författare och en stor del av hans litterära produktion under kringflyttandet på kontinenten blev en mängd olika essäer och debattartiklar i litteraturfilosofiska ämnen, för en smal, initierad läsekrets. Han skriver bland annat om den ”psykofysiologiska mystiken”, ”omedvetna suggestioner” och moderna spökenfenomen. Paret Hansson-Marholm blev allt mer aparta och främmande för en bredare läsekrets. De förde en ständigt kringflyttande, orolig och vilsen tillvaro, med adresser som ständigt växlade mellan Meudon, Bern, Riga, Prag, Mölle och Athen. I detta liv av ständiga uppbrott fick de också en son.

Den lilla familjens ekonomi blev allt mera ansträngd och periodvis levde de på gränsen till misär. Ola Hansson skrev brev med hjärtslitande böner om hjälp till deras livsuppehälle. Deras psykiska hälsa blev också gradvis sämre och antog psykopatiska yttringar, med återkommande vistelser på mentalsjukhus. De blev båda sjukligt paranoidea och byggde tillsammans upp ett groteskt system av förföljelseidéer och sammansvärjningar. Det gick till slut så långt att Laura Marholms aggressiva uppträdande i Bayern ledde till polisingripande och utvisning. Hon tillbringade långa perioder på mentalsjukhus.

Efter parets utdrivning ur Bayern skrev Ola Hansson diktsamlingen ”Svartkonsten”, som väckte förstämning hos läsarna. Innehållet var dunkelt, förvirrat, med en form som tedde sig vårdslös. Här tog sig förföljelseskräcken groteska uttryck, han trodde sig vara

Ola Hansson på lite äldre dagar.
Det allvarliga och lite sorgsna
ansiktsuttrycket återspeglar hans
liv och personlighet.

förföljd av frimurare, jesuiter och europeiska furstar. Under första världskriget fann den lilla familjen en fristad i Schweiz. Därefter fortsatte de sitt kringflackande liv, som nu utsträcktes till Dalmatien, Bosnien och Grekland. På sommaren 1924 slog sig Ola Hansson och hans familj ner i Buyukdere vid Bosporen, en förstad till Istanbul, där han avled ett år senare, 65 år gammal. Trots att Ola Hansson tillbringade 35 år i utlandet blev han dock allt mer uppskattad, för att inte säga dyrkad, av det tidiga 1900-talets unga poeter i hemlandet, framför allt då Anders Österling och Vilhelm Ekelund. För den senare blev han något av en förebild och litterär vägvisare.

Ola Hansson fick dock en postum hedersbevisning. En majdag 1926 sågs i Malmö en skara studenter som åtföljdes av en begravningskortege där det framfördes en kista av lite främmande typ som innehöll stoftet av Ola Hansson. Han gravsattes på Norra Kyrkogården i Lund, där hans grav finns kvar.

Den litterära svikten

Denna lilla berättelse om Ola Hansson slutar där den började för mig. Under min barndom i Aggarps by på 1950-talet fanns minnet av hans tid på Källgården kvar i form av olika ”roliga historier”, skrönor och sägner, om än fragmentariska och av tvivelaktig sanningshalt. Ola Hansson hade blivit en muntlig tradition som förts vidare genom generationerna, kanske just för att han genom sin lite udda personlighet avvek så markant gentemot byborna.

Ett enkelt, förfluget yttrande av Ola Hansson hade gett upphov till den mest seglivade historien. I den kammare på Källgården som Ola Hansson bebodde fanns en svacka i golvet där golvbräderna sviktade. När någon lite snickarkunnig person på gården erbjöd sig att åtgärda detta fick han som svar från Ola Hansson: ”Nej, nej, nej, för allt i världen, gör inte det, det är den litterära svikten”.

Ola Hanssons gravplats på Norra Kyrkogården i Lund. Gravstenen, som formgivits av Wiwen Nilsson, restes av Lunds studenter. På gravstenen står endast hans namn och Wiwen Nilssons signatur.

Otryckta källor:

Handskriftsamlingen, Lunds Universitetsbibliotek. Brev till och från Ola Hansson, åren 1887-1889.

Tryckta källor:

Ahlström, Stellan: Ola Hansson (I serien Svenska Författare). Stockholm, 1958.

Ekelund, Erik: Ola Hanssons ungdomsdiktning (Doktorsavhandling). Stockholm, 1930.

Hansson, Ola: Samlade skrifter, Band 1-6. Stockholm, 1920.

Holm, Ingvar: Ola Hansson. En studie i åttiotalsromantik (Doktorsavhandling).

Månesköld-Öberg: Ola Hanssons livsdikt. Om mottagandet i Sverige och det sena författarskapet (Doktorsavhandling). Stockholm, 1998.

Werup, Jacques: Expeditionen till Aggarp. Ur: Aptiten och ledan. Stockholm, 1994.

Witt-Brattström, Ebba: Dekadensens kön. Stockholm, 209.

Österling, Anders: Ola Hansson. Minnesteckning (I serien Svenska Akademiens Minnesteckningar). Stockholm, 1966.

I TUKT OCH HERRANS FÖRMANING

av Lennart Börnfors

Börninge kyrka sedd från söder. Sockenstugan ligger intill kyrkan och är sammanbyggd med kyrkogårdsmuren. Där denna slutar åt höger syns fattighuset. Foto: Martin Svensson

År 1843 utfärdades en förordning om kyrkoråd som ersatte en tidigare förordning av 1817. ”I hvarje Socken, så i städerna som på landet, skall Kyrkoherden sig till biträde wid Kyrkotuktens upprätthållande hafwa ett Kyrko-Råd.” Man kan förmoda att prästerståndet varit noga med att det bara skulle vara fråga om att biträda kyrkoherden, inte träda honom för nära i hans ämbete.

Vad menade man då med kyrkotukt? Svaret lämnas i förordningen. Det handlar om oordentligheter och oseder vid gudstjänst, försummelse av gudstjänsten, uteblivande från katekismiförhör, oenighet i äktenskap, olydnad emot föräldrar och ”vårdslösad barnauppfostran”. Däremot fick kyrkorådet inte befatta sig med sådant som skulle handläggas av domstol.

Kyrkorådet skulle genom föreställningar, varningar och förmaningar ”söka förmå de felaktige till rättelse”, antingen genom kyrkoherden enskilt eller inför kyrkorådet. Om den felande inte rättade sig efter förmaningarna, kunde kyrkorådet vidtaga ytterligare åtgärder.

Protokollboken från 1817 och Börringe socken förvaras på Landsarkivet i Lund.

På Landsarkivet i Lund finns protokoll från sammanträden med kyrkorådet i Börringe, eller Gustav som socknen då hette. Först ligger ett protokoll från juni 1817 då socknens åboar sammankallats för att välja kyrkoråd. Kyrkoherden konstaterade i protokollet att de valda var Henric Svensson i Svartesjö, snickarmästaren och skattehemmansåbon Brock, frälseåbon Nils Jeppsson i Lemmeströ by, frälseåbon Ola Pärsson i Norra Börringe, dito Nils Larsson i Hjularp och skattehemmansåboen Pär Nilsson i Sturup och Nils Hansson i Södra Börringe.

Man sammanträdde i den sockenstuga som uppförts i sydvästra hörnet av kyrkogården när denna anlades på 1780-talet. Kyrkoherde i socknen vid den här tiden var Wilhelm Fredrik Nibelius (1754–1830). Han hade tillträtt tjänsten 1803 och utnämndes 1811 till kontraktsprost i häradet. Det var samma år som han enligt Lunds stifts herdaminne varit en av dem som råkade illa ut vid det skånska bondeuppror som startat på grund av, som man menade, orättvis soldatutkrivning. Bonddrängarna överföll Nibelius i Lemmeströ prästgård, han fick blodsår i huvudet och kunde endast med möda rädda livet.

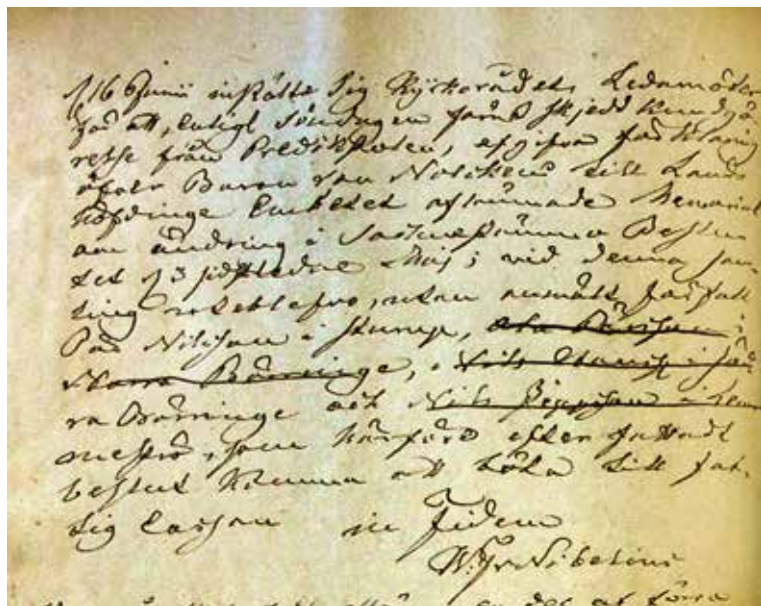
Men nu var det juni 1817 och Nibelius förde ordförandeklubban i sockenstugan. Första mötet med de nyvalda medlemmarna i kyrkorådet ägnades åt överläggningar om de fattigas underhåll i församlingen och utdelande av fattigmedel. Man delade in de behövande i tre klasser och beslöt utdela till var och en 4½ riksdaler i första klassen, 3½ i andra klassen och 2 i tredje, sammanlagt 32 riksdaler. Vidare beslöt man "sammanskott" av mjöl till de fattiga från alla socknens invånare. Mjölet skulle i huvudsak vara rågmjöl. Det skulle insamlas rotevis och sedan överlämnas till prästgården. Den som inte på utsatt tid avlämnade mjöl skulle till fattigkassan böta 12 skilling banco. Böter bestämdes också för den som inte i tid levererade "god och försvarlig torf" till de fattiga och böterna befriade inte från leveransskyldigheten.

Vid sammanträdet konstaterades också att "Kyrkorådet kunde vid detta tillfälle ej undgå att med ledsnad rådpågå öfver Dahlmans hustru Bereta Pettersdotters vid Iglesjö otillbörliga förhållande". Trots alla förmaningar kunde man inte förmärka hos henne ett bättre uppförande varken mot hennes man Anders Dahlman eller mot andra i grannskapet. Hon hade kört sin man ur huset och höll sig med andra karlar. Dessutom hade hon nyligen lyckats förleda Carabinieren Pryts till mindre ömhet mot sin hustru och man fruktade att han skulle "genom denna människans tillhållning förledas till ett mindre Christeligt lefverne". Kyrkorådet beslöt att hon skulle förvisas ur socknen nästa Michaelis och att om det ej kunde ske godvilligt så skulle man i laga ordning söka kronobetjänings handräckning.

I november sammanträdde kyrkorådet för att utse nya sexmän efter dem som suttit sina tre år och nu skulle avgå. Sexmännen hade till uppgift att övervaka kyrkans och prästgårdens underhåll och att hålla ett öga på att tukt och goda seder iaktogs i deras del av socknen. De sexmän som nu utsågs var i Lemmeströ Nils Nilsson på nr 14 och Lars Andersson på nr 15, i västra delen av östra roten Christen Christensson i Falsterbo, i östra delen därav Nils Jönsson i Rockarp, i Björkesåkra-roten Anders Jakobsson i Bramstorp, i Södra Börringe änkan Anna på nr 3 och Pär Hansson på nr 4, i Norra Börringe Ola Pärsson, i Nötesjö Anders Jönsson och i Nyhus-roten Hans Jönsson i Sturup.

Vid kyrkorådets sammanträde i mars 1824 i sockenstugan infann sig "efter lagligen utfärdad stämning" förre tegelbrännaren Jöns Svensson i Sturup. Han var anklagad för oordentligt leverne hemma i sitt hus där han flera gånger "öfverlastad av starka drycker skall hafva rubbat den husliga frid som utgör en så väsentlig del af den jordiska lycksaligheten". Jöns fick "den varningsgrad som Kyrkolagen utstakar".

I mars 1825 var Anders Jönsson i Sturup anklagad för oordentligheter i allmänna sammanlevnaden. Flera vittnen var inkallade. Kyrkorådet beslöt överlämna ärendet till allmän domstol men beslöt också att genast ingå till landshövdingeämbetet med anhängan att Anders Jönsson, som rubbat allmänna säkerheten i socknen, skulle bli ålagd att lämna

Protokolltexten är inte helt lätt att läsa.

församlingen och söka sin bärgning på annan ort.

Husmannen Pär Larsson i Lemmeströ och hans hustru Stina Bengtsdotter var i maj 1826 anklagade för oenighet och oordentlighet. Pär hade med slag överfallit sin hustru, och hustrun hade å andra sidan inte alltid uppfyllt de skyldigheter som henne åligger. Kyrkorådet gjorde "tjenliga föreställningar om nödvändighet och nyttan för hvarje människa i allmänhet och för makar i synnerhet lefva i kärlek och enighet och förtroende".

I september 1826 fick Jacob Rouppe i Nötesjö stå till svars för olaglig brännvinsförsäljning både vid gudstjänsterna och på andra dagar i veckan. Vittnen intygade att "åtskilliga personer derifrån utkommit öfverlastade och under hemfarten stört allmänna säkerheten och lugnet". Jacob förbjöds av kyrkorådet all vidare brännvinsförsäljning.

Vid samma möte med kyrkorådet upplystes att en kvinnsperson vid namn Lisebeth bodde inhytt på Samuel Anderssons hemman i Nötesjö. Sexmannen i Nötesjö-roten blev därför ålagd att tillsäga henne flytta ur socknen såvida hon inte var skattskriven här.

I juli 1827 behandlades klagomål från skolläraren Tufve Andreasson för Södra Börringe över att åboarna Måns Jönsson i Davidstorp och Jöns Månsson i Södra Börringe inte erlagt fastställda skolavgifter. Kyrkorådet utdömde böter för försummelsen och Måns fick även böta för att inte ha hörsammat kallelsen att infinna sig.

Kyrkoherden anmälde vid kyrkorådets möte i mars 1828 att hans varningar och

föreställningar varit verkningslösa mot kvinnspersonen Kjerstina Andersdotter som numera inte tillhör församlingen utan vistas där obehörigen och är allmänt känd för den förargelse hon väckt i församlingen genom sin oordentliga och lastfulla levnad. Hon skulle nu införpassas till Konungens Befallningshavande i Malmö för lämplig åtgärd, såvida hon inte godvilligt före veckans utgång lämnat socknen.

Vid kyrkorådets möten i mars 1830 och februari 1831 hade man överläggningar om sättet att indriva den "eldebrand" till fattighusen som ålagts varje hemman. De som brustit i leverans hade kallats till mötet och de som inte hörsammat kallelsen ådömdes böter.

I april 1831 hade kyrkoherden kallat kyrkorådet för att behandla inkomna klagomål över att soldaten Wall, som för denna vinter antagits till skolemästare för Nötesjö Skolelag, uppburit sin lön men inte fullgjort sitt åliggande utan slutat skolundervisningen långt före den bestämda tiden. Wall förklarade att skolbarnen självmant uteblivit från undervisningen, men föräldrarna förklarade enstämmigt att Wall hade bortvisat dem när de infunnit sig. De menade också att han under vintern varit försumlig med undervisningen.

Vid kyrkorådets möte i september 1833 behandlades en anmälan från hemmansägaren Petter Gadd att flera kringstrykande personer hade blivit mottagna över natten mellan den 10 och 11 september hos hemmansåbon Jöns Rasmusson i Nyhus. Kyrkorådet beslöt döma Jöns Rasmusson att böta 3 riksdaler och 16 skilling banco. Böterna skulle, med Petter Gadds medgivande, tillfalla fattigkassan.

Åbon Anders Jönsson i Nötesjö stod i augusti 1837 till svars för att inneha "ett med obotlig skabbsmitta behäftadt hästskreatur" som han trots grannarnas protester vägrat döda och i stället släppt ut på bete. Anders Jönsson förklarade att han för några dagar sedan avyttrat hästen varför grannarna inte längre hade något att befara.

Vid kyrkorådets möte i augusti 1838 anmäldes att rotesoldaten Måns Alm i Björkesåkra trots upprepade tillsägelser fortfarande inhyste personer från annan socken. Måns förklarade att de inflyttat hos honom då de inte hade någon annan bostad och att han inte kunde förmå dem att avflytta förrän de skaffat sig bostad. Kyrkorådet beslöt dock uttala att sådana inflyttningar är olagliga då de strider mot Kungl. kungörelse av den 5 december 1788 och "äfven kunna blifva vådliga för ett samhälle, både i oeconomiskt och moraliskt afseende". Måns Alm dömdes att till socknens fattiga böta 3 riksdaler 16 skilling banco i enlighet med landshövdingämbetets kungörelse av den 8 april 1828.

Kyrkoherden anmälde i kyrkorådet i juli 1844 att han ofta med förtrytelse sett att hundar trängt in i kyrkan under gudstjänsten. På hans förslag beslöt kyrkorådet ett verkande vite för den som förövar en sådan osed. Vitet skulle vara 3 riksdaler 16 skilling banco för ägaren till den hund som intränger i kyrkan, oberoende av om den åstadkom

oljud och förargelse eller inte och oberoende av om den kommit dit genom ägarens egen eller annans vårdslöshet. Kyrkorådet åtvarnade en och var att tillse ”att icke dessa Kreatur medfölja då de sjelfva, deras barn eller tjenare vandra till Herrans hus; och skall det för Kyrkorådet utgöra en tillfredsställelse om Kyrkorådet aldrig blir satt i den obehagliga nödvändighet att detta beslut tillämpa”.

Åboen Lars Jönsson och dess hustru Cecilia Andersdotter i Bramstorp var inkallade till kyrkorådet i augusti 1844 för att ”erhålla varningar och föreställningar i anledning av en mellan dem uppkommen och länge fortfarande oenighet”. Då mötet uppropades framträdde Lars Jönsson och förklarade, att ett bättre förhållande numera inträtt i deras husliga liv, och han hoppades att förtroendet och kärleken makarna emellan nu skulle återvända. Kyrkorådet beslöt därför att för den här gången låta det bero vid denna förklaring. Likväl uppdrogs åt ordningsmannen Johannes Borgström i Bramstorp att ha ett vaksamt öga på förhållandet och anmäla till kyrkorådets ordförande om någon oenighet åter skulle uppkomma. Det gjorde det tydligen för i december var de åter inkallade till kyrkorådet, varvid ”Kyrkorådets Ordförande med både ömhet och strängt allvar erinrade om den Ed de svurit inför Herran då de lofvade hvarandra kärlek och trohet i lust och nöd samt huru de nu brutit denna Ed och derigenom beredt sig sjelfva både timlig och andelig ofärd, hvarefter Ordföranden för att underrätta dem om det borgerliga straff, som Kyrkolagen bestämmer för en fortfarande oenighet i äktenskapet, för dem uppläste Kyrkolagens 16 Kapitel och 11 paragraf”.

Vidaugustimötet anmäldes att åtskilliga personer inte hade erlagt den av sockenstämman bestämda avgiften för skolundervisningen av barn mellan 6 och 10 år. År 1840 hade emellertid sockenstämman beslutat att om någon av fattigdom ansågs oförmögen att erlægga avgiften så skulle fattigkassan stå för avgiften. Med anledning därav befriades följande personer från skolavgiften nämligen Bengt Mårtensson i Trelleborg, Göran Nilsson i Malaretorpet, Nils Pärsson i Rockarp, Nils Pärsson i Björkesåkrahus, Ola Hans änka i Håkanstorp, Petter Månsson i Vävarehuset, Johanna Posseman i Oran, Gadds änka i Norra Börringe, Ola Tufvesson i Bramstorp och Holms änka i Bramstorp. Sammanlagt 3 riksdaler och 38 skilling skulle upptagas bland utgifterna för fattighjonen.

I juni 1844 rapporterade rådets ledamöter att de var och en tillsammans med ordningsmannen i roten hållit brandsyn och besiktigt eldstäder och brandredskap. Ett stort antal brister påtalades.

Kyrkorådet förflyttade sig sedan till fattighuset för att se efter vilka av fattighjonen som var i störst behov av kläder och linne. ”Sedan de fattigas usla klädesplagg blifvit öfversedda” beslöts vilka av fattighjonen som skulle få nya klädesplagg.

Vid kyrkorådets möte i september 1844 konstaterades att tre ledamöter uteblivit utan giltigt förfall och därför fick böta 1 riksdaler var till fattigkassan. De som uteblivit var

Jöns Nilsson i Björkesåkra, Jöns Jönsson i Lemmeströ och Nils Hansson i Rävstad.

Folkskola inrättades i Sverige genom riksdagsbeslut 1842. Det stadgades skolplikt för alla barn och de skulle börja senast vid nio års ålder. Under åren 1846–1855 behandlade kyrkorådet i Börringe vid flera tillfällen rapporter från skolmästarna över personer som inte låtit sina barn begagna undervisningen. Föräldrarna inkallades därför till kyrkorådet för att förklara sig och här kommer ett axplock av skäl som de anförde:

- Dottern Hanna har varit hindrad av sjukdom men skulle gå i skolan så snart hon blev till hälsan återställd. (Nils Månsson i Börringe)

- Ville undervisa sina barn hemma. (Andreas Andersson)

- Dottern Margareta, 14 år, hade för fattigdoms skull inte begagnat skolundervisningen och hade nu antagit tjänst. (Pär Olsson)

- Sönerna Bengt och Jöns hade på grund av vägens längd och brist på kläder inte kunnat bevista skolan under den kalla årstiden men skulle nu börja infinna sig. (Anders Andersson)

- Sonen Jöns hade gått i skolan sedan februari månad och dottern Helena undervisades hemma. (Carl Wallberg)

- Dottern Bengta var sjuklig och hade därför inte kunnat gå till skolan under vintermånaderna men skulle infinna sig så snart omständigheterna medgav det. (Anders Olsson i Lilla Lemmeströtorp)

- Dottern Hanna behövdes hemma under moderns sjukdom men skulle börja delta i undervisningen den 1 mars. (Johan Mathiasson i Stavik)

- Sonen Lars vistas hos morbrodern som är skollärare i Sjörup och undervisas där, kommer hem om påsk. (Änkan Elna Pärsdotter i Sturup)

I flera av fallen beslöt kyrkorådet att barnen skulle inställa sig till förhör av kunskaper i prästgården.

Till kyrkotuktens område hörde också ”olydnad emot föräldrar och vårdslösad barnauppföstran”, men därav finner vi ingenting i kyrkorådsprotokollen från Börringe. Kanske förekom det mer i städerna. På landet var, skriver Orvar Löfgren i ”Den kultiverade människan”, uppföstran i hög grad en kollektivets angelägenhet – alla vuxna i barnets närhet hade en självklar rätt att lägga sig i barnets uppträdande och bestraffa det. Inga fall behövde därför nå fram till kyrkorådet.

Men annars var, som vi här sett, kyrkorådet till hjälp för prästen i hans strävan att få pli på folket. Ledamöterna i rådet och utsedda sexmän och ordningsmän representerade socknens olika rotar, kände människorna där och visste vad som försiggick. Man höll koll på folket och inrapporterade för behandling i rådet vad man sett. Kyrkorådet blev ett viktigt verktyg för prästen när det gällde att hålla folket i tukt och Herrans förmaning.

Hilding Bernhard Hylander

”Ett Svedalaoriginal”

av Alva Dahlskog och Jan Anders Persson

Han kom till världen som fjärde barn till Beata och Hans Hylander. I syskonskaran fanns redan två bröder och en syster.

Hilding Bernhard Hylander föddes den 24 augusti 1904 i Tittenté strax utanför Svedala, med adress Vannmådan nr 1. Huset som såg honom födas uppfördes år 1890. Ett lervägghus till priset av 150 kronor, ett litet hus mitt emot Hindstorpsgården.

I detta hus bodde Hilding Bernhard Hylander hela sitt liv. Foto från 2010.

Namnet Hylander är ett ”knektanamn” eller kanske bättre sagt ett soldatnamn. Det var vanligt att indelta knektar fick andra namn istället för de mer vanliga son-namnen.

Hans Hylander, Hildings far, var målare och traskade miltals runt i bygderna för att utföra sitt verk. Just traskade, för han kunde inte och lärde sig aldrig cykla.

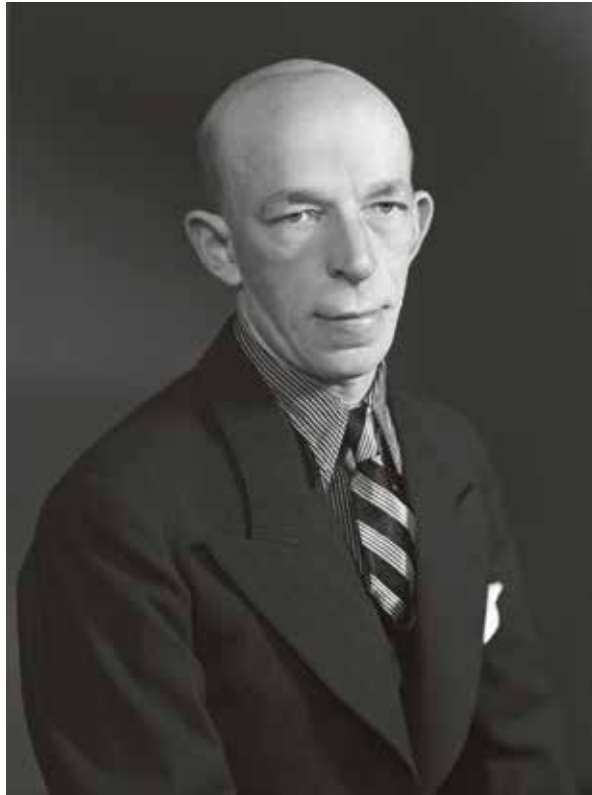
Namnet Tittenté kom till på grund av ett värdshus som låg en liten bit ifrån vägen och när bönderna kom körande med sin häst och vagn så sa dom alltid: ”Titta in te när ni kommer förbi”, alltså fick byn heta Tittenté.

En annan tes är att husen stod tätt intill varandra i byn.

Hilding började vid skolmogen ålder sexårig folkskola. Gick två år i småskola och fyra

år i storskola, som det benämndes på den tiden. Många stora A och små a inkasserade han i slutbetyg, men trots detta dokumenterande bevis på begåvning fick Hilding ge sig ut som bonddräng. Pengar saknades för fortsatt skolgång. Både lärare och präst ville att han skulle fortsätta att studera efter skolan. Prästen var hemma och talade med hans far och erbjöd sig att bekosta alla böcker under hans skolgång, men hans far, som var fattig och arbetade hårt sade; "Nej, han skall inte bli en lathund, han ska lära sig att sköta någonting".

Så kom Hilding i unga år till en bonde i Börringe och fick slita hårt och för mycket ont. Han började stamma och genom boende i kalla drängastugor fick han värk och drabbades av barnförlamning. Hans högra arm och hela sidan blev förlamad och obrukbar och han kunde inte längre sköta sitt arbete hos bönderna. Vid tjugo års ålder tröttnade han på drängalivet och försörjde sig istället på diverse arbeten.

Hilding Hyllander 1904 - 1988
Foto Olga Cederholm 1938.
Ur Sture Falheds donation.

Ur en artikel i Trelleborgs Allehanda skriven av Sven-Olof Holmström står bl.a.:
Från denna diversearbetartid erinrade han sig att han ett år hade lämnat in sin självdeklaration och under rubriken "inkomst av tjänst" skrivit "blandat arbete" och därefter summan. Anmärkning lät inte vänta på sig från taxeringsmyndigheten. Benämningen "blandat arbete" godtogs inte, utan en specificering erfordrades. Hilding blev inte svaret skyldig. Han skrev att det blandade arbetet bestod av vedklyvning och "hönsamågning".

- Vad är det för skillnad på diversearbete och blandat arbete ?

Med sig hade han alltid sitt glada humör och han började skriva dikter och sånger.

Han var duktig bygge och naturskildrare, vilket framgår av följande dikt:

*I Tittenté på fattigårabacken
du stod som väderkvarn i forna dar
För trogen tjänst man glömde ge dig tacken
Av dig finns endast spridda stenar kvar.*

*En gång du syntes över alla träden,
ett mäktigt vindfång stormens motstånd bjöd.
Åt traktens bönder fick du mala säden,
din sång i rymden gav oss mjöl och bröd.*

*Från skolan kom jag kall och sträv om kinden.
Jag sökte lä bak möllans fot av sten.
När dina vingar sjöng för mig i vinden,
min kind den kändes åter varm och len.*

*Men åren gick, jag dristar mig att kalla,
att vårda gamla bus har man ej förstått.
Då man beslöt att kvarnen skulle falla,
du revs och är ett bortglömt minne blott.*

*Dock minns jag ännu tid fast en förgången,
din storhetstid du rivna väderkvarn.
Jag hör i drömmen sången
som dina vingar sjöng då jag var barn.*

Tittenté väderkvarn omkring 1920.
Nils Hansson samt Möllaren och kvarnägaren
Oscar Jönsson på Vanmåda gård står framför
kvarnen.

Han fick också in många av sina dikter i tidningarna. Han gav sig ut i folkparkerna under namnet "Niklasson från Skrällebo" och gjorde stor succé med sånger han skrivit själv. Nu är vi på det tidiga 30-talet. Niklas, som det blev istället för Niklasson, gjorde sin karriär som folkparksunderhållare. Han åkte runt till ställen som Jordberga Folkets Hus, Domarringen i Hässleberga, och Gröna Lund i Stävesjö.

Med sig hade han som ackompanjator Ingvar Nordström från Svedala. Ingvar kunde traktera både balalajka, mandolin och dragspel

Som betalning för ett uppträde fick Niklas, utöver kontanter, också förplägnad. Förplägnaden bestod av kaffe, kaka samt en "tonställare", som han benämnde den, supen alltså.

"Showen" inleddes alltid med orden: "Jag är kvinnornas älskling och bovarnas förskräckelse", varpå han drog iväg med en vild dragspelshambo med textinledningen: "Här kommer Niklas i Skrällebo". Alla texter var egenhändigt hopsnickrade och handlade om allt från "mulliga fruntimmer" till "snikna bönder". Men även känslosamma balladnummer kunde han fresta med.

Inträdespriset till folkparken var 25 öre och publiken kunde variera mellan 400 och 700 personer.

-Vid ett uppträde i Östra Greve, berättar Niklas, föll dansgolvet samman och vilda flicktjut blandades med brännvinsrusiga ynglingaskrän.

Underhållaren "Niklas från Skrällebo"

Niklas skildrade också människor i sina dikter. Som här i sin dikt om Torpar-Anders.

Torpare-Anders

*Böjd och darrhant stod han invid grinden
Någon kanske honom minnas kan
Hår som grånat, stubbigt skägg på kinden
Glimten uti ögat hade han.*

*Fattigt var hans hem då han var liten
Trettonårig fick han tjäna dräng
Han var mönstret för den stora fliten
Tidigt uppe, sist han kom i säng.*

*Ung han gifte sig, fick barnaskara
Med en maka som var god och öm.
Ingen uppgift blev för svår att klara
Egen torva var hans stora dröm.*

*Hårt han slet, hans rygg sig börja' böja
Nöjd han var dock med sin torparlön.
Mark som ej sett plog han måste röja
Händer ofta knäppte han till bön.*

*Nu med bördig teg står torpet där han bodde
Vita hus med röda knutar på
Han på stenig grund köpt rucklet
Ingen trodde att han kunde dana om det så*

*Han är borta, slutat är bataljen
Som han vann till priset av sin spänst
Han om någon borde få medaljen
För nit och redlighet i rikets tjänst*

*Men i livet fick han ingen ära
På hans gravsten står dock dessa ord
Torpar-Anders gått från sina kära
Sörjd och saknad är han här på jord.*

På denna glada, men ibland svåra tid då födan kunde tryta, var det välkommet med vilt på matsedeln. Dock med vissa reservationer.

Niklas berättade vidare (ur TA:s artikel):

Vid påträffande av dött vilt skulle man alltid känna på djurets kroppstemperatur förklarar Niklas. Var det varmt, OK, hem med det i grytan. Men var det kallt och alltså hade legat länge, då lät man det i anständighetens namn ligga kvar.

En sen sommarkväll på väg hem från ett uppträde kommer Niklas cyklade på landsvägen med bäljaspelet på ryggen. Plötsligt får han syn på en gubbe, stående mitt på vägen. Gubben står lutad över en överkörd kanin och studerar det döda djuret med ett icke förnekbart intresse. Niklas hoppar av sin cykel och inleder ett samtal med gubben.

-Jag tycket det är e' grann kanin och inte länge har den "ligget", säger gubben.

-Jaa, och varm e' den, fortsätter han med övertygande röst, men med en orolig, nästan vädjande blick.

Niklas tar upp kaninen, känner på den och konstaterar torrt att den är iskall. Gubben ser förargad ut. Vänder, vrider och känner på djuret.

-Ja, ja, ja, säger han – men ljummen e' den min själ

-Det är pösingar såna, kommenterar Niklas.

Ytterligare en dikt där Niklas skriver om naturen och naturupplevelser:

*Ensam han sitter och metar
ute vid Fjällfota sjö.
Guppande flötet sig letar
fram under sviktande spö.*

*Småböljors vågkammar glimma,
blankfiskar luftsprängen gör
Runt kring flötet de stimmar,
betet det dock inte rör.*

*Rådjuret misstänksamt spanar
borta från gläntan ibland
Ute vid holmen två svanar
sakta syns gunga mot land*

*Och i de vidaste ringar
högt över skogsbackens börn
Svävar på utbredda vingar
långväga gästande örn.*

*Kvällssolen åt böljan skänkt glitter,
svalorna flyga ikapp
Kvar ännu fiskaren sitter
utan att ha något napp*

*Betet bland löven han tömmer,
virar sin rev kring sitt spö
Men aldrig fiskaren glömmar
kvällen vid Fjällfota sjö.*

Men han fick också hitta på annat för att försörja sig. Han köpte kaffe från en kaffefirma, som han cyklade runt och sålde i stugorna och på gårdarna omkring sig. Han skaffade sig en glassvagn och cyklade runt och sålde glass och han stod även på torget i Svedala och sålde sin glass.

Hur många storögda ungar stod inte och tittade på honom, där han kom kånkande med sin kedjedrivna ”glassacykel”.

Uppförsbacke, nedförsbacke, i sol och regn stretade han på trehjulingen som fullastad kunde väga upp till 200 kg. Konkurens om glassugna kunder saknades inte och på marknadstorget i Svedala där ”glassagubbarna” stod uppställda rådde ibland nästan krigsstämning. Var och en fick locka kunder efter bästa förmåga och många beska ord växlades mellan ”fabriksglassförsäljaren” och försäljaren av den ”himagjorda glassen”.

För att få uppmärksamhet brukade han ropa ”och så smäller vi med locket” och så smällde han med locket så det hördes långa vägar, eller som man sa: ”Skatorna i Västerkulla höll på att ramla ner från trätopparna”, ett nog så bra försäljningsknep.

Hans konkurrent på torget hette Åkerlund och dom här två var alltid i luven på varandra. I Svedalarevyn fick dom till och med en egen visa. Många och roliga var alltid historierna om dessa båda ”gubbar”.

Den äldre befolkningen minns säkert deras trätor.

Med åren avtog dock intresset för dessa ambulerande ”glassgubbar”. Affärerna längs Storgatan i Svedala började också sälja glass.

En dröm

*Det hände en gång att i öknen jag gick
Och av törst led jag avgrundens kval.
Jag var nära att digna då skåda jag fick
I fjärran en grönskande dal*

*Och genom den dalen där rinner en bäck,
På avstånd jag tydligt den ser
Naturen med mig icke mer driver gäck
I stället den räddningen ger.*

*Jag märker ej alls huru tröttheten känns
I min nyss så utmattade kropp
Och jag märker ej heller hur ökensand bränns
Ty jag haver fått livsmod och hopp.*

*Med glans uti ögat, med muskler på spänn
Min tanke den gäller nu först
Att i hast emot räddningens dal ila hän
Och i bäcken få släcka min törst.*

*Vid målet jag bägaren fyller till bredd
I den porlande dalbäckens ström.
Jag dricker, uppvaknar och låg i min bädd
Ty det hela det var blott en dröm*

I mitten av fyrtioalet började Niklas jobba som brevbärare. Detta var samtidigt som han extraknäckte som ambulerande glassförsäljare.

Många glada minnen har han från posttiden, då en och annan ”gök” gled ner i halsen på den svettige brevbäraren. Klart att den duktige brevbäraren skulle ha en gök menade många.

En gång, minns Niklas, skulle försändelser lämnas till en viss adress. Adressaten, som var glad för att han fått ett utbetalningskort, ville bjuda på något.

Niklas utanför Hindstorps gård.

-Kom in Hylander, sa han, så delar vi på en "bir".

Niklas avfärdade erbjudandet med orden; "En "bir" är inte mycket att ha, och ska man va' två om den, så e' de min själ ingenting alls". Adressaten tog sig tydligen av detta, ty dagen efter stod ett bord framdukat med öl, snaps, äggahalvor och sillaburkar, som Niklas uttrycker det.

En annan episod från den här tiden: Efter avslutad posttur kommer Niklas till postkontoret och en smärre brist uppdragas i hans lantbrevbärarkassa. Han får bannor av postmästaren, men till sitt försvar säger han lugnt: "Stryk bristen, för den har jag fått igen hundrafalt".

-Jaha, i gökar och sådant, menar postmästaren.

-Det kvittar, svarar Niklas, men stryk den ändå.

Det berättas också att Niklas, som var ganska kort till växten, klagade på att

postlådorna var så högt uppsatta på sina stolpar, att det under regniga dagar, regnade in i rockärmen när han skulle lägga posten i lådorna.

Alla kände till Niklas små postbravader och felsteg, men hans nit och redlighet var det ändå aldrig någon som ifrågasatte. Tvärtom gjorde han mycket PR för postverket. Vem ville inte ha en glad historia som plåster på sårn när telefonräkningen kom? Vem ville inte ha en tröstande dikt uppläst när restskatten kom? Och vem ville inte ha ett glatt tillrop om en "God Jul" i samband med julkorten.

Efter avslutad posttjänstgöring kom så pensionen 1968. Den innebar att Niklas kunde leva ett helt fritt liv, och strosa omkring som han själv ville.

Trots sin till synes "fladdriga" och bekymmerslösa livsstil var han en principfast person med seriösa åsikter om det mesta här i livet. Han reagerade t.ex. mycket starkt mot alla former av orättvisa. I en av sina egna dikter redovisar han sin syn på rättvisa:

*Morgonens lätta dimma,
 Knoppar i bagens syrener
 Markernas tynande driva
 Varslar om vår som skall komma
 Tjällbundna krafter sig spänna
 djärvare mål för att söka
 Snedvridna rättsbarriärer
 vackla för skurar av sanning*

Niklas, som han alltid fick heta efter sitt liv som artist, gifte sig 1939 med en dam från Danmark, som hette Olivia. Henne kallade han alltid vid något av namnen: ”Olivia de Rose”, ”Olivia de Sol” eller ”Olivia de Havilland”.

Följande dikt skrev Niklas då han väntade Olivia förgäves till Svedala järnvägsstation.

*En ung man drar av sig sina handskar
 Stiger in på ett café.
 Kaffebrödet kritiskt granskar
 Köper så av sorter tre.*

*Ty hans fästmö skall komma
 På ett litet kort besök
 Och hans syster, Olssons blomma,
 Ställer till ett väldans stök.*

*Hilding till stationen trippar,
 För att möta flickan sin.
 Tager fram sitt ur och nickar,
 Snart så kommer tåget in.*

*Tåget kom, men ej hans jänta,
 Hon förbinder hade fått
 Och fast han tålmodigt vänta
 En missräkning blev hans lott.*

*Hela ungt Karlshjärtat skakar,
 När han uti tankar går,
 Vem skall spisa mina kakor,
 Dricka svågers kaffetår.*

*Nu han svärjer över kvinnan,
 Mumlar det skall ske ej mer
 Nickar ett farväl av stinsen,
 Traskat emot Tittenté*

Hilding Bernhard Hylander, alias Niklas i Skrällebo, avled den 30 oktober 1988 i samma hus som sett honom födas 84 år tidigare. Han ligger begravd på Svedala kyrkogård. Det finns inte mycket kvar av dikter och sånger som han skrev, för han hade det mesta i huvudet. Men några av sångerna sjunger Bo-Anders ”Ankan” Dahlskog, som är systerdotterson till Niklas, än idag till publikens jubel.

Gravsten över familjen
Hylander på Svedala
kyrkogård

Avslutningsvis några dikter med Niklas diktarkonst i både dur och moll.

*Han stod, den store jätten,
uti en furuskog,
Stolt såg han över slätten
när döden honom tog.
Nu ligger han där slagen
av stormens bardalek,
I famnen blev han tagen
utav en gammal ek.*

*Men vid skogvaktargrinden
snödroppen stod så blyg,
Lätt vippande för vinden
och tittar fram i smyg.
Han gick ner under jorden
när jätten dröjde kvar,
Och fastän liten vorden,
hon ännu livet har.*

*En rätt till liv har alla,
om liten eller stor,
Fast ofta syns den falla
som allra minst man tror.
Ej hjälper storhetssinne
i bröst som putar ut,
När tiden den är inne
och sagan den är slut.*

På Akksjon

Publicerad i Trelleborgs Allebanda
under TA:S läsekrets

En då sto ja udanforr daren,
då kommer den närmste naboen
Han sa nårr han hälsad gomaren:
"Ska du fulla me ti akksjoen?
Forr Pär han ska flutta frå gåren,
de hadde väl folk ente troed,
men pågen ska ha den te våren,
full me, ska vi gi dem itt bodd"

Vi jikk över markerna gränna,
snart inge po gåren vi sto,
vi hörde hårr råvaren råva,
Vi så add de gällde en so.
Han sa: "Itt haelt år får I vänta,
men sen vill vi nokk ha betalt,
po pängarna får I go ränta,
forr soen har vadd hos en galt."

Han råva blann anra pinaler
uppp en gammal drängkammaresäng.
Han sa: "Får ja femtan riksdaler
forr den, full me boss, utan dräng?"
Ja höjta å råva en tia,
han grina o sa: "Du kan tro,
i den kan me kvingan du lia,
de va forr daj, Niklas, ja slo."

Folk hjälp mi me sängen på nakken
å sen så bar de åsta,
ja ställde den himma på bakken,
gikk ing ti min kvinga o sa:
"Nu har ja säl båret him sängen,
forr ja kun ente få sjuss,
men ja vill beklava den drängen,
som en gång fick lia i boss."

Litt ätter ja sto som forrstenad,
norr sängen forr boss ja fikk timmd,
forr darr lå en hel liter Renad,
som drängen en gång hade jimmd.
Ja grina me hela mitt nylle,
å to mi en forr min abbtit –
De e fussta gången ja fylle
Har tjupt me itt haelt års kredit.

Svedala i mars 1969
Hilding Hylander

Nattens dimma

Publicerad i Svedala Kyrkhälsning nr 1 1989

*Sakta skingras nattens dimma över hav och land
och i öster solen strimma som ett gyllne band,
sig allt mer och mer utbreder med ett lätt behag
och naturen sig bereder för den nya dag.*

*Nattens skuggor bort har ilat, dagen haver grytt
och naturen som har vilat vaknar upp på nytt.
För oss människor ter sig dagen ljus men också grå
sådan är den stumma lagen som vi följa få.*

*Människan har ej rätt att klandra livet som hon fått
hon bör tänka, det finns andra med långt värre lott,
tänka en gång blev det skrivet i min ödeslag,
han som en gång liv mig givit, däri fann behag.*

*Även du bör villigt bära livets tunga ok,
villigt följa Skaparens lära efter ödets bok,
ty var morgon när du vaknar vänder han ett blad,
tänk då ej på vad du saknar, verka och var glad.*

*Och när livets afton skymmer och du vila får,
ifrån sorger och bekymmer, här på jord du går,
till ett land där sol i östan alltid lyser klar,
hav därför god förtröstan under livets dar*

Om ni, kära läsare, har fler av Niklas dikter i era gömmor, så ta kontakt med Jan Anders Persson i bokens redaktion

Källor:

Tidningsartikel Trelleborgs Allehanda 16 dec 1977 skriven av Sven-Olof Holmström
Torsten Nordström, Svedala

GAMLA DOKUMENT BERÄTTAR...

av Marianne Mårtensson

Framför mig på skrivbordet ligger ett gulnat dokument med följande text:

"I anseende av Hofmarskalken och Riddaren Högvälborne Grefve Beckfriis på Börringe Closter timmade död, är Jägaren Bengt Fogelberg affärdad att därom underrätta Kammarherren Grefve Beckfriis, som för närvarande finnes i Stockholm, och då nödvändigheten fordrar denna exprés skyndsamma afresa binner man ej Courier Pass anskaffa, hvarjäre anhålles om hos en hvar, som å resande uppsigt hafwer, att innehafwaren häraf, må fritt och obehindrat, utan uppehåll, må färdas till och från Stockholm. Börringe Closter den 13:de Februari 1834. N. Bark, Grefve och Hofmarskalk."

Därunder ett numera svartnat sigill.

Den som dött var Greve Corfitz Ludvig Beckfriis, född den 9 april 1767. Han var gift med Lovisa Thott. Om denne Corfitz Ludvig kan man i en skrift av C.E. Rothlieb med

titeln *"Matrikel öfver Swea Rikes ridderskap och adel"* läsa följande: *"Grefve Corfitz Ludvig Beckfriis, brorson till Riksrådet Joachim Beckfriis blef 1795 den 2; september Adjutant hos Hans Maj:t Konungen; derefter Major och erhöill 1796 den 22 november Hans Maj:ts öppna Nådiga Brenf på Hofmarskalks namn, heder och wärdighet; bivistade 1800 års Riksdag i Norrköping ock var Ledamot av Oeconomie-Utskottet."* (Konungen som avsågs var Karl XIV)

Den som skulle underrättas var sonen Corfitz Beckfriis, som var född 1801 och död 1870. Han var gift med Eva Ulrika Bark, född 1795 och död 1839. Enligt texten på deras gravsten hade de gift sig den 22 april 1823.

Den som skrivit passet var greven och hovmarskalken Nils Anton Bark, född 1789 och död 1856. Han var gift med Maria Sophia Beckfriis, född 1792 och död 1856. Denne Bark var tydligen både svärson och svåger i familjen.

Så slutligen den som passet gällde: Det var min farfars far Bengt Fogelberg, född den 26 september 1814 och död den 15 maj 1893.

Alla de i dokumentet nämnda vilar på Börringe kyrkogård. När man kommer uppför kyrktrappan, finns på vänster hand familjen Beck-Friis gravar. Där, nästan genast till höger, finns Corfitz Beckfriis grav och snett emot Corfitz Ludvigs.

Vad beträffar Nils Anton Barks grav finns den allra längst ner, strax bortom minneslunden och nedanför kapellet. Hade jag inte sedan tidigare vetat om denna grav, hade jag aldrig funnit den. Jag kom emellertid ihåg att en gång då jag var med pappa på kyrkogården så berättade han om de olika gravarna på Beck-Friiska sidan. Han visade mig då även denna grav. Antagligen kom graven att läggas där på Beck Friiska avdelningen eftersom han var ingift, men längst ner.

Farfars fars gravsten återfinnes strax på vänster hand vid huvudgången, bakom Kantor Wickströms gravställe. Där han vilar tillsammans med hustrun Elna Klinteberg. På gravstenen står dödsåret 1892, men så var inte fallet. Rätt årtal är 1893, vilket står i kyrkoböckerna.

Nu undrar kanske någon: Varför pass? Han skulle ju resa inom landet. Jo, faktum är att ända fram till 1860 var varje svensk som skulle resa någonstans, även inom landet, tvungen att ha pass. Så hade det varit ända sedan 1500-talet. Det var en av de kontroller myndigheterna hade på hög som låg. Främlingar var ofta misstänkta personer och man var rädd för spioner. Passet skulle utfärdas av landshövdingen eller hans ombud och måste förnyas inför varje resa. Det skulle visas upp på gästgivargårdarna och längre tillbaka hos länsman eller rentav landshövdingen. Passkontrollen växlade med stabiliteten i landet. År 1812 infördes en skärpning, detta beroende på Sveriges ändrade utrikespolitik i samband med Napoleonkrigen. År 1860 försvann så tvånget för såväl inrikes som utrikes pass. Denna frihet varade fram till första världskriget, då utrikespass fordrades igen.

Resandet genom landet kunde organiseras effektivt genom en kunglig förordning av redan 1649. *"Krogare och Gästgivare Ordningh"*.

Hur kunde man ta sig fram? Jo, genom att fråga sig fram. Det fanns en lag som sade, att gästgiverier skulle ligga med cirka två mils avstånd. Det hade funnits kartor, men dessa var hemliga. Misstänksamheten var stor. I gästgivareordningen, som kom 1734, bestämdes för första gången att särskilda vägvisare skulle sättas upp längs vägarna.

År 1743 kom så en bok *"Vägvisare till och från alla Städer och namnkunniga Orter uti Svea- och Göta-riken samt Storforstendömet Finland, jämte tvänne uti koppar stuckne Vägchartor, efter skedde vägmätningar upprättad af Georg Biurman, Med Kongl. Maj:ts Allernådigster Privilegio"*. Av denna skrift kom sedan nya upplagor. I dessa fanns noggranna uppgifter om avstånden mellan gästgiverier och städer. Minsta avståndet var 1/8 dels mil. Boken innehöll också uppgifter om färjor, skjutstaxor och sevärdheter. Uttryckt med andra ord: En dåtida reseguide.

Jag har ofta undrat över varför just denne Bengt Fogelberg, ännu ej fyllda 20 år, skickades ut på denna resa. Antagligen därför att han var läs- och skrivkunnig. Detta var långt ifrån allmänt bland s.k. vanligt folk. Att han behärskade skrivkonsten visar en av honom prydligt skriven "Journal över Vårfåglarnas ankomst", omfattande åren 1841-1851. Så småningom skrev han också en s.k. Svartkonstbok, som min brorson noga förvarar. Boken innehåller alla möjliga trollkonster, bl.a. att kunna göra sig osynlig. Detta försökte min bror och jag som barn, dock utan att lyckas.

Jag skulle tro att Bengt Fogelberg var en, med dagens uttryck, framåt eller rent av tuff yngling som hade grevefamiljens förtroende. På ett foto av honom taget 1888 av Hovfotografen S.M. Marcus i Ystad, troligen i slottsparken på Börringe, ser han med bestämd, ja nästan humorfylld, blick in i kameran. På bilden är han klädd i en knälång, dubbelknäppt rock, knäbyxor, välputsade stövlar och på huvudet en rundkullig hatt. Över ena axeln hänger patronväskan och på vänster arm vilar geväret. Han har ett vitt, ganska kort, men ända yvigt skägg och under hatten sticker ett något lockigt hår fram.

I dag, när jag skriver detta, kommer mitt barnbarn Annika hem från en 24-timmar lång resa från Australien. Hur långt hann farfars far på samma tid?

I fantasin har jag flyttat mig tillbaka till den 14 februari 1834. Han begav sig nog inte iväg förrän den dagen. Slottet hade på den tiden två våningar och flyglarna en våning. Stallbyggnaderna såg likadana ut som nu. Inredningen var troligen som jag själv minns den 100 år senare. Längst bort mot väster den s.k. "Kuskakammaren" och sadelkammaren. Därefter stallet för grevefamiljens hästar, en stor foderkista innanför dörren till vänster. En vägg skiljde ridhästarna från de s.k. skogshästarna.

Dit kommer han, säkerligen spänd inför den långa resan, undrande över vilken av hästarna han skall få. Jag kan aldrig tro att det blev den allra bäste. Även om det har berättats att

Bengt Fogelberg 1814 - 1893. Fotot taget 1888 men trots sin ålder står han rak i ryggen och som alltid med bössan skjutklar.

han red, likt Stenbocks kurir, i ett sträck på samma häst till och från Stockholm, så tvivlar jag på detta. Han bytte nog häst vid några gästgiverier utefter vägen.

Innan han kom så långt hade han stått inför greve Bark, med hatten eller mössan vördnadsfullt under armen. Hur var vädret den där morgonen? Hur var han klädd? Hur hade han det med pengar? Vågade en ensam ryttare medföra pengar? Det fanns gott om stråtrövare i de mörka skogarna. Säkert är emellertid att han hade färdkost med sig, allt det andra får förbli frågetecken.

Gästgiverierna på den tiden var fjärran från våra dagars motell eller hotel. Var det fullt av övernattande fick man ligga flera i varje bädd, eller rent av på logen. För en så ung man blev det nog logen, såvida inte hans grevliga pass förhöjde hans status.

Det Stockholm han kom till var i stort sett Staden inom broarna och med c:a 85 000 innevånare. Förundrat såg han nog på Kungliga slottet och de ståtliga adelspalatsen.

Vägen till Stockholm följde på den tiden i stort sett E6-ans sträckning. Vägen var smal, krokig och fylld av hålor och sten. Visst färdades man i resvagnar och gästgiveriskjutsar, de senare oftast utan fjädring, men skildringar från ungefär den tiden beskriver de dåliga vägarna.

Efter väl förrättat värv återvände han så till sin dagliga gärning som jägare på Börringe Closter, säkerligen med ett minne för livet.

Några år efter hemkomsten ställs han inför en, för den tiden, nog så ovanlig händelse. Hans far jägaren Johan Fogelberg, född 1778, och hans mor skilde sig. Deras skilsmässohandling börjar med en för ett dylikt papper nog så egendomlig formulering: "Med min kära hustru Maria Sophia Grönqvist har jag gjort upp följande boskillnad nemligen att sedan vi överenskommit och beslutat lefva var för sig" o.s.v. Hela tiden kallade han Maria Sophia för "hans kära hustru". Skriften är undertecknad av honom på Tellsjö den andra November 1837. Hade hon månnitro flyttat hem till sina föräldrar eller syskon? Vittnena, skomakaremästare C. Möller och skomakaregesäll Nils Igelström, intygar att Johan Fogelberg "genomlest" och "underskrefvet" handlingen. Någon underskrift av henne finns ej. Kvinnan var ju inte myndig. Om Maria Sophia Grönqvist nämns ingenting i den förteckning över familjen Fogelberg, kyrkoskrivna i Börringe församling å Fadderstorp och Nygård samt Gudmuntorp, som gjordes 1855. Enda anteckningen om henne, utan att nämna hennes namn, är i samband med Johan Fogelberg – där det står att hustrun var avliden före 1850.

Han avstår tydligen till sin kära hustru en stor del av boet till hennes nyttjande och disposition.

Bengt Fogelberg, såsom ende son, löser till sig sin mors del i boet den 28 februari 1838, till ett belopp av 100 Riksdaler. Bouppteckningen är mycket noggrann och Maria Sophia

Grönqvist befinner sig nu åter på Fadderstorp, där handlingen är undertecknad av henne och bevittnad av Johan Castman. Förteckningen är mycket omfattande och upptar allt från en jernkakelugn till matsilver, dynor och kjortlar. Denna handling blir lagfaren den 13 mars 1838 vid Wemmenhögs härads ting i Anderslöv, mot en kostnad av fyra Shilling.

Om Maria Sophias vidare öden vet jag ingenting.

Om min äventyrlige anfader - Johan - vet jag vad pappa berättade. Han gick till Hyby, - inte underligt att han avstod större delen av boet till sin ”kära hustru”. Som ung hade han varit jägare och betjänt på Torups slott. Tydligen hade han kvar en käresta där. Han var dock till åren kommen, nära 60 år, när det hela utspelades. En avsevärd ålder på den tiden för dylika äventyr. Utflykten varade dock inte så värst länge. Sedan sonen Bengt gift sig med Elna Klinteberg 1838 ser han till att fadern återbördas till Fadderstorp.

Johan Fogelberg uppnådde den avsevärda åldern av nästan 97 år. Han i sin tur var son till ännu en Bengt Fogelberg och hans hustru Elna Johansdotter, födda före 1750. Även han var jägare på Börtingekloster, vilket ett utdrag ur Riksrådet Joachim Beckfriis räkenskaper för åren 1777 och 1778 visar.

Bengt Fogelberg och Elna Klinteberg får fem barn, varav sonen Bengt dör vid 3 års ålder och Karl vid 45 år. Dottern Johanna Matilda gifter sig med C. O. Olsson i Falsterbo, som var styrman och skogvaktare, en underlig kombination kan tyckas.

Sönerna Johan och Olof (Ola, min farfar) stannar kvar som skogvaktare och jägare på Börtinge.

Pappa har berättat om farfars far Bengts sista år. Han bodde då kvar i det gamla Fadderstorp, som revs efter hans död. Detta låg längs den nu avstyckade vägen i korsningen E 65 - Lindholmsvägen. Vid farfars giftermål 1880 byggdes det nuvarande Fadderstorp till den unga familjen.

Vad pappa mindes bäst var den fina sättugnen med spännande figurer på. Det var den ”jernkakelugn” som hans farfar som ung löste till sig. Han kom också ihåg den trygghet han kände i den gamles sällskap, i synnerhet sedan han som 11-åring mist sin mor.

En fotnot: Vad beträffar stavningen av namnet Bek-Friis har det varierat i skrifterna från Beckfriis till Beck Friis och Beck-Friis.

ELIS SANDBERG

En organisations- och föreningsmänniska

av Hans Sandberg

"Vi har många barn för att du ska slippa vara ensam så mycket"

Elis Sandberg 1891 - 1960

Anställd som verkstadschef hos Åbjörn Anderson 1927-1956.
Ordförande Svenska Industrijänstemannaförbundet 1930-1954.

Foto: Küller, Malmö

Vad en bortglömd kartong kan rymma

En bortglömd kartong på en vind kan rymma ett helt liv och ett helt livs gärningar. Just den här bortglömda kartongen gömde en stor mängd brev, vykort, tidningsurklipp, fotografier, telegram, gratulationer, kondoleanser och betyg som gäller min farfar, Elis Sandberg. Att detta material finns kvar beror på att min farmor, Alma, tagit vara på det och att min far, Karl-Gustav, tog hand om det sedan Alma gått bort.

Levnadsfakta

Elis var både en egen person och en representant för något. Hans liv och karriär blev en spegelbild av de tekniska, ekonomiska, sociala och politiska förändringar som Sverige genomgick under 1800-talets sista och 1900-talets första årtionden. I Elis liv rymmer en klassresa med kopplingar till folkrörelserna, den fackliga och den politiska, men även till idrottsrörelsen och nykterhetsrörelsen. Dessa rörelsers idéinnehåll bidrog i hög grad till att Elis blev den han blev samtidigt som han själv genom sina insatser kom att påverka dem. Elis gärning blir en berättelse som rymmer personlig utveckling och framgång, men också trötthet och tidsödande arbete samt dramatik i form av intriger, personliga motsättningar och utdragen maktkamp.

Elis föddes i Torshälla 1891. Han avlade examen vid Eskilstuna Tekniska Skola 1917. Samma år gifte han sig med Alma Lindmark. De fick åtta barn, fem söner och tre döttrar. Från 1927 till 1957 var Elis verkstadschef vid Åbjörn Anderson. Under nästan 25 år var han ordförande för Svenska Industrijäntemannaförbundet (SIF). Till detta kom olika politiska uppdrag i Svedala kommun. Han var även ledamot av Kungl. Överstyrelsen för yrkesutbildningen. Elis avled den 8 oktober 1960, 69 år gammal, efter en kort tids sjukdom.

Elis anfäder - Gjutare från 1700-talet

Elis är sprungen ur en släkt där många varit verksamma vid något av bruken i Sörmland och Uppland eller vid mekaniska verkstäder, framför allt i Eskilstuna. Många av anfäderna har varit gjutare: järngjutare, sandgjutare eller gelbgjutare (mässingsgjutare). I slutet på 1600-talet och under 1700-talet finns anfäder med yrken kopplade till bruk och bruksverksamhet. De har varit masmästare, hammarsmeder, hammarsmedsmästare, ankarsmeder eller bruksarbetare. Andra yrken finns också representerade genom historien, men bruks- och verkstadsyrkena väger över. Elis farfars farfar Anders Persson (1773-1842) var sandgjutare vid Hällefors bruk i Lilla Mellösa i Sörmland och han tog sig namnet Sandberg. Troligen gjordes namnbytet under 1800-talets första årtionde.

Elis uppväxt och första anställningar

Elis var född i Holmstugorna-Nyby gård i Torshälla landsförsamling den 19 oktober 1891. Hans far var volontärkorpralen och gjutaren Karl Fredrik Sandberg (1861-1946) och hans mor Lovisa, född Zackrisson (1860-1928). Karl Fredrik var verksam som gjutare vid Klosterströms gjuteri och Munktells Mekaniska Verkstad i Eskilstuna. Karl var politiskt och fackligt engagerad, något som gick i arv inte bara till Elis utan även hans yngre syster Märta, som satt i stadsfullmäktige i Eskilstuna och som på 1920-talet organiserade telegrafisterna i Eskilstuna fackligt.

Elis och fem av hans syskon 1898.
Elis står längst till vänster.
Okänd fotograf.

Karl och Lovisa fick åtta barn varav ett tvillingpar, Alice och Elis. Lovisa var släkt med Alva Reimer, gift Myrdal, som var statsråd 1966-73 och som fick Nobels fredspris 1982.

Karl, Lovisa och barnen flyttade till Eskilstuna 1900 efter att ha bott i Västerås under några år.

Elis utbildningar

Elis slutade folkskolans sjunde klass den 20 juni 1905. Tre år senare avslutade han den lägre kursen av Tekniska skolans i Eskilstuna söndags- och aftonskola. Elis var inte ensam i den sandbergska släkten att ha genomgått Teknis. Även hans bröder Hilding och Gustaf och äldste sonen Karl-Gustav har varit elever där. Eftersom studierna, som varade i fyra år, bedrevs på kvällar och helger måste dagarna fyllas med någon form av verksamhet för att skaffa levebröd. Från oktober 1905 till november 1908 genomgick Elis lärlingsutbildning samtidigt som

han studerade. Ett av hans anställningsbevis anger att han var svarvare.

Elis var drygt sexton år när han avslutade den lägre kursen vid Tekniska skolan. Han valde, av skäl som vi inte känner till, att inte fortsätta på den inslagna tekniska vägen utan tog istället värvning vid Södermanlands regemente i Malmköping den 1 november 1909. Han stannade kvar fram till november 1912, då han avslutade underofficersskolan. Elis återupptog studierna vid Tekniska skolan och avlade högre teknisk examen 1917. Studierna bedrevs fortfarande på kvällstid och helger och Elis var, precis som under den första studieperioden vid Teknis, tvungen att ha arbeta för att klara sin försörjning, eftersom fadern inte hade någon möjlighet att bekosta utbildningen.

Elis anställningar

Genom en rad tjänstgöringsintyg går det att kartlägga Elis anställningar fr.o.m. det datum han lämnade Södermanlands regemente och fram tills dess han flyttade till Svedala 1927. En del av dessa anställningar var av tämligen kort karaktär. Mellan 1912 och 1927 hade han nio olika anställningar, bland annat i Ängelholm och Sjöbo. Anställningarna kan verka många men genom dessa fick Elis breda erfarenheter som kom att gagna honom i de uppdrag han kom att inneha senare i livet.

Arbetsgrupp 1917. Elis tvåa från vänster.
Okänd fotograf

Anställningar i Skåne 1917-1919

Elis första anställning i Skåne var vid Svenska Velociped & Motorverken i Ängelholm, en anställning som började den 23 augusti 1917 och varade t.o.m. mars 1918. Den andra var vid Sjöbo Bruk fr.o.m. den 1 maj 1918. Här förestod Elis smides- och maskinavdelningarna. Ett av skälen till att Elis och Alma sökte sig till Sjöbo var att tillgången på livsmedel var bättre på landsbygden än i städerna eftersom importen av livsmedel ströps på grund av krigshandlingar under första världskriget. Hösten 1917 var livsmedelslagren i praktiken tömda samtidigt som skörden blev en av de sämsta i mannaminne (Wetterberg, sidorna 83-84).

Enligt tjänstgöringsintyget slutade Elis i Sjöbo den 1 juli 1919 på grund av "arbetsnedläggelse". Det finns inga uppgifter om att han skulle ha deltagit i protesthandlingen. Anledningen till den kan ha varit att arbetsgivaren antingen hade avskedat hela eller delar av arbetsstyrkan eller sänkt lönerna på grund av svårigheter att få avsättning för företagets produkter. Samma år förekom även en arbetsnedläggelse vid Åbjörn Anderson på grund av uteblivna löneökningar (Bergman, sidan 94).

Elis och Almas två första barn, Karl-Gustav och Karl-Erik, föddes under dessa år i Skåne.

Anställningar i Eskilstuna 1919-1927

När anställningen i Sjöbo upphörde flyttade Elis, Alma och de två sönerna tillbaka till Eskilstuna. Här kom de att stanna fram till 1927. Den sista anställningen i Eskilstuna hos Munktells upphörde den 15 maj 1927, då Elis enligt tjänstgöringsintyget skulle tillträda "en förmånligare befattning". Denna "förmånligare befattning" var som verkstadschef vid Åbjörn Anderson, en anställning som sedan varade fram till den 1 januari 1957, då han gick i pension vid 65 års ålder.

Eskilstuna och Svedala – två traditioner

Med tanke på Elis bakgrund, hans uppväxt, utbildning och anställningar, går det inte undvika att göra jämförelser mellan verkstadsindustrins utveckling i Eskilstuna och i Svedala. Förutsättningarna är olika och speglar två skilda traditioner. Det går att belägga förekomst av olika typer av järnbearbetning vid Eskilstuna-ån sedan slutet av 1500-talet. 1604 upprättade livländaren Reinhold Rademacher sina smedjor i staden för produktion av en typ av finsmide som sedan dess kallas "rademakeri" och som omfattade tillverkning av knivar, synålar, stigbyglar, betselstänger, skrapor, saxar, filar, klingor etc. (Magnusson I, sidorna 28-29). Skillnaden mot Svedala är uppenbar. Industriverksamheten i Eskilstuna byggde på en månghundraårig tradition. Svedala som industriort var inte en kvarleva från ett förindustriellt samhälle. Svedala växte fram som en följd av industrialiseringen och dess nya ideal och var inte präglad av de patriarkala drag som präglade manufakturerna och verkstäderna i Eskilstuna (Bergman, sidan 82).

Karl-Erik, Karl-Gustav och Torsten cirka 1924.
Okänd fotograf

Elis flytt från Eskilstuna till Svedala kan tolkas både bokstavligt och bildligt. Den bildliga tolkningen visar på en utvecklingsresa, där Elis växande fackliga medvetenhet ledde fram till att han lämnade den ålderdomligare struktur som rådde inom bruks- och manufakturtraditionen för att istället anamma ett modernare sätt att se på industriell produktion och kanske framför allt synsättet på relationen mellan arbetsgivare och arbetstagare. Erik Sandell har följande kommentar till att Elis sökte arbete i Svedala: ”Om det var för att komma närmare SVT:s ledning i Malmö eller om han tog tjänsten i Svedala för att den gav goda förutsättningar i ett expanderande företag är svårt att säga, men sitt glödande intresse för verkstadstjänstemännens sammanslutning kunde han nu få ännu mer utlopp för” (Sandell, sidan 62).

Äktenskapet och familjen

Elis och Alma vigdes den 28 oktober 1917. När, var och hur de träffades har inte gått att klarlägga. Alma var fyra år yngre än Elis. Hon var född i augusti 1895 i Sundby församling utanför Eskilstuna. Innan hon gifte sig arbetade hon som pälssömmerska. Alma avled i augusti 1983. Hon var då 88 år gammal.

Vid giftermålet var bruden gravid och i januari 1918 föddes första barnet, Karl-

Alma, cirka 1917.

Foto: Systrarna Kvarnström, Eskilstuna

Elis, cirka 1917.

Foto: Ebba Lindgren, Eskilstuna

Gustav. Andra barnet, Karl-Erik, föddes i början av 1919. Elis och Alma skulle begåvas med tre söner till: Torsten, Lars och Bo, som alla är födda i Eskilstuna. Paret fick också tre döttrar, Gudrun, Harriet och Britta, födda i Svedala. Av barnen finns endast döttrarna kvar i livet.

Elis fackliga engagemang kom att påverka familjelivet. Ordförandeskapet i SIF utövade Elis på sin fritid. Från det att SIF 1932 flyttade sitt kontor från Malmö till Stockholm, var det inte många veckoslut som Elis tillbringade hemma hos familjen. Till exempel hölls styrelsemötena på söndagarna. Till detta kom besök hos olika lokalavdelningar runt om i landet som han i sin egenskap av ordförande måste göra. Ombudsmannen i SIF, senare ordföranden, Harald Adamsson skriver ”att en så upptagen mans familj säkerligen känt sig – och även blivit – åsidosatt hör bara till den bild, som varje aktiv organisationsmänniska så väl känner till. Men ändå har han – med hjälp av frun förstås – fostrat inte mindre än åtta barn” (Industritjänstemannen 1941:10). Ett litet men ändå erkännande åt Almas del i barnens uppfostran.

Alma berättade i en intervju 1970 att ”nästan varje lördag packade Elis väskan och kom tillbaka måndag morgon. Då kunde man inte som nu ta flyget och sova bekvämt på ett hotellrum. Natten fick tillbringas i en tredjeklass sovkupe. Elis tillbringade så många nätter i sovkupeerna mellan Malmö och Stockholm att han kände varje skenskarv efter sträckan”. Alma citerar Elis som skämtsamt lär ha sagt: ”Vi har många barn för att du ska slippa vara ensam så mycket” (Industritjänstemannen 1970:1).

Boenden i Svedala

Elis kom till Svedala i maj 1927. Alma och de fem sönerna kom när bostadsfrågan var löst.

Elis var till en början inneboende på Nygatan 5, där han delade utrymme med kapten Helge Tideström, som också var anställd på gjuteriet. Det har inte gått att helt klarlägga var familjen bodde de första åtta åren i Svedala. Säkert är att de bodde i en lägenhet i den fastighet på Hantverkaregatan som hyste Casinobiografen. Det var en miljö som var spännande för barnen. Här fanns ett utrymme med utsikt in i salongen där de kunde titta på filmerna utan att behöva betala inträde. Eftersom detta var på stumfilmens tid, hände det att de äldre sönerna fick agera notbladsvändare åt den pianist som ackompanjerade filmerna.

Efter Hantverkaregatan bodde Elis, Alma och den växande barnaskaran några år i det s.k. ungerska huset som låg på Storgatan där ICA ligger idag. Eftersom familjen växte behövdes större utrymmen och på sensommaren 1935 förvärvades fastigheten med adress Kyrkogatan 26, Möllebo, och familjen flyttade in den 30 september. Möllebo

I Möllebos trädgård, slutet av 1940-talet. Från vänster medsols: Lars, Marianne (gift med Torsten), Torsten, okänd, Alma, Elis, Karl-Gustav, Gunni (gift med Karl-Gustav), Harriet och Britta. Privat foto.

byggdes i mitten på 20-talet. 1951 byggdes huset till med ett garage sedan Elis förärats en bil i 60-årspresent av SIF.

Alma bodde kvar på Möllebo några år in på 60-talet, då hon flyttade till det då nybyggda HSB-huset med adress Nils Fredrikssongatan 5. Sina sista år framlevde Alma på Holmagården.

Tjänstemännen organiserar sig

Industriell kris efter första världskriget

Svensk industri drabbades av en kris i början på 1920-talet orsakad av en allmän nedgång i världskonjunkturerna i efterdyningarna av första världskriget, men läget förvärrades också av upptrissade förväntningar efter kriget. Krisen var snabbt övergående men i intensitet var den något av det värsta som den industrialiserade världen upplevt. Produktionskostnaderna i form av löner och annat kom att kraftigt överstiga de priser producenterna kunde få för sina varor. Under 1920-21 föll industriproduktionen i Sverige med 25 procent och arbetslösheten steg till samma nivå. Många företag gick i konkurs eller tvingades göra drastiska inskränkningar av driften (Magnusson I, sidan 49; Magnusson II, sidorna 365-369).

Krisen innebar osäkerhet för tjänstemännen. De drabbades av lönesänkningar och en viss arbetslöshet, något som de inte upplevt tidigare. Samtidigt som industriarbetarnas arbete blev allt mer specialiserat, blev tjänstemännens arbete byråkratiserat (Nilsson, T. sidan 185). Detta medförde att fler och fler inom tjänstemannakåren under 1920-talet kom att inse att den äldre typen av tjänstemän som betraktades som företagets

förtroendemän inte längre passade in på förhållandena i arbetslivet (Greiff, sidorna 349 och 353).

Svenska Verkstäders Tjänstemannaförening bildas

För att kunna möta krisen och den nya tidens krav tog tjänstemän vid Kockums mekaniska verkstad i Malmö initiativet under 1919 att bilda en riksorganisation för tjänstemän. Sommaren 1920 kunde ett möte genomföras i Jönköping med representanter för åtta tjänstemannaklubbar, bland annat från Munktells i Eskilstuna. Denna sammanslutning kom att kallas Sveriges Verkstäders Tjänstemannaförening, SVT (Malmström, sidorna 16-18). En värvningskampanj startade som blev framgångsrik och ett halvår senare hade SVT cirka 650 medlemmar; sjutton av dessa hade anknytning till Svedala (Sandell, sidan 14).

SVT – en kamratförening utan inflytande

SVT åstadkom inte speciellt mycket under 1920-talet. De första årens aktiva medarbetare i SVT utgjordes av äldre tjänstemän, oftast i framskjutna ställningar inom sina företag. Företagsledarna intog ofta en patriarkal attityd, vilken innebar att de betraktade sina tjänstemän som företagets förtroendemän (Greiff, sidan 349). Avsikten var inte att bilda en kamporganisation. SVT skulle inte vara någon fackförening, eftersom grundarna inte ville stöta sig med sina arbetsgivare (Malmström, sidorna 17 och 33). Konsekvensen av detta förhållningssätt blev att förbundet inte kom att få något inflytande över huvud taget (Nilsson, Å I, sidan 40).

SVT:s lokalavdelning Nr. 9 i Svedala

Det första protokollförda sammanträdet för det som skulle bli SVT:s lokalavdelning nr. 9 hölls den 17 december 1920. Bland de närvarande märktes Olof Larsson, Axel Bern, Johannes Thoms, Emil Ringmark, Janne Persson, John Ericsson, Edvin Olsen, L. Sjöstrand, Henning Larsson och Nils Gille (Sandell, sidan 15). Några månader senare, den 12 mars 1921, stadfästes lokalavdelning nr. 9. Till ordinarie styrelseledamöter valdes Olof Larsson, som blev ordförande, Nils Gille, kassör, samt Edvin Olsen och Lorentz Sjöstrand. Emil Ringmark och Karl Lindberg utsågs till styrelsesuppleanter (Sandell, sidan 18). Olof Larsson och Nils Gille kom även att inneha viktiga poster på nationell nivå inom SVT.

Nils Gille anställdes hos Åbjörn Anderson i samband med att stålgiuteriet utvidgades 1917. Gille var förbundsordförande i SVT från 1924 till 1928. Han skulle komma att få ett väsentligt inflytande på Elis fackliga karriär. Gilles anställning hos Åbjörn Anderson upphörde vid midsommartid 1928, då han tillträdde en befattning som disponent vid familjeföretaget See Fabriks AB i Sandviken. I samband med flytten och byte av arbete

Nils Gille
(ur Minnesskrift 1882-1932)

avgick han som förbundsordförande (Sandell, sidan 62).

Olof Larsson anställdes som 16-åring år 1888 på gjuteriet för att avancera till verkmästare och ritare på konstruktionskontoret. 1905 befordrades han till avdelningsingenjör. Hans specialområde var torvindustrin. Han tog initiativ till SVT:s lokalavdelning i Svedala och han var vice ordförande i SVT:s förbundsstyrelse mellan 1930 och 1933 samtidigt som Elis var dess ordförande. Olof Larsson var också invald i Svedala kommunfullmäktige (Åbjörn Andersons minnesskrift 1882-1932, sidan 29)

Olof Larsson
(ur Minnesskrift 1882-1932)

Elis kommer in

I protokollet från 1927-års sista avdelningsmöte den 26 november dyker för första gången namnet "Elis Sandberg" upp. Utan att tidigare vara protokollförd som invald medlem träder han in i avdelningens arbete, först som justerare, för att under de närmaste åren avancera till ordförande, något han kom att vara i olika omgångar mellan 1930 och 1947 (Sandell, sidan 27).

Lokalavdelningen upplöses 1965

Vid ett möte den 29 oktober 1965 upplöstes lokalavdelning nr 9 och en tjänstemannaklubb bildades. Skälet till detta var att en ny organisation inom SIF skulle träda i kraft vid årsskiftet 1965-1966. Det sista årsmötet med lokalavdelningen hölls den 11 februari

1966 på Pensionat Excelsior under ledning av ordföranden Gunnar Jennby (Sandell, sidan 60).

Elis fackliga gärning

Elis fackliga engagemang väcktes i samband med de massavskedanden och lönesänkningar som följde på den industriella krisen i början på 1920-talet. Både avskedanden och lönesänkningar var något som han fick uppleva på nära håll, inte bara i samband med anställningen vid Sjöbo Bruk utan även vid en av de mekaniska verkstäder i Eskilstuna, där han var anställd. Sonen Lars berättar: ”Min far arbetade på dåvarande Nydqvist & Holm. Företaget hade stora leveranser av lok till Ryssland, men när första världskriget tog slut upphörde också leveranserna och min far fick sin lön sänkt. Denna bittra upplevelse väckte hans intresse för organisationsarbetet”. Som en följd av dessa händelser gick Elis med i SVT:s Eskilstuna-avdelning (Industritjänstemannen 1970:1).

Elis väljs in verkställande utskottet

Elis fackliga karriär tog fart i mitten av 1920-talet. 1924 blev han invald i SVT:s överstyrelse och vid riksstämman 1928 kom han in i SVT:s verkställande utskott (VU). I en tidningsintervju berättar han hur detta gick till. Dagen innan Nils Gille skulle börja sin chefsbefattning i Sandviken, kom han till Elis och frågade om denne kunde tänka sig att ta hans plats i VU. Elis nappade på förslaget, hans kandidatur lanserades och han blev invald (SkD, den 4 december 1957).

Nytt program – ny organisation

Från sin position i VU började Elis tillsammans med ombudsmannen Helge Rydberg bedriva ett förändringsarbete som skulle få långtgående konsekvenser för tjänstemannarörelsen (Nilsson, Å II, sidorna 3 och 4).

Under 1920-talet hade tjänstemännen utökats med en stor grupp som fick låga löner, som hade dålig löneutveckling och dåligt anställningsskydd, vilket resulterade i låg status. Elis och Helge Rydberg kan ha insett att denna grupp krav måste fångas upp för att förhindra att SVT skulle gå i kvav. Det blev därför en nödvändighet att fjärma SVT från de ursprungliga idealen, begrava kamratföreningen och förvandla förbundet till en facklig kamporganisation.

Elis och Rydberg drog tillsammans upp riktlinjerna för ett nytt och aktivare program med facklig inriktning (Malmström, sidan 55). De ansåg att SVT skulle ha till uppgift att arbeta för förhandlingsrättens erkännande, för samtliga verkstäders anslutning till Svenska Personal-Pensionskassan (SPP), för bättre anställningsvillkor samt betalning för overtidsarbete och hjälp åt medlemmarna vid arbetslöshet (Nilsson, Å I, sidan 50).

Det framtagna programmet antogs vid riksstämman i april 1930, en stämma som

kommit att beskrivas som en av de viktigaste i SVT:s (och SIF:s) historia. En organisation med fackliga ambitioner uppstod, vilket medförde att den kamratinriktade organisationen gick i graven. Programmet uppfattades så radikalt att flera av SVT:s grundare valde att lämna förbundet (Malmström, sidan 58).

Ordförandevalet 1930

Sedan Nils Gille avgått som ordförande 1928 hade Rydberg gått in i hans ställe. Vid riksstämman 1930 skulle en ny ordförande väljas. Problem uppstod emellertid, eftersom valberedningen hade fått nej från alla tilltänkta kandidater. Rydberg ville inte fortsätta som ordförande utan enbart verka som ombudsman. Elis berättar: "När /valberedningens ordförande/ fått nej på alla andra håll kom han till mej: - Hör du Elis, jag tror att *du* får bli ordförande. Ja, va katten har du inte frågat mej förut" (SkD, 4 december 1957). Elis namn fördes fram och han blev vald (Malmström, sidan 58). Av de nio medlemmarna i den nya överstyrelsen var sju från Skåne varav två från Svedala, Elis som ordförande och Olof Larsson som vice ordförande. Ordförandeuppgifterna sköttes på fritiden. Ekonomisk ersättning bör ha utgått för arbetet, men hur stort detta var har jag inte klarlagt. Anledningen till den geografiska koncentrationen var en följd av förbundets sätt att arbeta. Den geografiska närheten var viktig för att styrelsearbetet skulle bli effektivt.

Ett av skälen till att det var svårt att rekrytera personer till ledande fackliga positioner var enligt Elis att "den som ställde sig i ledande position skulle kunna råka i en ömtålig ställning och kanske t.o.m. riskera sin framtid på tjänstemannabanan". Elis påstår att han själv inte hade någon tanke på att hans karriär på gjuteriet skulle riskeras. I efterhand konstaterar han "att glädjande nog blev det aldrig i firman några mothugg att tala om" (Industritjänstemannen, 1970:2).

Som svar på frågan om det inte var besvärligt att hux flux bli ledare för förbundet säger Elis att han var ganska tränad som föreningsmänniska: "Den träningen hade jag fått i Godtemplarnas ungdoms- och idrottsförening i Eskilstuna" (SkD, 4 december 1957).

Styrelsemöten i Svedala

Med majoriteten av styrelsemedlemmarna från Skåne och ordförande och vice ordförande från Svedala kom de flesta styrelsesammanträdena i början på 1930-talet att hållas på något av kaféerna i Svedala (SkD, 4 december 1957). Tyvärr finns det inga uppgifter om vilket eller vilka kaféer som styrelsemötena förlades till, men ett av dem kan ha varit Möllers Café, senare Café Continental, som hade adress Storgatan 6 (Persson, sidan 30). Sammanträdena i Svedala upphörde när förbundets kansli flyttades från Malmö till Stockholm 1932. Om flytten av expeditionen och Elis reaktion skrev ombudsmannen

Harald Adamsson: ”Visst grymtade han väl något när förbundsexpeditionen flyttades. Från Svedala går man ju nästan till Malmö, medan stockholmsresorna stjal många fritimmar och mycken god nattsömn. Men intresset för förbundet och dess framgång vägde tyngre än bekvämligheten” (Industritjänstemannen 1941:10).

Namnbytet – Svenska Industritjänstemannaförbundet

Riksstämman 1932 beslöt att förbundet skulle byta namn till Svenska Industritjänstemanna-Förbundet (SIF) och att föreningens verksamhetsområde skulle utvidgas att omfatta alla industritjänstemän (Malmström, sidan 74). Namnet behölls fram till 2008 då förbundet slags samman med Handelstjänstemannaförbundet, HTF, och ändrade namn till Unionen.

Interna konflikter

Under 1930-talet var det mycket slitningar inom förbundet. Ganska snart efter riksstämman 1930 uppstod en spricka mellan den konservativt lagde ordföranden och den radikale ombudsmannen Rydberg (Nilsson, Å I, sidorna 34 och 52). Elis försökte dämpa Rydbergs aggressiva argumentation och ville t.o.m. att förbundet skulle släppa lönefrågan för att inte reta upp arbetsgivarna (Nilsson, Å I, sidan 52). Rydberg hade bland annat svårt att finna sig i de beslut som styrelsen tog och drev en del frågor på egen hand utan något mandat från styrelsen (Nilsson, Å I, sidan 66). Konflikterna med Rydberg kom att prägla SIF under en lång följd av år och slutade 1940 då Rydberg avskedades. Harald Adamsson drev arbetet mot Rydberg med Elis som stöd. Rydberg förlorade mot en betydligt skickligare maktspelare, Harald Adamsson (Nilsson, Å I, sidorna 66 och 89; Nilsson, Å II, sidan 10; Malmström, sidan 72).

Framgångar

Under Elis tid som ordförande nådde SIF ett antal framgångar, men han var den förste att erkänna att dessa framgångar inte berodde på en mans arbete utan var resultat av ett lagarbete. Förbundets avtalsrätt erkändes av arbetsgivarparten 1936 och sex år senare fick SIF ett branschavtal med Verkstadsföreningen. Detta avtal omfattade bland annat regler för semester, lön under sjukdom och efter olycksfall, uppsägningstid, åligganden och rättigheter vid konflikt mellan arbetsgivare och arbetstagare samt förhandlingsordning (Malmström, sidorna 157-158; Nilsson, Å I, sidorna 94-96). Elis deltog inte i förhandlingarna om branschavtalet, utan dessa sköttes av Harald Adamsson. Man kan på goda grunder förmoda att Elis fanns beredd vid telefonen hemma på Möllebo eller på kontoret på gjuteriet för att bistå med råd under förhandlingarnas gång. När det blev dags att skriva på avtalet satte sig Elis på tåget till Stockholm. Hans kamrater i SIF tyckte att det var onödigt att han åkte upp: ”Du är ju borta så pass mycket ändå.” Elis menade

att det ingångna avtalet hade SIF arbetat för så länge och var så viktigt att han ville manifestera med sin närvaro att parterna faktiskt kommit överens efter nästan 20 år av samtal, konfrontationer och förhandlingar. Att få till stånd detta avtal måste betraktas som en av SIF:s största framgångar.

Konsekvenserna av förändringsarbetet 1930¹

Det förändringsarbete som Rydberg och Elis inledde i slutet av 1920-talet kom att ha långtgående verkningar, förmodligen mer långtgående än de båda aktörerna i sina vildeste fantasier kunde föreställa sig. Deras arbete ledde till att SIF med tiden kom att bli världens största och mäktigaste tjänstemannaorganisation. Utan deras initiativ hade förmodligen SVT gått en annan väg och försvunnit in i glömskans dimmor och blivit en mycket liten parentes i svensk fackföreningshistoria. Frågan är om föreningen ens hade noterats som en fackförening med tanke på att dess grundare skydde och värjde sig mot sådana grundläggande fackliga frågor som löner, anställningsskydd, semester och ersättning vid arbetslöshet.

Med skapandet av SIF och dess utveckling under 30- och 40-talen under Elis ordförandeskap och med operativt stöd av först Rydberg och sedan Adamsson, medverkade förbundet till att lägga grunden för den svenska arbetsmarknadsmodellen med dess tre stora fackliga aktörer, LO, SACO, TCO, som SIF kom att ingå i, och deras motparter på arbetsgivarsidan.

Förändringarna inom SVT kan ha haft ännu längre gående effekter. Nyordningen 1930 kan på ett avgörande sätt ha motverkat nazistiskt anstrukna organisationers möjligheter att värva missnöjda lägre tjänstemän. Nazisterna försökte inte i första hand värva medlemmar ur arbetarklassen eller LO-kollektivet, där marxistiska och socialistiska idéer hade starkt fäste. De siktade istället in sig på de tjänstemän som var missnöjda med sina livs- och arbetsvillkor. SVT (och senare SIF) erbjöd med det nya fackligt inriktade programmet de lägre tjänstemännen ett bättre alternativ än vad nazisterna förmådde göra. SIF kom på så sätt att utgöra ett bålverk mot nazismen. Därmed skulle Elis och Rydbergs initiativ inte bara ha bidragit till att stärka den fackliga rörelsen utan kanske även den politiska demokratin.

Elis fackliga testamente

Elis avgick som ordförande vid riksstämman 1954. Av samma stämma valdes han till hedersordförande.

1. Avsnittet bygger, där inget annat anges, huvudsakligen på uppgifter och reflektioner lämnade i ett telefonsamtal av f.d. regionombudsmannen Åke Nilsson, Oskarshamn, den 26 november 2009.

Elis dekoreras av sin efterträdare som ordförande i SIF, Harald Adamsson.

Foto: K. Doumaner, Johannesbro

Under Elis ordförandetid ökade SIF:s medlemstal från några hundra medlemmar i slutet på 1920-talet till bortåt 90 000 i mitten av 1950-talet. Detta är naturligtvis inte en enda mans verk. Elis själv uttryckte det i samband med firandet av hans 50-årsdag: "Jag vet att det inte har varit en enda falsk och oäkta ton i den hyllningskör ni varit vänliga att ägna mig i dag. Men jag vill ber om en sak innan vi nu skils åt: låt inte edra ord förleda er att tro, att vårt förbunds framgång och utveckling varit beroende av en enda mans insats. Det har aldrig varit så och kommer säkerligen heller aldrig att bli så. Ja, ni får inte ens hoppas att det ska bli så. Vad som fört industritjänstemännen och deras förbund framåt har varit alla de gemensamma strävandena, det har varit arbetet, entusiasmen och initiativet hos många människor, och det är lyckligt om det också kommer att bli så i fortsättningen" (Industritjänstemannen 1941:10)

Det är lätt att förstå att Elis var stolt över förbundets utveckling under hans tid som ordförande. Förutom ingångna avtal och den stora medlemstillväxten kunde han peka på en stark ekonomisk utveckling; SIF hade närmare 27 miljoner i fonder i mitten på 1950-talet. Dessutom fanns ett förbundshus i Stockholm och, enligt Elis själv, "en så vitt man kan finna strålande sammanhållning inom förbundet" (SkD 4 dec 1957). Man kan förmoda att det var en nöjd ordförande som drog sig tillbaka vid stämman 1954.

Elis som ordförande

Elis – den sammanhållande kraften i SIF

Elis framstår i sitt ordförandeskap som en person med stor pondus och stor integritet. Elis har kommit att betraktas som den starka, sammanhållande länken inom SIF framför allt under det turbulenta 1930-talet, vilket kan förklara att han kom att inneha ordförandeposten i 24 år (Industritjänstemannen 1970:1).

”Gladlynt, lättillgänglig och snabb i uppfattningen”

Harald Adamsson beskriver Elis som ”gladlynt, lättillgänglig, snabb i uppfattningen och en god talare”. Elis allmänna läggning var konservativ: ”Han var skeptisk mot nya förslag och man måste anstränga sig för att motivera dem så grundligt och övertygande som möjligt. Först då gav han med sig. Han var t ex motståndare till att inrätta en erkänd arbetslöshetskassa. Förbundet skulle inte ta emot subsidier av staten. Vi fick ha flera riksstämmor innan arbetslöshetskassan beslutades” (Industritjänstemannen 1970:1). Liknande tankegångar framförde Adamsson redan 1941: ”Ofta när vi andra spunnit ljusblå drömmar, om allt vad förbundet skulle bli och allt vad det skulle mäktat utföra, har han kallat ned oss på jorden. Ofta har han varnat med orden: Tro inte att det bara går framåt, pojkar, det kommer bakslag också, förr eller senare” (Industritjänstemannen 1941:10).

Mötesordföranden

”Sandberg är den borne ordföranden. Säker i handlaget, klar i uppfattningen, rättvis mot alla, har han skapat sig en god ordförandepondus” skrev Adamsson (Industritjänstemannen 1941:10). Pondusen underströks ytterligare av fysionomin; Elis var närmare en och nittio lång.

Som ordförande inledde Elis riksstämmorna med att ge ordrika beskrivningar av läget inom SIF. Dessa beskrivningar hade han grundligt förberett. Det berättas att han gick fram och tillbaka på nedervåningen på Möllebo totalt avskärmad från omgivningen och högt för sig själv prövade han olika formuleringar och argument.

Efter inledningsanförandet brukade Elis inte yttra sig speciellt mycket utan han ägnade sig huvudsakligen åt att leda förhandlingarna. Han kunde däremot, om det visade sig nödvändigt, gå in och göra analyser och sammanfattningar av det som sagts innan stämman kom till beslut. Stämmoprotokollen visar att efter dessa inlägg var det nästan aldrig någon som argumenterade mot, utan stämman beslutade i enlighet med den riktning Elis hade angett, vilket visar på hans starka ställning och tämligen ohotade position inom förbundet. Det krävdes förmodligen ett visst mod att säga emot Elis när han hade sagt vad han tyckte. Enligt Adamsson ”var Elis mycket bestämd i sitt agerande och med ett grepp om ordförandeklubban som en smed om sin slägga. Det

var pang i bordet så ombuden ryckte till i bänkarna och så raskt över till nästa fråga” (Industritjänstemannen 1970:2).

Elis - Verkstadsingenjören

Elis kom till Åbjörn Anderson i ett expansivt skede för företaget. Efter första världskriget gällde det att finna avsättning för produkterna inom gamla och nya marknader och affärsområden. Grunden i sortimentet utgjordes då som nu av stenkrossarna, men även produkter för torvbrytning och tegeltillverkning ingick (Bergman, sidan 91).

Elis började sin anställning vid Åbjörn Anderson i maj 1927. Kontraktet hade signerats den 9 april. Elis anställdes som verkstadsingenjör, men benämndes även verkstadschef (AB Åbjörn Anderson minnesskrift 1882-1932, sidan 35). Lönen preciserades: ”Aflöningen utgör sextusen-sexhundra kronor per år och utbetalas med 1/12 vid varje månads slut.” Som jämförelse kan nämnas att en manlig tjänstemans årslön 1925 uppgick till 4 460 kronor medan en kvinnlig tjänstemans årslön uppgick till 2 540 kronor (Nilsson, T. sidan 29).

Det finns naturligtvis en rad berättelser av anekdotisk karaktär om Elis tid på gjuteriet och som kan berättas av dem som arbetade tillsammans med honom. Dessa berättelser som hade kunnat sätta mer färg på denna redogörelse har jag tyvärr inte haft tillgång till mer än i något undantagsfall.²

Yngsta dottern Britta har berättat hur hon i 5-6-årsåldern ensam tog sig igenom hela verkstaden från vaken på Möllegatan och bort till kontorsdelen för att hos fadern försöka utverka en tioöring att handla godis för (vilken hon oftast fick). ”Jag kände till alla gånger och alla vägar från vaken till fars kontor. Egentligen är det inte klokt att en liten unge tilläts springa omkring på det sättet i en sådan miljö!”

2. Bertil Lundahl beskriver i SBÅ:s årsbok 2008 i artikeln *Mina första fjorton dagar på Åbjörn Anderson* ett par möten med ”ingenjör Sandberg”, bland annat i samband med anställningen. Lundahl beskriver hur han möttes av en lång man med hes röst (Lundahl, sidan 64). Den hesa rösten kan vara resultatet av en halsoperation som Elis genomgick 1941. I protokollet från SIF:s förbundsstyrelsemöte den 18 maj står följande under § 6: ”Förbundsordföranden hade i skrivelse till FS meddelat, att hans tidigare iråcade sjukdom ånyo givit sig till känna och att han i anledning härav skulle bli nödsakad genomgå en så svårartad operation, att det finge anses högst osannolikt, att han i fortsättningen skulle kunna kvarstå i aktiv verksamhet inom förbundsledningen”. Förbundsstyrelsen beslutade emellertid ”att inte ta ställning till de med ordförandeskapet sammanhängande frågorna, än att v. ordföranden t.v. skulle fungera som ordförande”.

Vvd. Edvin Dalin, Elis och gjuterichef Åke Adolfsson på trappan till kontoret.

Foto: SDS

"Hålla andra sysselsatta"

Under 1953 och 1954 hade Industrietjänstemannen en artikelserie med rubriken *Yrket och människan*, en reportageserie om tjänstemannayrken inom industrin. Reportage nummer tre i serien hade rubriken *Verkstadsingenjören* med underrubriken *Ett reportage om det mödosamma jobbet att hålla andra sysselsatta* (Industrietjänstemannen 1954:1). I reportaget beskrivs vardagen för två verkstadstingenjörer, varav Elis var den ena.

"Man måste ha fått verkstadsluften i sig"

För att bli framgångsrik "måste verkstadstingenjören ha gått den långa vägen, det vill säga lägga teknisk skolning till praktisk erfarenhet, förvärvad från en början som verkstadsarbetare". Elis slår bestämt fast att "erfarenheten har visat att civilingenjören inte gått rätta vägen. Skall man sitta på skolbänken tills man är vuxen karl då hinner man inte med det viktigaste: praktiken. Man måste ha fått verkstadsluften i sig på riktigt." Elis kanske inte är

helt objektiv i sitt ställningstagande och i sin bedömning; han har ju själv gått den långa vägen, vilken han då förordar.

Ingen övertid!

Hur såg Elis arbetsdag ut? Ett konstaterande man kan göra, är att övertid inte förekom, åtminstone inte i någon större omfattning. Elis skötte sitt jobb mellan sju och halv fem. Bara i undantagsfall stannade han kvar efter halv fem, vilket sett med dagens ögon verkar nästan osannolikt. Det är förståeligt att Elis värnade sin fritid; han måste ha ett tidsutrymme som han själv rådde över för att kunna hantera alla andra uppdrag han tog på sig. Han har följande reflektion: "I regel tar jag ingen övertid och inte heller tar jag arbete med mig hem. Har man stått i slänggungan hela dagen får det vara nog. Gud skapade ingen brådska. Arbetet ska ha sin tid, det borde vi lite bättre lägga på minnet".

Elis tillsammans med ingenjör Helge Helgesson i verkstaden.

Foto: Stöltens fotohus, Malmö

.Arbetsdagen

Elis arbetsdag började klockan sju. Det första han gjorde var att gå en rond genom verkstaden för att ”se till att alla kommit igång och att allt går som det ska”. Han beskriver detta som en ren rutinrond. Normalt togs inga problem upp till behandling utan fick anstå till senare tillfällen. Ronden tog ungefär tre kvart ”varefter jag går hem och äter frukost”.

Halv nio var han tillbaka på gjuteriet och då började den egentliga kontorstjänsten. En rad kontakter och förhandlingar inleddes som i stor utsträckning fyllde resten av arbetsdagen. Det kunde handla om förhandlingar om någons ackord, omdisponeringar i planeringen på grund av att det uppstått trängsel i en maskingrupp till följd av eftersläpningar på andra håll, vilket gör att ”jag får ta ställning till frågan om övertid för vissa av arbetarna eller om ett nytt skift ska sättas in så att leveranstiden kan hållas”. Nya möten följde: med inköpsavdelningen om inköp av ny maskin, med konstruktionskontoret, planeringskontoret, verkstadsavdelningen och gjuteriet om leverans av en krossmaskin samt fyra-fem möten per dag med verkställande direktören eller vice verkställande direktören. Det kunde handla om nya affärer under uppsegling och där offerter måste tas fram eller justeras för att budet skulle kunna tas hem. Dagligen hade Elis kontakt med planeringsavdelningen och ”dagligen måste man också ha kontakt med gjuteriet som ju ska hålla oss med material. Får vi inte gjutgodset i rätt tid, spricker alla våra egna leveranskalkyler”.

Efter lunch ”försöker jag få lite lugn och ro för att gå igenom post och korrespondens och fullfölja de ärenden som hopat sig under den bråda förmiddagen”. Eftermiddagen var också den tid då de reguljära sammanträdena genomfördes.

På eftermiddagen varannan tisdag samlade VD sin ledningsgrupp. Verkstadschefen ingick i denna tillsammans med vice VD, gjuterichefen och samtliga avdelningschefer inom administrationen. Vid gruppens möten lämnade VD en redogörelse för företagets omedelbara tillstånd – orderstocken, leveranser, inkommande beställningar och arbetsmarknadsfrågor. Här kommenterades vad som gjorts och inte gjorts och här ställdes prognoser för den närmaste tiden.

Som verkstadschef höll Elis konferenser med sina arbetsledare åtminstone en gång i månaden. Dessa möten var inte fixerade till en viss dag utan ordnades vid påkommande behov.

Elis relation till ledningen

Elis själv säger att han inte fått några klagomål från sin arbetsgivare på att hans fackliga engagemang skulle ha varit till förfång för hans dagliga arbete på gjuteriet. Det kan ju

Badutflykt i slutet av 1930-talet. Kontorspersonal och delar av familjen. Cirka 1939-1940. Privat foto.

t.o.m. vara så att hans arbetsgivare kunde dra nytta av de kunskaper och erfarenheter han förvärvade genom sitt fackliga arbete. Eric Sandell skriver att ”i de protokoll / . . . / som jag har gått igenom finns inga noteringar om att /Elis/ fackliga arbete inkräktade på hans arbete som verkstadschef” (Sandell, sidan 63).

Politikern

Högerpartisten

Elis växte upp i en miljö präglad av socialistiska värderingar. Fadern var aktiv inom fackföreningsrörelsen och Elis yngre syster Märta kom att representera socialdemokraterna i stadsfullmäktige i Eskilstuna. Trots detta valde Elis en annan politisk väg, han blev aktiv

inom högerpartiet. Varför han fångades av en konservativ ideologi vet vi inte. Det finns inget i det efterlämnade materialet som ger någon förklaring, vilket kan bero på att valet gjordes i ganska unga år eller att han inte brydde sig om att dokumentera sitt val för eftervärlden.

Politiska uppdrag

Elis kom att representera Högerpartiet i kommunfullmäktige i Svedala under en mandatperiod, 1938-1941. Han var ordförande i Svedala-avdelningen av Högerpartiet från 1948 till 1951. Under samma period var han ledamot av Svedala köpings idrottsplatsstyrelse och ledamot av lönenämnden. 1956 blev han ordförande i Biblioteksstyrelsen, ett uppdrag han hade fram till sin bortgång.

Riksdagskandidat

Vid valet till riksdagen 1944 kandiderade Elis till en plats i den dåvarande första kammaren. Inför valet kom högern, bondeförbundet och folkpartiet överens om en valkartell, vilket bland annat tämligen säkert skulle garantera Elis en plats i riksdagen. Trots överenskommelsen gick bondeförbundet och folkpartiet fram med en egen lista i Malmöhus län, vilket ledde till en folkpartist blev invald istället för Elis. Detta medförde att Elis fick nöja sig med att bli ersättare och en planerad flytt till Stockholm för hela familjen blev inte av.

ATP-omröstningen 1957

Elis gick i pension från sin post på gjuteriet den 1 januari 1957. Han planerade då för ett liv där han skulle ägna en del av sin fritid åt att studera språk och att tillsammans med Alma resa ut i världen (Industritjänstemannen, 1970:1). Nu blev det inte riktigt så beroende på folkomröstningen 1957 om allmän tilläggspension, ATP. Elis blev ombedd att bli kampanjgeneral i Skåne för Linje 3. Han kunde inte tacka nej till erbjudandet och kom därför att arbeta med ATP-frågan under större delen av 1957.

Strax innan och efter andra världskriget genomfördes en rad sociala reformer i Sverige, till exempelvis tillkom lagar om semester, folkpension, barnbidrag och obligatorisk sjukförsäkring. Kring flera av dessa reformer rådde ganska stor enighet

Ordförande i Malmöhus län för linje 3 vid ATP-omröstningen 1957.

Okänd fotograf.

i riksdagen. Ett undantag var förslaget om ATP (Magnusson, sidan 459). Tre alternativ kom att ställas mot varandra, Linje 1, Linje 2 och Linje 3. Linje 1, som stod för en obligatorisk allmän tilläggspension som skulle utgå från 67 års ålder, segrade. Linje 2 och Linje 3 stod för alternativ med större inslag av frivillighet (Carlsson, sidorna 733-735). Linje 1 stöddes av socialdemokraterna, LO och kommunisterna. Bakom Linje 2 stod framför allt Bondeförbundet och bakom Linje 3 stod Högerpartiet, Folkpartiet, Svenska Arbetsgivarföreningen och SIF. Elis hade således två intressen som förenades i Linje 3, Högerpartiet och SIF.

Idrottsengagemanget - GUIF och SIF

Sekreterare i GUIF

Elis blev tidigt engagerad i idrottsrörelsen, först som aktiv idrottsman och sedan som ledare och styrelseledamot både i Eskilstuna och Svedala. Han var i flera år styrelseledamot i GUIF, Godtemplarnas ungdoms- och idrottsförening, i Eskilstuna och tillhörde en tid Sörmanlands Fotbollförbunds verkställande utskott. Hans syster Märta uppger att skälet

Godtemplarnas Ungdoms- och idrottsförening, GUIF, i Eskilstuna. Elis står fyra från vänster. Okänt datum och okänd fotograf.

till att Elis tog så lång tid på sig med att avsluta sina studier vid Teknis var att han ägnade (för) mycket tid och kraft åt GUIF.

Sportskribenten

Under tiden i Eskilstuna medverkade Elis som sportskribent i lokaltidningarna och förmodligen även i det numera saligen avsomnade Idrottsbladet. Här svarade han bland annat för referat från lokala fotbollsmatcher. Med Karl-Gustav eller Karl-Erik på cykeln åkte han runt till olika idrottsplatser i Eskilstuna-trakten för att skaffa underlag till sina notiser eller referat.

Ordförande i Svedala IF

Elis kom snabbt i kontakt med idrottsföreningarna i Svedala, bland annat beroende på att han ville introducera orientering. Detta ledde till att han 1928, knappt ett år efter flytten till Svedala, valdes till ordförande för Svedala IF. Som ordförande var han verksam fram till och med 1933 med avbrott för 1931. Han valdes till hedersordförande 1933.

Ny idrottsplats

Elis engagerade sig i arbetet för tillkomsten av en ny och ändamålsenlig idrottsplats och han blev vald till ordförande i Svedala köpings idrottsplatsstyrelse. Den 8 juni 1941 kunde den nya idrottsplatsen belägen vid Lindholmsvägen invigas inför 1 500 åskådare. För sina insatser mottog han Riksidrottsförbundets förtjänstdiplom vid invigningsceremonin. Invigningen hade som extra krydda en match mellan Svedala IF och Malmö FF. Matchen slutade 2-2 sedan Svedala haft ledningen med 2-0. ”Den bästa match ett SIF-lag gjort någon gång mot kvalificerat motstånd” lyder ett omdöme om matchen (Svedala IF:s jubileumsskrift, sidan 12).

Idrottsintresset gick i arv

Fyra av sönerna, Karl-Erik, Torsten Lars och Bo, kom alla att spela fotboll för Svedala IF. Även Elis sonson Bengt har spelat för SIF. Karl-Erik, ”Pigge”, var den som nådde störst framgångar. Han värvades av Malmö FF inför säsongen 1939 och var med om att bli både svensk mästare och cupmästare 1944. Han gjorde 269 matcher och 130 mål för MFF (Smitt, sidan 313). Efter tiden i MFF spelade han några säsonger för – IFK Eskilstuna. Han avslutade fotbollskarriären som spelande tränare i Skillinge IF (SIF!).

Gemensamma idrottsupplevelser

Jag såg min första allsvenska fotbollsmatch tillsammans med Elis. Med var även min far och Lars Billing, kamrer på gjuderiet. Året var 1956 och MFF mötte HIF inför drygt 22 000 åskådare på Malmö gamla idrottsplats. Matchen slutade snöpligt nog med förlust för MFF, 0-3 (Smitt, sidan 278).

Den militära banan

Elis lämnade Södermanlands regemente med underofficersexamen i oktober 1912. Mot slutet av 1930-talet avlade han landstormsofficersexamen. Landstormen utgjordes av de äldre åldersklasserna i värnpliktsarmén, och var tänkt att ingå i lokalförsvaret. Uppdelningen av värnpliktiga i beväring och landstorm avskaffades med försvarsbeslutet 1941 (Bra Böckers lexikon:14, 1987).

I maj 1940 blev Elis utnämnd till arméingenjör med kaptens tjänsteställning. I samma månad blev han utsedd som sakkunnig motoringenjör vid upprättandet av arméingenjörskåren av Statens Industrikommission, som hade till uppgift att trygga landets försörjning av industrivaror. Elis var inkallad mellan juni och oktober 1940. Han var förlagd till Böste öster om Trelleborg (CV 1944).

Inkallad 1940.
Privat foto.

Skoluppdrag

Från oktober 1942 var Elis medlem av Kungl. Överstyrelsen för yrkesutbildning, som var en del av Skolöverstyrelsen. Skolöverstyrelsen bildades 1919 och chef för yrkesskoleavdelningen blev en annan Svedalabekant, Nils Fredriksson (Fredriksson, sidan 76). Ledamotskapet i Överstyrelsen ledde till att Elis kom att engageras i den statliga utredningen om utformningen av den lägre tekniska utbildningen. Uppdraget i Överstyrelsen hade Elis kvar till mitten av 1950-talet.

Vasaorden

Elis insatser fick samtidens uppmärksamhet. Så till exempel ”behagade Hans Maj:t Konungen i extra Ordens-Kapitel” i november 1945 utnämna Elis till Riddare av Kungl. Vasaorden, första klassen. Konungen var Gustav V.

Vasaorden (ursprungligen benämnd Wasaorden) är (var) en kunglig orden som instiftades av Gustav III 1772. Orden utdelades till ”vedermåle för förtjänster inom jordbruk, bergshantering, konst, handel och industri, för nyttiga skrifter i dessa ämnen samt för väl förrättade allmänna värf och uppdrag”. I princip tilldelades Vasaorden personer som inte var statstjänstemän. De senare fick istället Nordstjärneorden. Sveriges riksdag har efter författningsreformen 1975 förklarat Vasaorden ”vilande”, vilket innebär att den inte tilldelas någon (Wikipedia, 2010-06-13).

Brevet som meddelar att Elis fått Vasaorden.

50-årsdagen

Söndagen den 19 oktober 1941 firade Elis sin 50-årsdag. Högtidsdagen firades på Möllebo och på Hotell Kramer i Malmö. Att det rådde krig i världen syns bland annat i att Svedala landstormsförening uppvaktade jubilaren, samt viss dramatik i samband med lunchen som intogs på Hotell Kramer i Malmö. Trelleborgs Allehanda och Industritjänstemannen rapporterade om firandet.

Tidig uppvaktning

Uppvaktningarna började redan vid sextiden (!) på morgonen då SIF:s lokalstyrelse samt avlöningskontorets personal vid gjuteriet uppvaktade "ävensom den kvinnliga delen av personalen". Sedan följde hyllningarna slag i slag: Svedala idrottsförening, Svedala boxningssällskap, Svedala landstormsförening, A/B Åbjörn Anderson, Arbetsgivarföreningen, planeringsavdelningarna vid Åbjörn Anderson, Sveriges arbetsledarförbund m.fl. (Trelleborgs Allehanda, 20 oktober 1941).

SIF:s uppvaktning

SIF:s förbundsstyrelse hade förlagt sitt oktobermöte till hotell Kramer i Malmö. Närvarande var bland annat Harald Adamsson och den nyanställda ombudsmannen Lennart Geijer, senare socialdemokratisk justitieminister (Protokoll SIF:s förbundsstyrelse den 19 oktober 1941). Industritjänstemannen rapporterar: ”På eftermiddagen gav Svenska industritjänstemannaförbundet lunch för hr Sandberg med fru på Hotell Kramer i Malmö. Därvid överlämnades från förbundets medlemskår en subskriberad större penningssumma. Förbundet uppvaktade med en unik Orreforsvas, utförd av konstnären (Vicke) Lindstrand. Förbundsstyrelsen i SIF uppvaktade med en tavla av konstnären J. Bergling med motiv från Skånes landsbygd. Eskilstunaavdelningen av SIF överlämnade ävenledes en oljemålning (med motiv från Eskilstuna-ån)” (Industritjänstemannen 1941:10)

Inför högtidsdagen hade SIF:s förbundsstyrelse skickat ut en teckningslista för en minnesgåva, den ovan omtalade subskriberade större penningssumman, och föreslagit att medlemmarna skulle bidra med en krona vardera (Sandell, sidan 51). Vilka avdelningar

50-årsdagen oktober 1941. Vicke Lindstrands Orreforsvas syns på bordet till vänster om jubilaren.

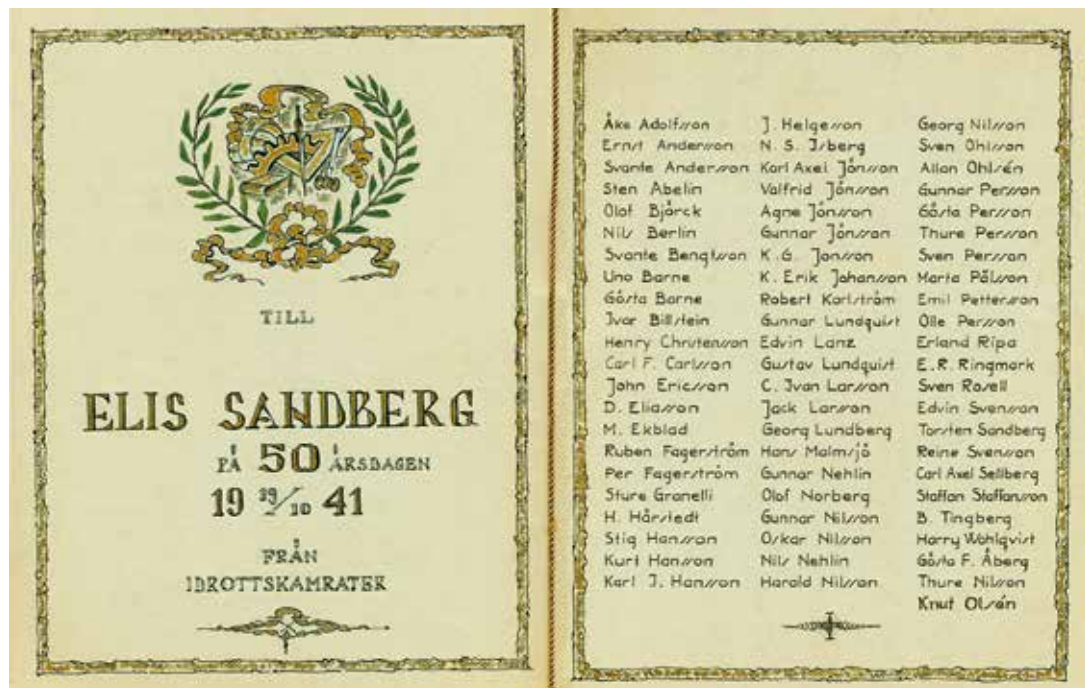
Foto: Olga Cederholm

och medlemmar som lämnat bidrag finns förtecknade i en minnesbok. Här finns namnen på 3 400 medlemmar i SIF samlade på ett ställe. Totalt finns bidragsgivare från 110 avdelningar upptagna. Svedala-avdelningen bidrog med 63 kronor (SIF Minnesbok 1941 samt Sandell, sidan 51).

Festligheterna på Kramer fick en dramatisk inledning. Luftskyddsövningar pågick i Malmö och när deltagarna var i färd med att tåga in i matsalen blåstes flyglarm, varför de närmast följande 47 minuterna fick tillbringas i hotellets skyddsrum, ”något som dock inte förmådde förstöra stämningen”.

Aftonens uppvaktningar

Industritjänstemannen redogör även för kvällens festligheter: ”Efter lunchen hade herr och fru Sandberg inbjudit deltagarna till sitt hem i Svedala, där jubilaren blev föremål för ytterligare hyllningar. Och visste man det inte förut, fick man här synbara belägg för inte bara att Sandberg har många vänner, utan också att han är en man som utan att verka jäktad fått tiden att räcka till att ägna sig åt och göra goda insatser också på andra områden än inom tjänstemannarörelsen. Där var en blomsterprakt som skulle hedrat en trädgårdsmästare, presenter av allehanda slag och telegrammens mångfald”.

Mittuppslaget på minnesskrift från idrottskamrater 1941.

Förutom i det ovan nämnda dokumentet från SIF finns ytterligare några förteckningar över givare. Bland annat finns en ”från idrottskamrater” i Svedala, totalt 67 stycken. Bland dessa finns många kända profiler, exempelvis Åke Adolfsson, Uno och Gösta Barne, Ivar Billstein, Henry Christensson, Ruben Fagerström, Sture Granelli, Hans Härstedt, Stig Hansson (Hardborn), Jack Larsson, Hans Malmsjö, Gunnar och Nils Nehlin, Allan och Knut Olsén, Gunnar och Gösta Persson, Sven ”Kiddi” Persson, Erland Ripa, Sven Rosell, Carl Axel Sellberg samt Marta Pålsson.

60-årsdagen

Present – en bil

När Elis fyllde 60 år 1951 förärrades han en bil (!) av märket Austin, köpt för insamlade medel bland SIF:s medlemmar. Bilen hade rattväxel, vilken skulle vålla dess ägare problem. Det finns personer som påstår att någon riktigt bra bilförare blev Elis aldrig, han slet i växlarna så det skorrade i växellådan. Rattväxeln i kombination med en högerhand som inte kunde rätas fullt ut på grund av för korta senor (något flera av syskonen också drabbades av) skapade problem för honom när han skulle lägga i växlarna. Det blev ofta ryckigt och inte helt synkroniserat med kopplings- och gaspedal. Han tog dessutom körkort relativt sent i livet, 48 år gammal 1939.

Två brev från 1939

Bland de efterlämnade breven finns två skrivna av Elis från 1939. Det första är daterat måndagen den 28 augusti och det andra tisdagen den 31 oktober. Om det första andas idyll och frid, präglas det andra av att det är krig på den europeiska kontinenten. Båda breven ger glimtar av familjelivet och livet i Svedala men också av nöjeslivet i Malmö. Genom breven kommer vi privatpersonen Elis närmare. Bilden av maken och fadern träder fram. Breven är hållna i en lättsam, närmast kåserande stil.

Augustibrevet är adresserat till Karl-Gustav som sedan mitten av 1930-talet studerade och arbetade i Eskilstuna. Oktoberbrevet är adresserat till Karl-Gustav och mellandottern Harriet, som befann sig i Eskilstuna sedan en tid.

”Här är allt sig likt”, skriver Elis i augustibrevet. ”Något hembitråde har vi inte ännu sett till och Lasse har börjat skolan så även Svedalas enda manlige hembitråde har slutat sin plats.” Därefter beskriver han hur han, Alma och de två hemmavarande döttrarna tillsammans med Elis syster Märta gjort en biltur till Sjöbo, Ystad och Beddinge där sällskapet badade ”i det allra härligaste väder”. Sedan följer en kortfattad beskrivning av något som var en tradition en bit in på 1950-talet: ”Idrottsföreningen hade basar i lördags och i går. Vädret var bra och Kalle Kula fick säkert ihop några slantar på jobbet”. ”Kalle Kula” hette egentligen Carl F. Carlsson (Cederbring) och var kassör i Svedala IF.

Man kan konstatera att idrottsföreningar även för 70 år sedan var i behov av pekuniära medel för att driva sin verksamhet.

Brevet från oktober är dubbelt så långt som augustibrevet. Elis inleder så här:

"Kära Karl-Gustav och Birgit Harriet!

Nu föreställer vi oss att ni är arga på oss härnere i Skåne för att vi inte svarar på brev i rimlig tid. Men det har faktiskt inte blivit av, och mamma själv, som egentligen skulle skriva brevet, därför att hon vet mäst vad som skall skrivas om, har aldrig tid. Visserligen har hon fått hembiträde nu, men likafullt är hon i farten från morgon till kväll. Nu har hon emellertid kommenderat att det ska skrivas ett långt brev för att vi dröjt så länge."

I det efterföljande avsnittet beskriver Elis hur han och Alma varit i Malmö föregående lördag för att titta på stan och för att besöka ett landsstormsmöte. Efter landsstormsmötet roade de sig en stund: "Det var ett jubileum se. Vissa år har förflutit sedan vi gifte oss".

Elis var även i Malmö på söndagen "och såg det 0-0 spelande laget framföras i frihet". Laget han syftar på är naturligtvis MFF som spelat mot Landskrona BOIS inför 5 555 åskådare söndagen den 29 oktober och där Karl-Erik var med på planen (Smitt, sidan 267). Elis uppmanar Karl-Gustav: "Läs Idrottsbladet där är det rätta referatet." Meningen är en aning kryptisk och kan förmodligen endast förstås i ljuset av att upphovsmannen till referatet är – Elis själv. Det skulle innebära att han en 15-20 år efter det att han började medverka i Idrottsbladet fortfarande anlätades för vissa uppdrag. Det återstår att undersöka hur det verkligen förhåller sig.

Elis återkommer vid ytterligare tre tillfällen i brevet till konsekvenserna av kriget. Han beskriver hur han och Alma köpt mörklägningspapper, "så någon gång i framtiden när det blir brått ska vi väl också sätta upp det för fönstren". Han nämner också att Karl-Erik ännu inte blivit utkallad till krigstjänst "men det kommer väl vad det lider". Han fortsätter sedan med att "annars kallas folket ganska friskt. Dom tog alla våra elektriska svetsare häromdagen, så nu får vi klara oss med bara lärlingar". Han kompletterar med följande bild: "På verkstaden har vi fortfarande fullt upp med arbete. Vi har befordrat Uno Barne till leveransövervakare och Emil Pettersson har fått Unos jobb. I övrigt är allt sig likt."

Vad de tre hemmavarande sönerna sysslar med redogör han också för: "Torsten har blivit tidskrivare i stålgluteriet och Bosse är fortfarande diskpojke mm. Lars går i skolan

som kvarsittare. Han har ännu inte fått någon varning i år märkvärdigt nog, men det kommer väl så småningom kan jag tro.”

Ett biobesök i Svedala beskrivs och filmen recenseras med viss stolthet men även med glimten i ögat: ”Vi såg förresten Eskilstuna på film här i förra veckan och det var verkligen en flott upptagning så nu vet skåningarna hur en riktig stad ska se ut.”

Mot slutet beskriver Elis kommande attraktioner: ”Om torsdag kväll har Karl-Erik lovat att vi ska få följa med honom i bilen till Malmö och se Landsstormens lilla Lotta, så vi har ju i alla fall någon nytta av fotbollsspelaren.”

Cirkel som sluts

Den förste sandbergare som slog sig ner i Eskilstuna var Elis farfar Per Daniel Sandberg, som flyttade från Hällefors till Eskilstuna 1860. Per Daniels barn och barnbarn växte upp i Eskilstuna. En del av barnbarnen blev kvar i Eskilstuna, medan andra, Elis till exempel, bosatte sig i andra delar av landet. En cirkel har slutits under 2000-talet. Ett av Elis barnbarns barn, lämpligt nog heter hon Elin, bor sedan några år i Eskilstuna. Det har också inneburit att den tavla med motiv från Eskilstuna-ån som Elis förädrades på sin 50-årsdag 1941 av SIF:s Eskilstuna-avdelning har återbördats till ursprungsorten.

Slutkommentar

Jag har inte själv upplevt den Elis som svingar ordförandeklubban så att stämmoombuden ryckte till i bänkarna. Min bild är snarare en annan, en jovialisk person som gärna umgicks i glada vänners lag och som verkade stortrivs t.ex. när han och Alma samlade alla barn och barnbarn i Möllebo på annandag jul, trots att vi kusiner vände upp och ner på hela huset. Man kan förstå att Alma var ganska trött när (de yngre) gästerna gick hem.

Som rubrik på artikeln valde jag *Elis Sandberg – en organisations- och föreningsmänniska*. Om jag skulle våga mig på en gradering av hans engagemang, kan jag utan någon som helst tvekan konstatera att det som tagit ojämförligt mest tid och som haft störst betydelse i ett brett samhällsperspektiv, är Elis arbete i och för SIF. Arbetet för att förbättra tjänstemännens arbetsvillkor och arbetsmiljö kräver den största respekt och beundran. Trots detta tror jag att idrottsrörelsen och idrotten som sådan låg honom varmast om hjärtat. Hans förenings- och organisationsarbete började inom idrottsrörelsen på 1910-talet och idrotten var det som drog till sig hans intresse även under hans sista veckor i livet.

Källor

Otryckta källor

CV upprättat den 22 augusti 1944

Elis Sandberg. Brev 28 augusti och 31 oktober 1939.

Minnesbok. Svenska Industritjänstemannaförbundet. 1941

Minnesbok. Idrottskamrater. 1941

Minnesbok. Svenska Industritjänstemannaförbundet. 1951

Minnesbok. SIF Svedala 1951

Protokoll. Svenska Industritjänstemannaförbundets förbundsstyrelse 18 maj 1941

Tjänstgöringsintyg fro.m. 1909

Vasaorden 1945

Tidskriftsartiklar

Industritjänstemannen 1941:10, 1954:1, 1970:1 samt 1970:2

Tidningsartiklar

Trelleborgs Allehanda den 20 oktober 1941

Eskilstuna-Kuriren den 12 augusti 1946 och den 12 februari 1980

Skånska Dagbladet den 4 december 1957

Intervju

F.d. regionombudsman Åke Nilsson, Oskarshamn, 26 november 2009.

Samtal

Gudrun Lindal, Svedala

Harriet Nilsson, Alstad

Britta Svensson, Flyinge

Genealogi

Anders Larsson, Husqvarna

Litteratur

Aktiebolaget Åbjörn Anderson, Svedala 1882-1832. Minnesskrift.

Bergman, Kjell. *"Gjuteriet" 125 år. En kulturhistoria*. Föreningen Svedala-Barabygdens årsbok 2007. Lund 2007.

Bra Böckers lexikon. Del 14. Höganäs 1987.

Carlsson, Sten. *Svenske historia II. Tiden efter 1718*. Stockholm 1964.

Fredriksson, Nils. *Vid åttio år. Levnadsminnen 1870-1950*. Stockholm 1951.

Greiff, Mats. *Kontoristen. Från chefs högra hand till proletär*. Malmö 1992.

Lundahl, Bertil. *Mina första fjorton dagar på Åbjörn Anderson*. Föreningen Svedala-Barabygdens årsbok 2008. Lund 2008.

Magnusson, Lars. *Arbetet vid en svensk verkstad: Munktells 1900-1920*. Lund 1987. (Magnusson I).

Magnusson, Lars. *Sveriges ekonomiska historia*. Falun 1996. (Magnusson II).

Malmström, C. Gösta. *Svenska Industritjänstemannaförbundet 1920-1945*. Stockholm 1945.

Nilsson, Tommy. *Från kamratföreningar till facklig rörelse. De svenska tjänstemännens organisationsutveckling 1900-1980*. Lund 1985.

Nilsson, Åke. *SIF – en framgångshistoria. Om Svenska Industritjänstemannaförbundet*. TAM-arkiv. Lund 2008. (Nilsson, Å I)

Nilsson, Åke. *Helge Rydberg en gömd och glömd pionjär i SIF*. TAM-revy. Meddelande från TAM-arkiv. Nr 1/2007 (Nilsson, Å II).

Persson, Jan Anders. *Ett hus vid Storgatan i Svedala*. Föreningen Svedala-Barabygdens årsbok 2004. Lund 2004.

Sandberg, Bengt m.fl. *Jubileumsskrift. Svedala Idrottsförening 1908-2008*. Svedala 2008.

Sandell, Nils. *När kamratföreningen blev fackavdelning 1920-1945. Ett kvartssekel med tjänstemännen vid AB Åbjörn Anderson, Svedala*. Tjänstemannarörelsens Arkiv och Museum. TAM. Stockholm 1996.

Smitt, Rikard. *Ända sedan gamla dagar. MFF:s jubileumsbok – 100 år*. Malmö 2009.

Wetterberg, Gunnar. *Edén. Sveriges statsministrar under 100 år*. Pössneck 2010.

I TIDNINGEN FÖR 50 ÅR SEDAN – 1960

av Kjell Bergman

Under de första åren på det nya decenniet fortsatte 1950-talets framtidstro. TV:n var på väg att bli en självklar inredningsdetalj i varje hem. Förutom att den förändrade våra umgängesmönster så fick vi också den stora världen in i våra vardagsrum. Kongokrigen bröt ut och FN gick in för att bemästra inbördeskriget. I den internationella styrkan ingick svenska FN-soldater, däribland även några svedalabor. I USA pågick presidentvalskampanjen för fullt, mellan Richard M Nixon och den unge, karismatiska John F Kennedy.

Även i Sverige var det val detta år och socialdemokraterna, med Tage Erlander som partiledare, vann en stark seger. Detta val kan också sägas ha varit det första ”TV-valet”, med en direktsänd partiledardebatt från Cirkus i Stockholm.

Med TV:n fick vi också nya celebriteter, eller ”kändisar” som de senare skulle kallas, däribland nyhetsuppläsaren Olle Björklund. Två programledare stod för nästan hela svenska folkets underhållning: Nils Erik Baehrendtz, som ledde 10 000-kronorsfrågan, och Lennart Hyland, som ledde ”Hylands hörna”. I det senare programmet framträdde den unga sångerskan Barbro Svensson som blev Lill-Babs med hela svenska folket, framför allt när hon sjöng ”Klas-Göran”, årets landsplåga, vid sidan av trumpetaren Arne Lamberths inspelning av ”Russian Folksong”.

De som ännu inte skaffat sig TV fick fortsätta med att titta på radion. Där spelades det årets stora internationella ”hits”: ”Tom Dooley”, ”Goodbye Jimmie goodbye”, ”Livin’ doll” och ”Milord”.

Skolhistoria

Den första februari 1960 var det dags för den stora, officiella invigningen av den nya Centralskolan, trots att den varit i bruk sedan hösten 1958. Även den yttre planeringen och exteriören hade nu fått sin fullständiga utformning. Ordföranden i länsskolnämnden, landstingsmannen Nils Persson i Svensköping, stod som officiant. Högtidligheten ägde rum i den stora aulan som rymde uppemot 500 personer. Samtliga skolbarn bjöds på tårta och lemonad i skolmåltidslokalen.

Bygget av Centralskolan ansågs vara en milstolpe i Svedalas skolhistoria, vilket underströks av att tidningarna gjorde en lång historisk tillbakablick på kommunens skolundervisning. Denna förtjänar att sammanfattas, eftersom det idag är nästan 250 år sedan som Svedalas första skolordning antogs år 1777. Då bestämdes att varje rote skulle ha en skolmästare som gick omkring och undervisade barnen på vissa bestämda dagar

på varje gård. Som lärare anställdes drängar eller knektar, som själva med nöd och näppe kunde läsa och skriva. Det var först mot mitten av 1800-talet som utexaminerade lärare fanns att tillgå, i samband med den allmänna Folkskolans införande.

År 1806 uppfördes ett skolhus i Svedala by, men redan 1838 byggdes en ny och större skola som en följd av det ökande antalet barn. Detta skolhus utgör idag den äldsta delen av församlingshemmet. I Aggarp stod en första skola färdig år 1815, den i Hyltarp byggdes något senare. När Hyltarps by år 1845 hemsöktes av en stor eldsvåda lades även dess skolhus i aska. Året efter beslöt man bygga en ny skola, som ännu finns kvar. År 1855 fanns ett skolhus även i Lindholmen och ett var på väg att byggas i Roslätt.

Klassfoto från Sjödikens småskola 1928.

När Svedala by hade blivit Svedala köping fick barnen till en början sin undervisning i byskolan från 1838, men år 1888 hade antalet barn blivit så stort att en ny småskola inrättades i fastigheten Annedal vid Långgatan. I samma hus inrättades också en folkskola år 1895. Lokalerna räckte dock inte till, varför man året efter uppförde den småskola vid Åbjörngatan som ännu finns kvar. Inte heller denna skola förslog i längden, vilket ledde till uppförandet av "Vita skolan" år 1909, ritad av Gustaf Bern.

Ett ”modernt” skolväsen

Med Åbjörn Andersons Mekaniska Verkstads AB, den nyfödda köpingen och det begynnande, ”moderna” 1900-talet kom kraven på högre utbildning, en ”högre folkskola”. Den kraftfulle och legendariske kyrkoherden i Svedala, Erik Palmquist, stod som initiativtagare och grundläggare av samrealskolan. Han var en framsynt man som tidigt insåg köpingens behov av ett ”läroverk”, vilket ledde till att han redan år 1908 ställde sig i spetsen för startandet av en ”högre folkskola” som år 1911 ombildades till ”kommunal mellanskola med examensrätt”. Året efter avlade de första eleverna sin realexamen.

Det var inte endast som kyrkoherde som Erik Palmquist blev en legend i Svedalas historia, utan även som grundläggare av realskolan. På bilden ses han i sin trädgård med sin hustru Louise och sina barn, från vänster Sten (född 1905), Brita (född 1898), Knut (född 1896) och (John) Erik (född 1901). Den sistnämnde blev sedermera läkare i Svedala. Två av pojkarna bär realskolans skolmössor.

Den nya skolans förste styrelseordförande blev, helt följdriktigt, kyrkoherde Palmquist. I styrelsen ingick redan från början också Nils Fredriksson, som senare blev

undervisningsråd. I detta inledande skede bedrevs undervisningen i Vita skolan, men när folkskolan behövde mera utrymme uppfördes Realskolan år 1919, först senare fick denna det officiella namnet "Röda skolan". Realskolan var resultatet av en samverkan mellan den gamla tiden, i form av kyrkoherde Palmquist, och den "moderna" tiden, i form av Nils Fredriksson. Svedalas "läroverk" blev hela bygdens stolthet.

Realexamen i Svedala, någon gång i början av 1920-talet, med bland andra Ester Sellberg (stående, andra från höger).

Det väckte således blandade känslor hos Svedalas befolkning när det efter ett riksdagsbeslut i slutet av 1940-talet bestämdes att en ny 9-årig "enhetsskola" skulle ersätta den gamla realskolan. Den nya tiden ställde högre krav på skolundervisningen och då inte endast på de elever som ville studera vidare för studentexamen på gymnasium. Så skulle t.ex. den nya skolformen ha en yrkeslinje som skulle ge ökade kunskaper för elever med "praktisk läggning" – helt enligt den nya tidens krav och även helt enligt de visioner som en gång föresvävat Nils Fredriksson i hans arbete som undervisningsråd. Detta nya ut-

bildningssystem utformades av den skolkommision som hade fått sitt riksdagsuppdrag 1946 och i vilken Ivar Persson, ”Persson i Skabersjö”, ingick som ett mycket tungt namn (läs vidare om Ivar Persson i vår årsbok från 2008). Enhetsskolan var således i mångt och mycket ett resultat av visionerna hos två nationellt kända profiler i vår kommuns historia.

Svedalas skolstyrelse utsåg år 1951 en kommission som skulle dra upp riktlinjerna för det skolbygge i vilket den nya enhetsskolan skulle ta sin början (den vidare redogörelsen för fortsättningen finns återgiven i fjolårets årsbok). Redan från början var man enig om att Hyltarps, Sjödikens och Aggarps skolor skulle läggas ned. Svenstorps skola fick finnas kvar till dess att den nya Centralskolan var färdig att tas i bruk. Svedalas långa skolhistoria ledde därmed fram till en centralisering av hela kommunens skolundervisning. Idag ser vi något som ser ut som ännu en historisk vändning när allt fler av kommunens innevånare reagerar mot storskaligheten och talar om en decentralisering till mindre skolenheter.

”Folkvandringen åt väster”

Svedala räknades som ”landsorten”, trots närheten till Malmö. Tidningarnas nyhetsnotiser ger bilden av ett litet samhälle på landsbygden där det egentligen inte hände så mycket, på gott och ont. Så meddelas det att brandkåren i Svedala under föregående år hade haft åtta (8) utryckningar allt som allt: En bilbrand, en mopedbrand, en traktor- och tröskbrand, de övriga var gräsbränder i augusti.

Köpingen hade år 1960 en folkmängd på 5 105 personer. Tio år tidigare hade folkmängden uppgått till 5 122 personer, vilket innebar att Svedala köping hade minskat med 17 personer på 10 år. Drygt 500 av kommunens ”åldringar” var 70 år eller äldre.

De styrande i Svedala tyckte dock inte att dessa siffror var särskilt oroande, vid en jämförelse med andra landsortskommuner som fått erfara ännu större befolkningsminskningar. Anledningen till de vikande befolkningssiffrorna var vad som kallades ”folkvandringen åt väster”, det var nu under decennierna efter världskriget som urbaniseringen av Sverige tog verklig fart. Med tanke på Svedalas närhet till storstaden Malmö, ”som påorstädens vis suger folk till sig som en svamp”, skattade man sig lycklig över att ”bara” ha förlorat 17 invånare. En av anledningarna kan ha varit att Svedala hade en jämförelsevis stor arbetsplats, i form av Åbjörn Andersons Mekaniska Verkstad, med en påtagligt fast arbetsstyrka.

Men det som en gång lockat Åbjörn Anderson till Svedala – de utmärkta järnvägsförbindelserna – var på väg att försvinna. År 1960 var året då järnvägslinjen Lund-Trelleborg lades ner. Nu var bilismen på väg. I slutet av maj gick det sista tåget, inte utan vemod i orterna utmed linjen. I Svedala hade ungefär 300 personer mött upp på stationen

I samband med nedläggningen av järnvägen Lund-Trelleborg försålde den nybildade Lions Club i Svedala ett rockmärke till minne av händelsen.

för att vinka farväl till den rälsbuss med sex vagnar, och med begravningskrans längst fram, som rullade in på stationen – ”hela Svedala var på benen”. Stationsmästare Sjöqvist och järnvägskontorist Gösta Larsson bekransade förarvagnen. På kransens svartvita banderoller stod skrivet: ”Ett sista farväl. Personalen Svedala”.

Därmed hade en del av det som skapat en köping av bondbyn Svedala försvunnit. Järnvägsknuten hade reducerats till

en av flera hållplatser utmed järnvägslinjen Malmö-Ystad. Kanske tycker vi idag att nedläggningen var lite väl förhastad, med tanke på nutidens växande krav på fler pågatågslinjer.

Bostadsbyggandet

Ett sätt att dämpa ”flykten från landsbygden” var dels att skapa fler arbetsmöjligheter och dels att satsa på bostadsbyggandet. Svedala satsade stort, bland annat i form av 4C-området, köpingens första grupphusbebyggelse. Frågan kvarstod dock om bostadsbyggandet motverkade utflyttningen:

”I Svedalas fall bör man dock inte se alltför optimistiskt på resultatet av denna investering då köpingen ligger väl långt från Malmö för att kunna bli en sovstad att räkna med till storstaden och det har visat sig att utflyttande ungdomar som arbetar i Malmö oftast är trötta på resorna och hellre tar en sämre bostad i arbetsplatsens närhet än en bättre långt från arbetsplatsen.”

Skånska Dagbladet, 2/5 1960

Olyckskorparna till trots så byggdes det inte endast grupphus, utan även lägenheter. Stiftelsen Svedalahem, med byggmästaren K G Jönsson som huvudentreprenör, var halvvägs med uppförandet av sina sex trevåningshus vid Sveagatan, det så kallade Marbäcksområdet. I allt ingick 97 lägenheter i bostadsområdet, som var beräknat att kosta tre miljoner. Bygget skulle klara av ”toppen på köpingens bostadsproblem”, framför allt för de invånare som bodde i trånga och/eller undermåliga bostäder. De största lägenheterna hade fyra eller fem rum. I augusti-september 1960 var den första etappen inflyttningsklar.

Flygfoto av de nybyggda hyreshusen vid Sveagatan.

Som något av en besvärjelse mot allt tal om ”flykten från landsbygden” deklarerade Svedala Idrottsförenings månadsblad ”SvedalaGlimtar” att det rädde ”storstadsstämning i Svedala” när Nisses Magasin detta år flyttade från sina lokaler vid Långgatan till ”Apotekshuset”:

”Hela fastigheten har genom den make up som gjorts fått ett mycket tilltalande utseende. Icke minst i kvällsbelysning har fasaden åt Storgatan fått ett ljus och trevligt blicksfång i de nätta skyltfönstren och genom skyltar o.d.”

SvedalaGlimtar, april 1960

Några månader senare flyttade AB Nilssons Möbel- och Gardinateljé till nya lokaler mitt emot de gamla vid Storgatan. Trots ”suget från storstaden” fanns det således företagande och framtidsköp i Svedala. Här byggdes nya bostäder vars invånare kunde ekipera sig och möblera sina bostäder med hjälp av ortens företag. Här, som i övriga Sverige, fanns en framtidsstro som grundlagts och vuxit sig stark under det gångna decenniet.

Bilden av Svedala

För en tillfällig, utomstående besökare tedde sig kanske Svedala som en tråkig, händelselös ”håla”. I tidningen Se fanns detta år ett stort, flersidigt reportage om Svedala med den stora uppslagna rubriken:

”FOLK SÄJER: TACKA VET JAG GAMLA SVEDALA – men hur ser där ut egentligen?”

Reportageteamet hade således besökt ”det riktiga Svedala, rälsbussknuten mitt ute på det dimmiga Söderslätt i Skåne /.../ ett stycke vardags-Sverige i höstrusket”. I det hårt vinklade reportaget var allt dystert och trist, vilket i mångt och mycket var mer en beskrivning av höstvädet än av orten.

”Svedala. Storgatan. November...

Regn och blåst och dimma ligger som en våtkall kompress över köpingen och dess människor. Pressbyråskioskens neon flimrar i diset. En ensam kvinna i plastkapschong strävar mot blåsten och försvinner in i bagare Larssons butik. Två bönder från slätten klafsar trottoaren fram i gummistövlar med kurs på Nilssons Järnhandel. Tre unga män i skinnjacka rapar coca cola på utgående från korvbaren.

/.../

Klockan halv nio på kvällen är köpingen tyst. Vi som är från storstan står på Storgatan och lyssnar på tystnaden och säger oss: Här skulle vi aldrig kunna bosätta oss. Vi skulle få nippran av all tystnaden! Grabbarna, som spelar juke box så att korvbarens väggar bångnar, ja, vi börjar så smått förstå dem. Men varför bor de kvar? Här förekommer ingen flykt.”

(Tidningen Se, november 1960)

Reportaget var mer en beskrivning av reportrarna än av Svedala. Många svedalabor blev upprörda över den ensidiga, snabba svartmålningen. Om de utsända från Se hade stannat lite längre och fördjupat sig mera i Svedalabornas liv så hade deras bild med all säkerhet blivit mera nyanserad.

Föreningslivet

Lions Club i Svedala bildades 1960 och firar således i år sitt 50-årsjubileum. Under det halvsekel som gått har "Lions" blivit en välkänd del av kommunens föreningsliv, framför allt genom sina insamlingar, årliga loppmarknader, stipendier och välgörenhet.

Den 11:e juni instiftades Lions Club i Svedala högtidligen i Svedala kyrka, varvid byggmästaren Karl G Jönsson blev klubbens förste president. Komminister Helmer Hansson höll, utifrån Apostlagärningarna, en betraktelse om allt det hjälpbehov som finns över hela världen. Högtidligheten inramades med vacker sång av operasångerskan Ebba Ragnarsson-Ohlsson, med ackompanjemang av kantorn Ragnar Hemborg.

Efter högtidligheten i kyrkan blev det middag och dans på hotellet.

Klubbens första styrelse uppvisade namn som blivit välkända personer i Svedalas historia. Förutom byggmästare Jönsson ingick i styrelsen doktor John Erik Palmquist, ingenjör Lars Edlund, sparbankskamrer Lennart Hallenberg, ingenjör Bertil Denward, ingenjör rektor Sune Göransson och försäljningschef Ragnar Mårtensson.

Utmarschen från Svedala kyrka efter den högtidliga stiftelseceremonin. I täten går byggmästare Karl G. Jönsson och distriktsguvernören P. E. Walltorp från Trelleborg som överlämnade stiftelsebrevet. Efter dem kommer doktor John Erik Palmquist och försäljningschef Ragnar Mårtensson.

Föreningslivet blomstrade även för Svedalas ungdomar. Vid ett möte i Centralskolan i september blev det en livlig diskussion bland deras föräldrar kring det "utgångsförbud" som föreslagits året före. De församlade ville inte veta av något utgångsförbud, utan antog istället en rekommendation att ungdomarna inte borde vistas ute efter klockan 21.00. Mötet blev dock "historiskt" genom att föräldrarna enades om att bilda en föräldraförening. Därmed kan även skolans föräldraförening i år fira sitt 50-årsjubileum.

En som verkligen hade tagit sig an att skapa en givande och utvecklande fritid för Svedalas skolungdomar var adjunkten och biologiläraren Bertil Carlberg, som blivit en

legend genom sin entusiasm och initiativkraft. Tre år tidigare hade denne ungdomlige lärare tagit initiativet till en biologisk förening på Centralskolan. Han fick ett stort gensvar hos eleverna och sina kollegor. Den främsta anledningen till detta var att verksamheten knöt samman olika klasser och åldersgrupper. Aktiviteterna var också meningsfulla och kunskapsutvecklande, med sina studiegrupper och utflykter i naturen. Många svedalaungdomar grundlade här ett livslångt intresse för såväl fotografering som naturvård. Verksamheten var pedagogiskt föredömlig genom sin kombination av teori och praktik.

År 1960 hade Biologiska föreningen ett 70-tal medlemmar, som detta år planerade en längre studieresa. För att få ihop pengar tillverkade medlemmarna fågelholkar för ett lotteri, julbakade i skolköket och anordnade skoldans i aulan. Som ordförande, respektive kassaförvaltare, tjänade de två fotoentusiasterna Bo Sahlée och Magnus Hellstrand. Ungdomarna i Svedala anlitas ofta i radions "Naturkalendern", då hela Sverige fick ta del av deras rapporter om naturen och djurlivet.

Bertil Carlberg med några elever i samband med inspelning för Sveriges Radio.

Från vänster:

Per Kullberg, Gull-Britt Jönsson, Bertil Carlberg och Mats Göransson.

Foto: Bo Sahlée

En föregångare till Bertil Carlberg, vad gäller såväl entusiasm som initiativkraft, var Edvin Foreby. År 1960 gick han i pension, vilket högtidlighölls vid skolavslutningen med så långa och kraftiga applåder från eleverna att ögonen tårades på den gamle läraren. Vid samma skolavslutning "invigdes" skolans nybildade blåsorkester, under ledning av Bertil Hansson från Limhamn, som under fyra månader hade lyckats med uppgiften av få ihop en orkester "som nu spelade sig rakt in i åhörarnas hjärtan" och kanske framför allt in i Edvin Forebys. Förutom att han också hade gjort sig berömd som författare, framför

allt då vad gällde ungdomsböcker, så hade Forebys hela livs- och lärargärning gått i musikens och sångens tecken. Från hans klassrum strömmade sångarglädjen och ända sedan mellankrigstiden hade han varit en av eldsjälarna inom Svedalas musikliv, framför allt då på 1930-talet då han, tillsammans med Esther Sellberg, hade lagt ner ett stort och outtröttligt arbete för Svedala orkesterförening. Han hette då Fritz i efternamn, men bytte senare till Foreby (en mera utförlig beskrivning av dessa tidiga musikpionjärer i Svedala finns i vår årsbok från 2006). Inget kunde vara mera passande som avskedspresent till Edvin Foreby än en nybildad skolorkester.

Den nybildade "Svedala blåsorkester" blåser in julen på Stortorget en julafton någon gång i början av 1960-talet. Vid just detta tillfälle var orkestern inte helt fullständig, men istället förstärkt av några mera erfarna extramusiker från den musikkår i Malmö som Bertil Hansson lett i många år. Hansson i förgrundens mitt, framför orkestern.

Från vänster: Hanssons son Torgny (kornett), Kenneth Hardborn (trumpet, skydd), Lennart Asp (trumpet, skydd), Per Kullberg (trumpet), Bengt-Erik Löwegren (trumpet), Mårten Eriksson (klarinett), Kjell-Arne Eriksson (althorn), Kjell Bergman (althorn), Björn Jonsson (trummor), Per Svensson (tuba), extramusiker (tuba), Göran Persson (euphonium), extramusiker (euphonium), Thomas Lassesson (dragtrombon), Mats Göransson (dragtrombon), extramusiker (dragtrombon).

Under de följande åren växte orkestern till upp emot 20 svedalaungdomar, varav fyra "trumslagarflickor". Orkestern fick också senare mera enhetliga uniformer. På bilden har orkestermedlemmarna ännu så länge endast mörkblå båtmössor med Svedalas nya vapen framtill. I bakgrunden står det gamla kommunalhuset kvar, i väntan på det nya på samma plats. (Bild i författarens ägo, förmodligen tagen av Magnus Hellstrand eller Bo Sahlée)

Edvin Foreby var en folkbildare och föreningsmänniska av den gamla stammen. År 1940 hade han tagit initiativet till en Rödakorskår i Svedala och beskrevs senare som dess egentlige stiftare och som den som hade dragit det tyngsta lasset under kårens första år. Nu, 1960, firade således Svedala Rödakorskår sitt 20-årsjubileum och framstod som en kraftfull och aktiv förening. Sedan 1952 var Erland Ripa dess ordförande, en välkänd och kraftfull sådan som dessutom gjorde sig känd inom andra områden, bland annat som lokalhistoriker i den gedigna boken "Svedala genom tiderna" från 1981.

Rödakorskurs eller Rödakorsfest, kanske bådadera, år 1942.

Ett nytt decennium

Frågan om ett nytt kommunalhus vid Stortorget, på det gamlas plats, fortsatte att stötas och blötas i kommunledningen och såg ut att komma närmare sin lösning, "även om åtskilliga kommunalpampar anser att köpingen bör smälta gjorda och pågående investeringar, innan kommunalhuset kommer till stånd."

En kommitté om ett tiotal personer hade hand om detta jätteprojekt som skulle påbörjas tidigast året efter. Det framtida kommunalhuset hade i planeringen nu fått den

utformning och storlek som det har idag, med tre tvåvånings huskroppar ”som skall omsluta en åt norr öppen gård med möjlighet att vid framtida behov bygga till så att gården blir helt sluten”. Från det första förslaget hade byggnaden således vuxit avsevärt, i takt med att man hade insett hur stort utrymme som krävdes för allt som det skulle inrymma.

”I vindsvåningen blir det till en början bara en vaktmästarebostad men det skall kunna inredas en större sammanträdeslokal om de båda mindre möteslokalerna i anslutning till förvaltningslokalerna inte skulle räcka till. Erforderliga arkiv placeras i källaren.”

Trelleborgs Allehanda 1960-07-14

Det slutliga förslaget till kommunalhus i Svedala förelåg således för beslut, enligt svedalasonen Adrian Langendahls ritningar. Byggnaden hade nu fått den utformning den har idag. Den storstilade kampanilen framför huvudentrén skulle dock inte bli förverkligad. Byggnadskommittén tänkte sig att kommunalhusbygget skulle påbörjas hösten 1961. Byggnadstiden beräknades till ett år.

Som kronan på verket i kommunens växande självkänsla hade Svedalas vapen nu blivit officiellt fastställt: ”I fält av guld ett blått naverlönnsblad, omgivet av en röd kuggkrans”.

BILDER FRÅN ARKIVEN

av Mats Olsson

Några av följande bilder kommer från Sture Falheds donation, men de flesta har kommit från välvilliga privatpersoner som vi fått låna intressanta bilder av från deras familjealbum. Har du några så blir vi jätteglada om vi får låna dem och skanna av.

Vägarbetare, eller snarare "stenknackare", under depressionen på 1930-talet. Som nödhjälsarbete fick de, med hjälp av slägga, slå sönder stora stenar till mindre. De var med andra ord mänskliga stenkrossar. Här är de vid Nils Fredrikssongatan med Floraparken som bakgrund. Man skimtar också vita skolan och det lilla huset hitom. Bilden daterar sig till före 1937, eftersom Högbo då byggdes längst upp till vänster på gatan. Längst till höger står Anders Larsson som under många år var anställd vid kommunen som gatuarbetare.

Den förste januari 1900 bildades Svedala frivilliga brandkår och fyller alltså 110 år i år. När denna bild från Sture Falheds donation kom fram för skanning alldeles nyligen så var det självklart att presentera den för våra läsare. Den är tagen vid en brandkårsfest i vagnhallen på gamla brandstationen av Olga Cederholm under mars månad 1942.

Några svedalakunniga har identifierat de flesta enligt följande.

Främre raden: 1 Sigfrid Lassesson, 2 ?, 3 Valdemar Martinsson, 4 Uno Johnsson, 5 Nils Hansson, 6 Yngve Edvall, 7 Gunnar Persson, 8 Henry Christensson, 9 Knut Hansson, 10 ?, 11 Sture Blomberg, 12 Hjalmar Andersson, 13 ?.

Andra raden: 1 Signe Engman, 2 Robert Engman, 3 ?, 4 Ingeborg Ljungkvist, 5 & 6 ?, 7 Betty Blomberg med barnbarnet Margareta i knät, 8 ?, 9 Nelly Hansson, 10 Olga Ljungberg.

Tredje raden: 1 & 2 ?, 3 Greta Johnsson, 4 Helga Nilsson, 5 Carla Bengtsson, 6 Sigvard Nilsson, 7 Bengt Bengtsson, 8 ?, 9 Nils Herman Andersson, 10 ?, 11 Martha Blomberg, 12 Erik Gottfrid Blomberg, 13 Helga Persson, 14 Signe Lindskog, 15 Magnhild Blomberg, 16 Albin Lindskog, 17 Ellen Blomberg, 18 Linnea Persson.

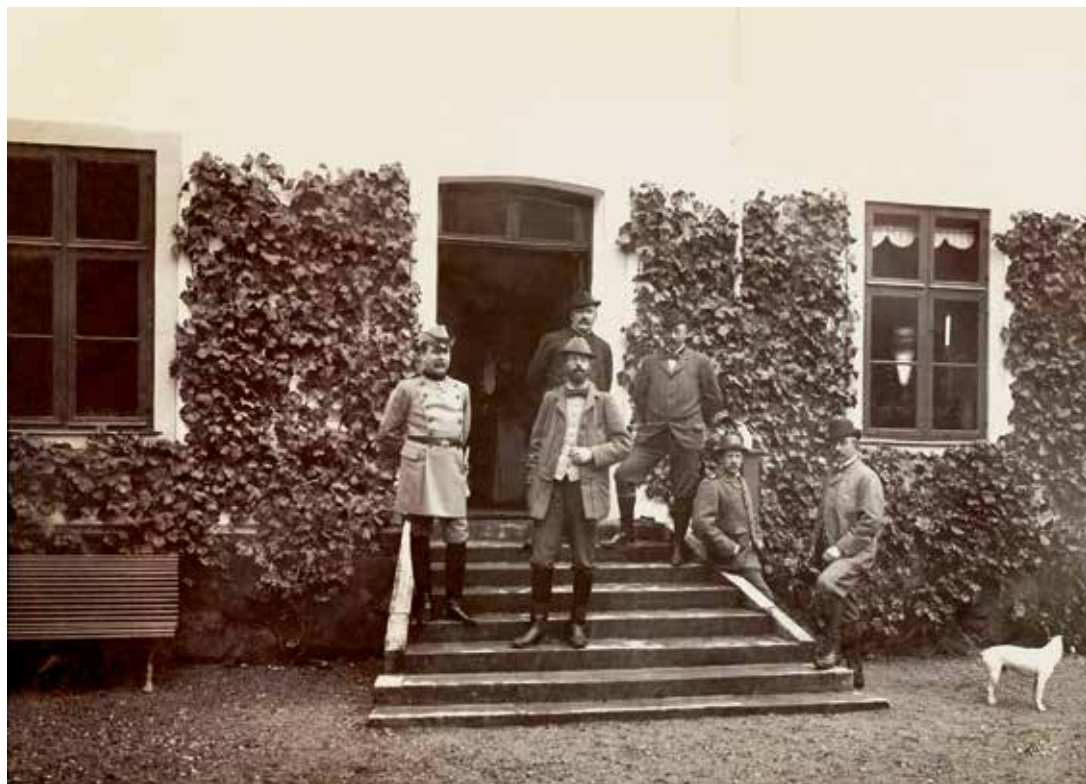
Fjärde raden: 1 ?, 2 Thure Nilsson, 3 Axel Thörnqvist, 4 Herman Malmstö, 5 ?, 6 Sture Ljungberg, 7 Ester Thörnqvist, 8 ?, 9 Hubert Blomberg, 10 Olga Andersson, 11 ?, 12 Adin Ljungkvist, 13 Lars Andersson, 14 Anton Persson, 15 Elsa Persson, 16 ?, 17 Ture Persson, 18 & 19 ?, 20 Erik Blomberg.

Interiör från Wilhelm Ekstrands efterträdares affär på Storgatan 16, hörnet Storgatan/Bankgatan. Denna firma grundades 1920 på Storgatan 28, men flyttade till denna lokal 1923. Handlanden Sune Ekstrand övertog affären 1935. Affären var känd för sitt särskilt goda kaffe. Affärsbiträdet till vänster är Folke Hansson som är i 20-årsåldern. Kvinnan är troligen fru Ekstrand. Foto från ca 1938. Folke Hansson var son till bryggare Neinholt Hansson som drev nya bryggeriet på Bankgatan 8. Folke jobbade efter militärtjänsten som utkörare hos sin far, men efter bryggeriets avveckling på 1960-talet och några kortare anställningar drev han, tillsammans med hustrun Anna-Gurli, företaget Grönsaksboden, först på Marknadstorget 9 därefter på Långgatan 34.

Två bilder från en matlagningskurs för män 1954. En nog ganska ovanlig företeelse på den tiden. De höll till i skolkökens lokaler som då fanns i vita skolans källare. De flesta deltagarna har identifierats och enl. bilden till vänster är de fr.v.: 1 Hans Härstedt, 2 ?, 3 Lärarinnan Skärby, 4 Svante Thornberg, 5 Anders Ottosson, 6 Gunnar Jennby, 7 ?, 8 Bengt Granelli och 9 Agne Bengtsson.

I september 1899 fick Otto Thott på Skabersjö kungligt besök.

På och vid trappan står från vänster: Fürsten Karl von Wedel, kronprins Gustaf, adjutanten Erik Leijonhuvud, Otto Thott, Sigvard Beck-Friis och Erik Thott. De är troligen inbjudna av greve Otto Thott till rådjursjakten, vilken var vida berömd. Prins Gustaf, senare kung Gustaf V, återkom till Skabersjö vid både fasan- och rådjursjakterna.

Den tyske generallöjtnanten och fursten Karl von Wedel hade vid denna tid blivit gift med änkan efter greve Karl von Platen, grevinnan Stephanie på Stora Sundby vid Mälaren. Von Wedel var då ambassadör i Stockholm. Efter gifermålet blev han ambassadör i Rom och Stephanie som alltid gillat stora fester trivdes med sin tillvaro. Hon blev något av Europasocietetens nöjesdrottning.

Ett arbetslag lossar timmer vid Nils Larssons handelshus i Klågerup. Barn, järnvägstjänstemän och andra är troligen med mest för att de ville bli fotograferade. Den lilla bilden som är publicerad tidigare är mest med för jämförelsens skull då det visat sig vara samma hus på båda bilderna. Man kan också notera att huset än idag är Klågerups handelshus. Läs mer om detta i vår Årsbok 2004, sid 12.

Ur Tina Rosenbergs Album

Tina Rosenberg eller Anna Christina som hon egentligen hette. Hon var trädgårdsmästaredotter från Klågerup. Från en avlägsen släkting har föreningen fått några album som har tillhört henne. Hon var född i Klågerup den 7 december 1889 och tog småskolelärarinneexamen i Lund 1909, varefter hon blev ordinarie lärarinna vid Bara småskola 1910. Hon var Bara trogen under hela sitt verkssamma liv. Hon flyttade efter pensioneringen 1949 till Slottsstaden i Malmö där hon avled den 23/2 1976.

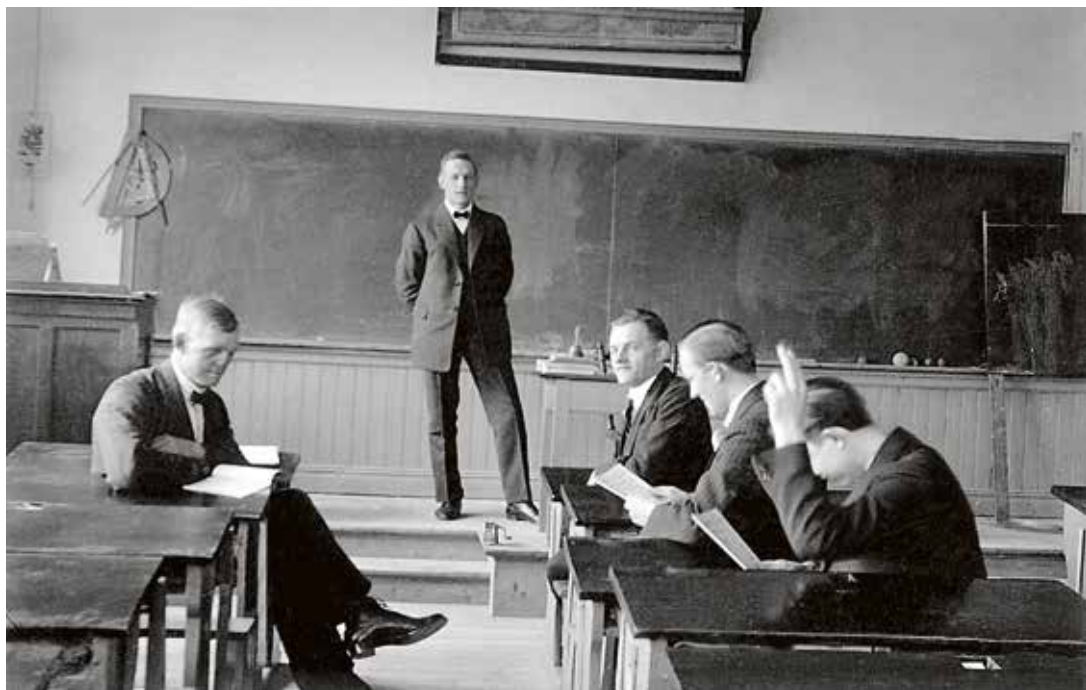
Att hon var intresserad av fotografering är vi tack-samma för och att hon dessutom ibland skrev lite information under fotografierna gör dem ännu mer värdefulla för oss. På följande sidor presenteras ett urval foton från albumen.

Tina Rosenberg tillsammans med några okända personer utanför gamla småskolan i Bara. Kanske det är hennes kolleger.

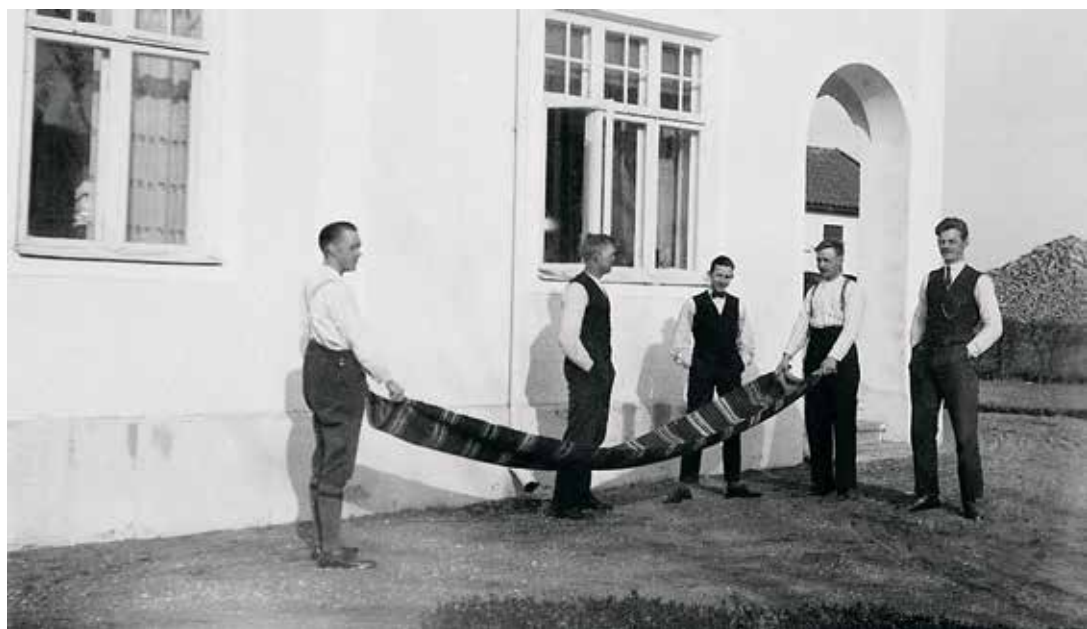
Till vänster:
"Lärare Erik Johnsson förbereder en lektion".
Han var lärare i Bara från 1923 till pensioneringen 1968.

Nedan:
Vid katedern står Lärare Erik Johnsson. Elev-
erna vet vi tyvärr inte vem dom är.

"Hus i Bara 1924". Huset till vänster inrymde lärarebostad åt lärare Erik Johnsson och det andra är, som Tina benämner det, "Bara nya småskola" som började byggas 1919.

Erik Johansson skakar mattor tillsammans med ytterligare fyra herrar utanför sin bostad 1924. En så unik händelse på den tiden att Tina tog fram kameran och förevigade detta.

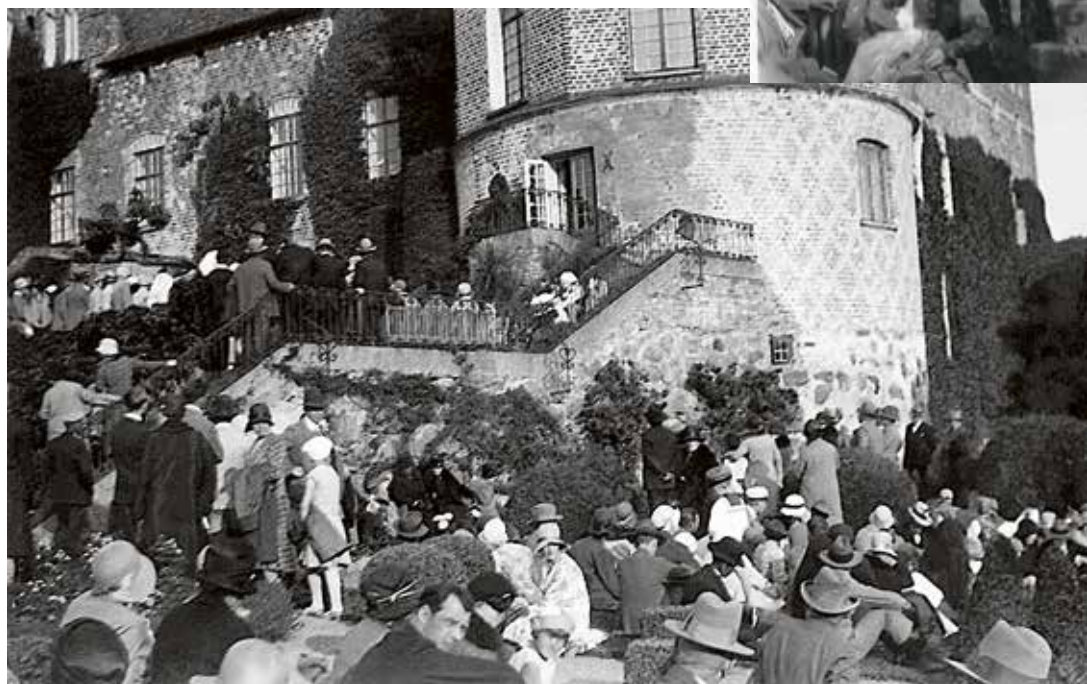
Tina och hennes klass har slagit sig ner i trädgården vid den gamla skolan för fotografering medan den andra skolklassen nyfiket tittar på bakom häcken.

Här har kalssen blivit fotograferad utanför den nya småskolan. De har sysslöjd denna lektion där de flesta stickar eller syr medan en flicka sitter med knypeldynan i knäet.

Friherrinnan Coyet på Torups slott höll hembygdsrörelsen mycket varmt om hjärtat och var god vän med författarinnan Selma Lagerlöf. Därför var Selma Lagerlöf inbjuden till Torup vid några av de basarer eller hembygdsfester som anordnades av friherrinnan Coyet. Den 16 juni 1937 var ett sådant tillfälle. Slottsparken närmast slottet är full av besökare för att få höra Selma Lagerlöf läsa ett stycke ur någon av de böcker som hon skrivit (bilden till höger). På den vänstra bilden står friherrinnan Coyet på slottsterassen och samtalat med bl.a. Selma Lagerlöf.

Här har Tina fotograferat, som hon skriver, "En stuga i Bara".

Tina Rosenbergs sista klass före pensioneringen 1949.

Nedanstående personer eller institutioner har bidragit med bilder eller illustrationer i denna bok. I många fall äger de också copyrighten till bilden eller motsvarande och har medgivit publicering av densamma. I övriga fall har vi försökt att hitta ägaren till copyrighten men misslyckats. Skulle någon ha krav på oss i efterhand angående detta ber vi vederbörande kontakta oss.

Svedala Kommuns bildarkiv
Föreningen Svedala-Barabygdens bildarkiv
Sture Falheds donation
Skånska Dagbladets arkiv
Folklivsarkivet i Lund
Svedala Pensionärsförening (PRO)

Lilian Andersson
Per Blomberg
Alva Dahlskog
Bengt Granelli
Karin Hansson
Roland Hansson
Olle Hjelmquist
Lars-Åke Jönsson
Jan Knutsson
Anne-Marie Ljung
Marianne Mårtensson
Lars Olsén
Mats Olsson
Per-Åke Olsson
JanAnders Persson
Bo Sahlée
Hans Sandberg